

Neznámy Ľudovít Štúr

KOR/RIDOR KNIHY 7.
2016

Redaktor:
József Demmel

Neznámy Ľudovít Štúr

Maďarské štúdie o najväčšom Slovákovi

Zostavil: József Demmel

VÝSKUMNÝ ÚSTAV SLOVÁKOV V MAĎARSKU

BÉKÉSCSABA | 2016

Recenzent: Eva Kowalská

Zostavil: József Demmel

Predslov: Eva Kowalská

Preklad z maďarčiny: Galina Šándorová

Podporili:

Józsefvárosi Szlovák Önkormányzat
Slovenský inštitút, Budapešť,
Úrad pre Slovákov žijúcich v zahraničí

Úrad pre Slovákov
žijúcich v zahraničí

© Ágnes Deák, József Demmel, Csaba Katona, Botond Kertész,
Eva Kowalská, László Matus, 2016

© Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2016

© Galina Šándorová, 2016

Za vydanie zodpovedá: Anna Kováčová

Na obálke: František Kolář: Ľudovít Štúr, 1861
Školský zošit Ľudovíta Štúra, Győr, 1829

Návrh obálky: Martin Kraszlán

ISBN 978-615-5615-23-8

Typografia a tlačiareň: Croatica Nonprofit Kft., 2016
Zodpovedný vedúci: Horváth Csaba

Obsah

Slovo na úvod (Eva Kowalská)	7
Ágnes Deák: Legenda o sledovaní. Ľudovít Štúr a tajná polícia v päťdesiatych rokoch 19. storočia	9
Botond Kertész: Evanjelik Štúr	29
József Demmel: Moderný národ z družiny, čo porušila normu? Ľudovít Štúr a dejiny slovenského národného hnutia – z antropologického hľadiska	45
László Matus: „ <i>Naše najsvätejšie ciele dosiahneme vtedy, ak nebudeme len Slováci, ale pan-slávi.</i> ” Ľudovít Štúr a kmeňový nacionalizmus	65
Doslov. Od kánonu po kánon. (Re)interpretácie Ľudovíta Štúra (Csaba Katona)	81
Poznámka redaktora	91
O autoroch	92
Menný register	93

Slovo na úvod

Vo výskume života a doby L. Štúra prevažujú dva prístupy: väčšinový vychádza z presvedčenia, že o ňom už bolo vybadané a napísané takmer všetko a sotva čo sa bude dať doplniť či korigovať. Ten druhý, silne menšinový, tvrdí presný opak a avizuje prehĺbenie či korigovanie obvyklých predstáv a poznatkov. Aká je realita a kam sa má výskum šancu posunúť? Autori a historici 19. a hlavne 20. storočia odvedli v rámci svojich možností vo vzťahu k Štúrovi maximálny kus práce. Na druhej strane sa však stále zreteľnejšie ukazuje, že po politických a technologických zmenách na konci 20. storočia, umožňujúcich nové a komplexnejšie pohľady hlavne na dobu a okolnosti, v ktorých Štúr a jeho generační druhovia prežívali svoj aktívny spoločenský život, sa dosiaľ nevyužili ponúkané impulzy.

Je symptomatické, že Štúr „prekračuje“ práve v súčasnosti pomyselné hranice, do ktorých ho uzavrela „domáca“ (v tomto prípade slovenská) historiografia. Vďaka autorom, ktorí sa ho pokúšajú „udomáčniť“ v uhorskom a maďarskom kontexte, z ktorého ostatne, sám po väčšinu života nikdy nevybočil. Pohľad na jeho život a aktivity sa dostávajú do odlišného svetla, súvislostí, ktoré sú zaujímavé a obohacujúce: už len interpretačný rámec, ktorý ponúka József Demmel potvrdzuje, že posuny v poznaní prichádzajú (zväčša) ani nie tak s objavom nových prameňov, ale využitím novej metodológie, konceptuálneho rámca, ktorý, ostatne, býva spojený s generačnou zmenou.

Pri kanonizovaných postavách občas priam bije do očí neustále uzavretie sa do úzkeho národného (v našom prípade slovenského) kontextu, hoci napríklad Štúra už v mladosti zvykli maďarskí študenti nazývať „*veľkým slovanským Bohom*“. V ich podaní to bolo ironické označenie,

ale v mnohom pravdivé. Napríklad pre celú nastupujúcu generáciu slovanskej či srbskej inteligencie bol ak nie „slovanským bohom”, tak určite aspoň jednou z najväčších slovanských osobností v zmysle vtedajších predstáv o národe a Slovanoch. Nie je preto prekvapujúce, že Slovanstvo a panslavizmus nie sú len Štúrovi prisudzované, ale aj ním aktívne zdieľané a jeho aktivity určujúce pojmy. Že tento aspekt treba vrátiť „do hry” a vziať ho do úvahy pri hodnotení a interpretovaní Štúrových aktivít či diel, je významným apelom Lászlóa Matusa.

Nielen vyrovnávanie sa s novými konceptmi, ale aj ponorenie sa do materiálov, ktoré sa netýkajú „veľkých udalostí”, prináša množstvo nových poznatkov. Sociálne dejiny inštitúcií vedia byť rovnako prínosné pre pochopenie logiky doby a života v nej. Vďaka Ágnes Deák sa konečne dostávajú na svetlo sveta informácie o fungovaní polície a vôbec štátneho represívneho aparátu v dobe, ktorá sa označuje za eldorádo neoabsolutizmu. Mýtizované prenasledovanie Ľudovíta Štúra a ďalších vodcov a exponentov revolúcie dostáva tak úplne jasnú odpoveď v podobe neúprosných faktov... Podobnú povahu má hľadanie odpovede na otázku o stopách „evanjelickosti” v Štúrovom diele – nielen písomnom, ale najmä v tom všetkom, s čím sa obracal k tým, ktorých chcel pozdvihnúť a viesť. Botond Kertész naznačuje, že nemožno pátrať len po „písme”, ale treba sa sústrediť na „ducha” jeho aktivít. „Prípady Štúr” je priam ukážkovým pre skúmanie procesu sekularizácie a hľadania a nahrádzania hodnôt náboženstva hodnotami národa.

Odvaha dotknúť sa kánonu nie je to jediné, čo je sympatické a podnetné na predložených textoch. Zároveň svedčia o tom, ako sa dá uskutočňovať želanie spoločného výskumu: nie spoločné odpovede, ale spoločný záujem o spoločne prežívanú minulosť je cesta, ktorá má potenciál posunúť vpred súčasné poznanie a pochopenie. Čo je však hlavné, otvára sa tu priestor pre nové diskusie a interpretácie. Veď vedec, ak sa stotožnil so svojím poslaním odkrývať netušené a korigovať zabehané, musí mať radosť z diskusie o svojich postulátoch, lebo len touto cestou sa môže prispieť k tomu, čo obohatí nielen jeho samého. Predložený zborník sa touto úprimnou snahou netají.

Eva Kowalská

Legenda o sledovaní. Ľudovít Štúr a tajná polícia v päťdesiatych rokoch 19. storočia

József Demmel v knihe o Ľudovítovi Štúrovi v podkapitole *Legenda o sledovaní* sumarizuje materiál, ktorý slovenská a maďarská historiografia zozbierali o tom, ako legendárny vodca slovenského národného hnutia žil od roku 1851 do začiatku roka 1855 v Modre a aký bol jeho vzťah k verejným a policajným úradom monarchie. Miestna, okresná a župná verejná správa síce podnikli nemalé kroky na povolenie úradného používania miestnych jazykov a zamestnania politicky dôveryhodných členov nemaďarskej miestnej elity v štátnej správe a súdnictve, no vláda napriek sľubom cisára a ministra z roku 1849 za svoj hlavný cieľ považovala politické oslabenie a rozloženie národných hnutí, výnimkou nebolo ani slovenské národné hnutie. Podľa Demmela je všeobecne akceptovaným toposom slovenskej historiografie, že Štúr bol v týchto rokoch pod policajným a/alebo žandárskym dohľadom potom, čo bol spolu s Jozefom Miloslavom Hurbanom obvinený z panslavizmu, resp. komunizmu. Demmel však poukázal na fakt, že nemáme pramene, ktoré by dokazovali, že bol pod policajným/žandárskym dohľadom, pričom zopár údajov – pravda, nie je ich veľa – poukazuje na to, že v konflikte s modranskou mestskou radou sa Štúr oprel o podporu „oblastného komandanta“, teda veliteľa vojenskej oblasti.¹

¹ Demmel, 2011, s. 278–281.; viď aj Matovčík, 2014, s. 145, 156. (za informáciu ďakujem Józsefovi Demmelovi); aj maďarská historiografia sa domnieva, že od jesene 1849 boli traja ikonickí slovenskí národní vodcovia, Michal Miloslav Hodža, Jozef Miloslav Hurban a Ľudovít Štúr, pod policajným dohľadom. Sashegyi, 1979, s. 51.

Jeden z odkazov na policajný/žandársky dohľad pochádza od novinára Kornéla Táboriho zo začiatku dvadsiatych rokov 20. storočia. Ten tvrdil, že v spisoch grófa Richarda Belcrediho našiel správu, ktorej autor, člen známej rodiny zo Slovenska, vyhlásil, že „*slovenský vodca Lajos Stur... s veľkým znechutením hovoril o »viedenských pánoch«*”.² Napriek veľkej snahe sa nám nepodarilo nájsť prameň Táboriho vyhlásenia,³ navyše aj Demmel poukázal na to, že v tomto prípade ide evidentne o neoficiálny policajný spis.⁴ Po tejto stope sa teda ďalej nedostaneme. Druhým odkazom sú pamäte modranského debnára Daniela Lačného, podľa ktorého bol Štúr počas svojho modranského pobytu pod prísny dohľadom rakúskej polície, mal zakázané opustiť mesto a nemohol sa stykať ani s ostatnými občanmi.⁵ Nemáme dôvod spochybňovať dôveryhodnosť svedka, no nevieme, či mal skutočne nespochybniteľné informácie. Podozrievavosť občanov, že poverenci štátnej moci pozorne sledujú ich verejné a súkromné kroky a slová, bola v tomto desaťročí všeobecne rozšírená v rôznych spoločenských vrstvách. Prirodzene bez toho, že by vtedajšia štátna moc skutočne dokázala totálne kontrolovať svojich občanov.

² Tábori, 1921, s. 271.

³ Archivná signatúra „385/A”, ktorú uvádza Tábori, najpravdepodobnejšie odkazuje na spisy „A Akten” viedenskej ústrednej štátnej bezpečnosti, takzvané „Informationsbüro”, uchovávané vo viedenskom Haus-, Hof- und Staatsarchive, no v rokoch, ktoré prichádzajú do úvahy, v ňom spisy s takouto signatúrou nie sú. V archíve sú navyše k dispozícii aj výkazy o tom, ktoré spisy Kornél Tábori študoval, no ani v jednom roku nie je spis s takouto signatúrou. Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv (ďalej HHStA), Kurrentakten 236/1921. Za informáciu ďakujem Andrásovi Orossovi.

⁴ Gróf Richard Belcredi bol od leta 1865 do začiatku roka 1867 ministerským predsedom, ktorý dohliadal na činnosť policajných orgánov, v tom čase mohol byť aj adresátom oficiálneho policajného spisu. Ak v otáznom policajnom spise skutočne existovala správa (list?), desaťrocie po Štúrovej smrti si mohol pamätať jeho niekdajšie vyhlásenie.

⁵ Lačného spomienky publikuje: Štúr, 2012, s. 600–601.

Možné pramene výskumu činnosti štátnej polície

Pozrime sa, v akých typoch prameňov sa dajú hľadať pramene o policajnom/žandárskom sledovaní Ľudovíta Štúra. V každom regióne monarchie pracovalo viacero paralelných organizácií štátnej polície, ktoré získavali informácie. Vo veľkých oblastných centrách verejnej správy to mali na starosti štátne policajné riaditeľstvá/komisariáty, na vidieku, teda aj v Modre, zbierala bezpečnostné informácie – popri udržiavaní poriadku – štátna polícia. Policajné záležitosti patrili do neskorej jari roku 1852 pod ministerstvo vnútra, potom zasa pod novozaložené *Oberste Polizeibehörde*, záležitosti štátnej polície zasa spadali pod ich šéfa, teda ministra vnútra Alexandra Bacha, neskôr zasa pod generálporučíka baróna Johanna Kempena von Fichtenstamma. Policajné spisy oboch orgánov dnes uchováva *Österreichisches Staatsarchiv v oddelení Haus-, Hof- und Staatsarchiv* pod hlavičkou „*Informationsbüro*“. Okrem toho policajné informácie obsahujú aj spisy veliteľa Najvyššieho policajného úradu, ktoré uchováva oddelenie *Allgemeines Verwaltungsarchiv*. Do apríla 1852 viedol políciu osobitný úrad, na jeho čele od počiatkov stál barón Kempen. Okrem viedenského centra zodpovedali za zbieranie informácií na územiach, kde pôsobil Štúr, uhorské politicko-verejnosprávne orgány, predovšetkým policajné oddelenie vojenského a občianskeho guvernérstva, resp. vedúci kompetentných bratislavských oblastných úradov. Naš výskum sa sústredil na viedenské policajné, uhorské celoštátne a bratislavské oblastné spisy (*Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár*), ako aj na spisy 3. armádneho veliteľstva, ktoré čiastočne obsadilo Uhorsko, a spisy veliteľstva 2. vojenskej oblasti so sídlom v Bratislave (Hadtörténelmi Levéltár). Z tohto aspektu ešte treba spracovať policajné spisy, no keďže Bach a Kempen sa vždy vzájomne informovali, policajné spisy dovoľujú nahliadnuť do informácií, ktoré žandárske jednotky posielali do Viedne.

Kto bol z politického hľadiska považovaný za podozrivého?

To, či bola daná osoba „oficiálne“ považovaná za politicky podozrivú a mala pošramotenú minulosť, sa dá zistiť z evidencie uhorského guvernérstva. Kempen ešte pred prebratím policajných záležitostí 17. apríla 1852 prikázal policajným veliteľom, aby pripravili zoznam podozrivých osôb, resp. osôb so zlou povestou, a nenápadne ich sledovali, aby ich mohli v prípade potreby ihneď zatknúť.⁶ V lete zasa orgánom polície a verejnej správy nariadil tajne spísať zoznam tých, ktorí v rokoch 1848/1849 prejavili lojalitu voči panovníckemu domu, ako aj tých, čo sa politicky kompromitovali. Výkazy o kompromitovaných osobách mali obsahovať spoločenské postavenie danej osoby, jej národnosť, minulosť, rodinné a majetkové pomery, jej minulé a súčasné kontakty, ako aj stupeň politickej nebezpečnosti.⁷ Na druhom oddelení *Najvyššieho policajného úradu* sa potom z informácií získaných z dvoch zdrojov vytvorila komplexná evidencia (*politische Grundbücher*), ktorá sa však nezachovala.⁸ V lete 1852 boli tieto zoznamy vytvorené aj v krajinách uhorskej koruny.⁹ Na uhorskom guvernérstve bola vytvorená kartoté-

⁶ Kempenov príkaz veliteľom policajných plukov, Viedeň, 17. apríl 1852 (kópia) HHStA, Ministerium des Äußern, Informationsbüro (ďalej IB) BM Akten 6041/1859.

⁷ Kempenove listy grófovi de la Mottemu, zástupcovi predsedu miestodržiteľstva, Viedeň, 14. jún, 31. júl 1852. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (ďalej MNL OL) D 52 Absolutizmus kori iratok, Der Bevollmächtigte Kaiserliche Commissar für die Civilangelegenheiten in Ungarn Karl Freiherr von Geringer (K. k. Statthaltereie für Ungarn), Elnöki titkos iratok, 1852:2977 („Aufzeichnungs-Anträge“), 1853:462.

⁸ Hlásenie generálporučíkovi Hartmannovi, 27. apríl 1859. Allgemeines Verwaltungsarchiv Oberste Polizeibehörde (ďalej AVA OPB) Präsidium II. 2776/1859.; porov. „für das Grundbuch der Comprom. benützt“, OPB Präs. II. 2158/1856, cituje Angyal, 1925, s. 192.

⁹ Kempenove listy grófovi de la Mottemu, Viedeň, 14. jún, 31. júl 1852, júl. 31. MNL OL D 52 1852:2977 („Aufzeichnungs-Anträge“), 1853:462; časť župných hlásení vid' tamže, 1853:462.

ková evidencia, ktorú, našťastie, poznáme. Okrem toho sa v ústrednom policajnom archíve zachovalo aj hlásenie adresované bratislavskému hlavnému županovi, grófovi Heinrichovi Attemsovi.

V celoštátnej evidencii Štúr nefiguruje ani medzi dôveryhodnými osobami, ani v zozname prívržencov vládnej strany zostavenom pre grófa Attemsa. Medzi podozrivými osobami sa objavuje meno „*Stur*“, no krstné meno či akýkoľvek iný údaj chýbajú. V niektorých spisoch sa však ako podozrivá osoba objavuje priateľ Maďarov „*Daniel Sztur*“, evanjelický kňaz v Kucore (župa Bács-Bodrog), ako aj jeho mladší brat Ján Štúr, pomocník služneho v Bánovciach nad Bebravou (Trenčianska župa) – samotné priezvisko teda nie je rozhodujúce. (Pravda, Ján Štúr figuruje aj v zozname politicky nepodozrivých osôb, no aj pri iných osobách sa stalo, že boli zaradené do oboch zoznamov, zrejme sa tak stalo v inom čase.)¹⁰ Medzi spismi 3. armádneho veliteľstva či spismi guvernérstva, ktoré vzniklo v roku 1851 z časti z neho, ako aj z občianskeho miestodržiteľstva, sa však zachovali dva výkazy o kompromitovaných osobách, ktoré sa zrodili evidentne ešte pred rokom 1852. V jednom z nich figuruje „*redaktor Stubr*“, ktorý bol za kompromitovaného označený na základe získaných hlásení,¹¹ v druhom zasa stojí len to, že „*Stur*“ a hodnotenie: „*má podozrivú povest*“ („*bedenklich geschildert*“).¹²

¹⁰ Hadtörténelmi Levéltár, Abszolutizmus kori iratok „Akten politisch Unverdächtiger“. K. k. Spisy Civil- und Militär-Gouvernementu (medzi dôveryhodnými osobami boli Ján Štúr a Daniel Jaroslav Bórik); Akten Politisch Verdächtige und Angklagte, tamže, výkaz týkajúci sa Hurbana viď Fz. 63. Nr. 321; Attemsovo hlásenie Najvyššiemu policajnému úradu, Bratislava, 3. júl 1853. AVA, OPB Präs. II. 2644/1853 (poškodený, neúplný spis). Attems medzi prívržencov vlády zaradil aj dvoch členov rodiny Osztrólczykych: Miklósa a Gézu. O vzťahu Štúra a rodiny viď: Demmel, 2011, s. 121–124; o Štúrových súrodencoch viď tamže, s. 58–59.

¹¹ „Index der Kompromittierten“. Hadtörténelmi Levéltár, Abszolutizmus kori iratok, Fondokhoz nem kapcsolható könyvek, 103. r. sz.

¹² „Index über politisch Compromittierten aus der Revolutionsepoche 1848/49 und der Gegenwart“. Hadtörténelmi Levéltár, Abszolutizmus kori iratok, Fondokhoz nem kapcsolható könyvek, 104. r. sz. Na tento prameň ma upozornila publikácia: Kantek, 2015, s. 47–48. Józsefowi Demmelovi ďakujem za pomoc pri spracovaní štúdie.

Kto bol pod úradným policajným či žandárskym dohľadom?

Jeden zo spisov veliteľstva bratislavskej vojenskej oblasti z roku 1853 župným orgánom a bratislavskému vedeniu polície jasne vymedzil, koho treba považovať za politicky kompromitovanú osobu. V zmysle dokumentu bolo v Uhorsku vyčlenených šesť kategórií kompromitovaných osôb: osoby odsúdené vojenským súdom, ktoré dostali amnestiu; osoby, ktoré si odpykali trest nariadený vojenským súdom; osoby, voči ktorým bolo spustené konanie na vojenskom súde, ale nebol im uložený trest; bývalí utečenci, ktorí sa vrátili zo zahraničia s oficiálnym povolením či bez neho; osoby, ktoré v porevolučnom období prejavili svoje „nekorrektné“ postoje; ako aj kapitulanti z Komárna a Petrovaradína. Všetky osoby patriace do prvej kategórie a niektoré osoby z ostatných kategórií mali v zmysle rozhodnutia panovníka z 5. decembra 1851 zakázané opustiť vybrané bydlisko. Panovníkov výnos zaviedol internovanie takých politicky jednoznačne nebezpečných osôb, ktoré vojenský súd nedokázal na základe konkrétnych obvinení odsúdiť. Internovaní (*Confinirten*) boli pod najprísnejším policajným dohľadom. Svoje bydlisko mohli zmeniť len s povolením guvernérstva a na každé, aj jednodňové opustenie svojho bydliska potrebovali povolenie oblastného vojenského veliteľstva. Svojím podpisom museli potvrdiť, že sú si vedomí pravidiel internácie. Internovanie mohol nariadiť *Najvyšší policajný úrad*. Ostatní boli pod prísnyim či miernejším policajným dohľadom, ktorý mohol byť „otvorený“ či „tajný“. Veliteľ vojenskej oblasti považoval za potrebné otvorene sledovať osoby, ktoré opakovane a otvorene vystupovali proti vláde, keďže si podľa neho nezaslúžia ohľaduplnosť; tých, čo sa „polepšili“, bolo potrebné sledovať podľa možnosti tak, aby to necítili. Aj oni však, prirodzene, potrebovali pas – ako do roku 1856

každý občan – aj na cestovanie v rámci krajiny, no mohli ho získať za miernejších podmienok než osoby zaradené do prvej kategórie.¹³

V Štúrovom prípade sa spomedzi vymenovaných kritérií dala aplikovať nanajvýš kategória „*v porevolučnom období prejavili svoje »neko-rektné« postoje*”. Jeden zo spomínaných zoznamov kompromitovaných osôb spred roku 1852 uvádzal aj to, či je osoba sledovaná a ako. Ako sme už citovali, v Štúrovom prípade je uvedené len hodnotenie „*má po-dozrivú povest*”, kým Jozef Miloslav Hurban bol pod „*otvoreným dohľadom*” („*offene polizeiliche Aufsicht*”), jeden zo Štúrových prívržencov, ktorému sa budeme neskôr ešte venovať, bol zasa sledovaný „*nenápadne*”, teda tajne („*unauffällige Aufsicht*”).¹⁴ Tento prameň teda dokazuje, že hoci kompetentné orgány považovali Štúra za potenciálnu cieľovú osobu na monitorovanie štátnou políciou, v tom čase nebol pod cieľným po-licajným dohľadom.

V historiografii sa stretávame najčastejšie s konštatovaním, že Štúr bol vládou považovaný za podozrivú osobu najmä pre panslavizmus. Pozrime sa, ako sa v zachovaných policajných spisoch panslavizmus objavuje!

Prívrženci slovanského národného hnutia v policajných prameňoch

Je nesporné, že predstavitelia slovenského národného hnutia, vrátane Štúra, ktorí boli do začiatku roku 1850 považovaní za prívržencov viedenskej centrálnej vlády a jej vojenských spojencov, sa na jeseň 1849 ocitli v chýlostivej politickej situácii. Viedenská vláda sa snažila odvdčiť

¹³ Záznam s názvom „Instruction für die Comitats- und Polizei-Beörden im Pressburger Distrikte über die Eintheilung und Behandlung der politisch Compromittirten” bez podpisu, Bratislava, 13. apríl 1853. Hadtörténeti Levéltár, Abszolútizmus kori iratok, K. k. Militár-Districts-Commando Preßburg 1853:4228.

¹⁴ „Index über politisch Compromittierten aus der Revolutionsepoche 1848/49 und der Gegenwart”. Hadtörténeti Levéltár, Abszolútizmus kori iratok, Fondokhoz nem kapcsolható könyvek, 104. r. sz.

za prejavene služby rozdáváním úradníckych miest a národné hnutia sa ako spomaľovače a prekážky ríšskej jednoty usilovala odzbrojiť uspokojením ich jazykových požiadaviek na spodnej úrovni verejnej správy a súdnictva a na dolnom a prostrednom stupni vzdelávania. V týchto mesiacoch dominovala medzi predstaviteľmi nového uhorského vládneho kurzu a zástupcami slovenského národného hnutia skôr spolupráca, spoločnými silami sa snažili z úradníckych postov vytesniť miestnu maďarskú elitu, na čom sa aktívne podieľal aj Štúr.¹⁵

No už v tomto období sa objavili zárodky neskorších konfliktov. Na jeseň 1849 zazreli svetlo sveta obvinenia voči Jozefovi Miloslavovi Hurbanovi, že slovenské oddiely pod jeho vedením plienili v Trenčianskej a Nitrianskej župe majetky zemepánov. Na jeseň 1849 dal Geringer tieto sťažnosti prešetriť, keďže sa ukázali ako neopodstatnené, Hurban dostal odškodnenie vo výške 1000 strieborných forintov. Pravda, Bach už vtedy žiadal Geringera, aby preložil Hurbana z miest, kde v minulosti politicky agitoval (Hurban napriek tomu opäť zaujal post farára v Hlbokom). Keď ho v novembri 1850 uhorské miestodržiteľstvo navrhlo na vyznamenanie, ministerská rada schválila len vyplatenie náhrady, a nie vyznamenanie, pričom opäť potvrdila, že by ho bolo potrebné preložiť.¹⁶ Geringer v septembri 1849 nariadil vyšetrovanie Štúra pre jeho prejavy na dvoch ľudových zhromaždeniach, no výsledok bol zrejme pozitívny,

¹⁵ Slovenské podania vid' medzi spismi cisárskeho komisára Geringera: MNL OL D 51 Absolutizmus kori levéltár, Der Bevollmächtigte kaiserliche Commissar für die Civilangelegenheiten in Ungarn Karl Freiherr von Geringer (K. k. Statthalterei für Ungarn), Elnöki iratok 1849:61, 62, 66; tamže D 55 Absolutizmus kori levéltár, Der Bevollmächtigte kaiserliche Commissar für die Civilangelegenheiten in Ungarn Karl Freiherr von Geringer (K. k. Statthalterei für Ungarn), Általános iratok 1849:3008, 1849:5875; porov. Štúrov list Hurbanovi, 1849. In: Štúr, 2012, s. 545.; Steier, 1937, I. zv., s. 583–619.; Sashegyi, 1979, s. 51–52.; Deák, 2000, s. 149.

¹⁶ Vid' niektorý zo spisov súvisiacich s Hurbanom, dva Bachove príписы Geringerovi, Viedeň, 22. jún 1850, 13. november 1850. MNL OL D 51 1850:533., 1850:994, 1850:1886; zápisnica zo zasadnutia ministerskej rady, 6. november 1860. Die Protokolle II/4. 49.; o jeho odškodnení vid': MNL OL D 110 Absolutizmus kori levéltár, K. k. Districts-Regierung Pressburg, Általános iratok 23 821.XVIII. 1850. Porov. Szarka, 1993, s. 107–108.

keďže v októbri grófovi Antalovi Forgáchovi, hlavnému komisárovi bratislavsko-nitrianskej oblasti, prikázal, aby okrem Hurbana a Daniela Bórika zamestnal na úrade aj Štúra.¹⁷ Na jeseň 1851 na žiadosť viedenského vojenského miestodržiteľstva predvolalo 3. armádne veliteľstvo v súvislosti s istým viedenským vyšetrovaním ako svedkov bývalých vodcov slovenských oddielov, vrátane Štúra. Zastihlo ho prostredníctvom modranského starostu a on sa zaviazal, že sa do začiatku novembra dostaví vypovedať na bratislavský vojenský súd. Zrejme tak aj urobil, keďže v spisoch nie je nijaká stopa po pokračovaní záležitosti.¹⁸ Ani Štúr nebol vyznamenaný za svoje zásluhy v rokoch 1848–1849, no jeho meno – na rozdiel od Hurbana – nefigurovalo ani v pôvodnom návrhu uhorského miestodržiteľstva, teda sa ním nezaoberala ani viedenská ministerská rada. V týchto rokoch sa v zápisniciach ministerskej rady Štúrovo meno vôbec neobjavilo.

Motív „panslavizmu“ sa od roku 1850 pravidelne objavoval v hláseniach o situácii na Hornom Uhorsku a vždy sa v nich objavil ten-ktorý člen triumvirátu z roku 1848. Úrady dostávali aj sťažnosti od obyvateľov, žiadajúce ochranu pred úradníkmi s „panslavistickým“ cítením, ktorí boli na posty dosadení na jeseň 1849, alebo sa katolícki kňazi sťažovali na to, že katolícka väčšina je znevýhodnená, keďže pri získaní úradu zaváži len „panslavistické“ cítenie a tak ďalej.¹⁹ Úrady im však nepripisovali veľkú váhu.

¹⁷ Steier, 1937, 2. zv., s. 619., 629–630.

¹⁸ Hlásenie veliteľa 2. vojenskej oblasti Attemsovi, Bratislava, 5. september 1851, MNL OL D 109 Absolutizmus kori levéltár, K. k. Districts-Regierung Pressburg 1851:1021.

¹⁹ Porov. MNL OL D 44 Absolutizmus kori levéltár, K. k. Militär und Civil-Gouvernement, Polizei Section 1852:2323. V súvislosti so sťažnosťami slovenských úradníkov, kňazov sa na jar 1851 v Oravskej a Turčianskej župe dostal do pozornosti úradov Štúrov nasledovník Ondrej Hodža. Hlásenie bratislavského vojenského oblastného veliteľstva Geringerovi, Bratislava, 6. február 1851. MNL OL D 51 1851:342. Vid aj: hlásenie Jánosa Ambrózyho bratislavskému oblastnému úradu, Liptovský Svätý Mikuláš, 17. február 1851. MNL OL D 109 1851:67, koncept

V lete a na jeseň 1851 došlo ohľadne úradných reakcií k prechodnej zmene. Nevieme, akými kanálmi, pravdepodobne prostredníctvom Kempena dorazili k Bachovi z policajných prameňov informácie o slovanskej propagande na Hornom Uhorsku, predovšetkým o Hurbanovej agitácii s tým, že zanedbáva svoje kňazské povinnosti, neustále cestuje a stretáva sa so známymi a horlivými miestnymi slovenskými národnými vodcami. Kempen dal veliteľstvu 5. policajného pluku príkaz sledovať Hurbana. Miestni predstavitelia, zástupcovia Hornonitrianskej a Dolnonitrianskej župy a bratislavský hlavný župan gróf Henrich Attems sa však vyjadrili, že sa voči nemu nedá vzniesť dokázateľná politická výhrada a nepodporili ani to, aby bol preložený z oblastí obývaných Slovákmi. Napriek tomu Bach koncom augusta dal Attemsovi pokyn, aby Hurbana a jeho druhov „*nespúšťali z očí*“. V októbri Kempen s odvolaním sa na ďalšie hlásenie veliteľstva 5. policajného pluku opäť hovoril o separatistickej panslavistickej strane a presne opísal, s kým sa Hurban pravidelne či príležitostne stretáva. Bachovi navrhol, že Hurbana treba prinútiť zdržiavať sa v jeho cirkevnom zbore, alebo ho premiestniť, zároveň potvrdil, že dal pokyn „*na ďalšie nenápadné sledovanie Hurbana a jeho druhov*“. Ani ďalšie sledovanie však nebolo úspešné, naďalej sa dalo skonštatovať len to, že často cestuje.²⁰

→

Bachovho listu Geringerovi, Viedeň, 4. marec 1851. HHStA IB A Akten Nr. 4824. (O Hodžovi v lete 1852 hlásili, že pri príležitosti návštevy panovníka v Uhorsku chce Františka Jozefa pozdraviť v „slovanskom“, a nie nemeckom jazyku. MNL OL D 109 1852:603); viď aj hlásenie 2. vojenského oblastného veliteľstva grófovi Heinrichovi Attemsovi, bratislavskému hlavnému županovi, Bratislava, 6. marec 1851, tamže, 1851:97; viď ďalšie spisy spomínajúce panslavizmus: tamže, 1851:1001, 1852:603; ako príklad na spomínané sťažnosti obyvateľov viď MNL OL D 51 1850:263, 1850:1561; porov. Deák, 2000, s. 157.

²⁰ Hlásenie grófa Attemsba Bachovi, Bratislava, 18. júl 1851, koncept Bachovho listu Attemsovi, Viedeň, 28. august 1851, Kempenove príписы Viedni, Viedeň, 24. august 1851, 11. október 1851. HHStA IB A Akten, Nr. 8670; porov. hlásenie 2. vojenského oblastného veliteľstva miestodržiteľstvu, Bratislava, 24. jún 1854. MNL OL D 44 1854:849; korešpondenciu grófa Attemsba, 2. vojenského oblastného veliteľstva a veliteľstva 5. policajného pluku o tejto otázke viď: Hadtörténelmi Levéltár, Abszolutizmus kori iratok, II. 9. K. k. Militär-Districts-Commando Pressburg, Reservat, 1851:311–312.

Predstavitelov viedenskej vlády znepokojovalo obvinenie z panslavizmu najmä v prípade kňazov a štátnych úradníkov,²¹ keďže vďaka svojmu povolaniu mohli ovplyvniť väčšie masy obyvateľov. Evidentne sa však naďalej zachoval rozdiel medzi tým, ako hodnotili slovenských vodcov vo viedenskom centre a aký názor na nich mali oblastní a župní predstavitelia (napriek tomu, že v hláseniach miestnych úradov, ako aj v hláseniach policajných jednotiek a vojenských oblastných veliteľstiev sa naďalej objavovali motívy „panslavistickej” agitácie či tajného spolčovania).²² Ukazuje to aj fakt, že keď v lete 1853 gróf Attems zostavil spomínaný zoznam „*verných stúpcov vlády*” („*Verzeichnisse der treuen Re[gie]rungs-Anhänger*”), zahrnul doňho aj Michala Miloslava Hodžu a Jozefa Miloslava Hurbana, pričom obvinenia voči nim označil za oho-
váranie maďarskej strany.²³

Čo môže byť príčinou do očí bijúceho rozdielu? Viedenský predstavitelia v tom čase ešte vnímali slovenské požiadavky používať slovenčinu v úradnom styku a školstve, vytvoriť vo verejnej správe z národnostného hľadiska „čisto” slovenské okresy, resp. súdne obvody ako faktory, ktoré

²¹ Napríklad Matej Slabey, dočasný štátny prokurátor zvolenského župného súdu, podal v lete 1850 protest proti tomu, že sa na úrade viedla agenda v nemeckom jazyku. Vec úradne prešetroval oblastný štátny prokurátor Fraňo Hánrich, ktorý sa takisto stotožňoval so slovenskými národnostnými cieľmi, a skonštatoval, že Slabey sa očistil spod obvinenia z panslavizmu a vzhľadom na jeho lojalitu v rokoch 1848–1849 nenavrhol jeho odvolanie. Spisy o záležitosti viď: MNL OL D 51 1851:1089; na jeseň 1851 sa zrodili hlásenia aj o okresnom komisárovi Samuelovi Štefanovičovi (bývalom Štúrovom žiakovi), ktorý vraj na priateľskom stretnutí najprv predniesol zdravicu na „slovanskú” (pravdepodobne slovenskú) národnosť a až potom na panovníka. Porov. MNL OL D 109 1851:1001; na základe sťažností slovenských úradníkov a kňazov z Oravskej a Turčianskej župy sa na jar 1851 začalo úradné konanie proti súdnemu prísediacemu Jánovi Jesenskému. Jesenský bol jedným z tých bývalých členov slovenskej légie, ktorí v decembri 1849 zaslali panovníkovi poďakovanie za získané úradnícke posty. (MNL OL D 55 1849:5875.) Prípis rytiera, ministra spravodlivosti Karla Kraußa Bachovi, Viedeň, 25. február 1851. HHStA IB A Akten Nr. 4824.

²² Porov. MNL OL D 44 1852:2323.

²³ Hlásenie grófa Attemsa Najvyššiemu policajnému úradu, Bratislava, 3. júl 1853. AVA, OPB Präs. II. 2985/1853 (poškodený, neúplný spis).

bránia idey ríšskej jednoty. Miestni úradníci však považovali za dôležitejšie to, že slovenskí vodcovia sú spoľahlivo lojálni voči dynastii, neuvažujú o vystúpení z rámcov habsburskej ríše, nepodporujú vonkajšiu mocnosť (teda v doslovnom význame slova ich hnutie nie je presýtené ruskými sympatiami, teda nemá panslavistické smerovanie). Domnievali sa, že hoci svoje požiadavky označovali prívlastkom „separatistický“, neohrozovali jednotu štátu (na rozdiel od maďarského separatizmu), čo dokonca zodpovedá aj princípu zrovnoprávnenia vyhlásenému v roku 1849.²⁴ Pravda, napriek tomu ani jeden hlavný župan v roku 1852 ne navrhol povoliť vznik slovenského kultúrneho spolku, *Matice slovenskej*. Argumentovali najmä tým, že takéto spolky len zriedka zostávajú pri svojich pôvodných cieľoch a rýchlo sa zatúlajú na územie politiky, čo nie je žiaduce, keďže vďaka školám a čitateľským spolkom by bola organizácia veľká a ťažko by sa kontrolovala. Hlavní župani vo svojej argumentácii panslavizmus ani len nespomenuli.²⁵ Poznáme aj také hlásenie policajných – vojenských úradov, ktoré poznali miestne pomery a boli náchylnejšie k podozrievavosti, kde sa, napríklad, v súvislosti so Zvolenskou župou konštatuje, že slovanská inteligencia je „*bezpodmienečne oddaná vláde*“, nerobí sa nijaká protivládna slovanská agitácia, nadávkou „*pansláv*“ ich označujú „*Maďari*“, teda, ako dodávajú, „*odnárodnení Slovania*“, ktorí neustále zdôrazňujú svoje pocity voči vláde.²⁶

Väčšiu pozornosť predstaviteľov polície, politiky a verejnej správy k údajnej panslavistickej propagande vyvolala krymská vojna. Očividné ochladenie oficiálnych vzťahov k Rusku, naoko neutrálna zahraničná politika, ktorá však bola v skutočnosti nepriateľská voči ruským záujmom a naklonená Turkom, pozdvihla činnosť tých, čo propagovali roz-

²⁴ Viď napríklad hlásenie dočasného štátneho prokurátora Jánosa Bokrányiho oblasťnému hlavnému štátnemu prokurátorovi Jánovi Hlaváčovi, Rimavská Sobota, 29. máj 1852. MNL OL D 44 1. škatuľa No. 1691.

²⁵ Hlásenie grófa Attemsa Geringerovi, Bratislava, 4. február 1852. Hlásenie grófa Antala Forgácha Geringerovi, 29. január 1852. MNL OL D 55 1852:2767.

²⁶ Hlásenie veliteľstva 2. vojenskej oblasti, Bratislava, 16. apríl 1852. MNL OL D 44 1852:988.

voj slovanských jazykov a literatúr, napriek ich vyhláseniam o lojalite, do kontextu veľkej politiky.²⁷ 2. marca 1854 veliteľ 2. vojenskej oblasti hlásil miestodržiteľstvu, že veliteľ trnavskej vojenskej stanice získal z diskrétného zdroja informáciu, že v myjavskom okrese sú slovanskí obyvatelia od rusko-tureckých „*nezhôd*“ („*Differenzen*“) výrazne citliví, sediaci neustále opakujú, že „*sa blíži čas, kedy budeme opäť potrební*“; Hurban vraj píše listy do Srbska – dodal. Hoci sa ukázalo, že informácie boli nepodložené, vojenský veliteľ sa predsa len rozhodol zaslať ich miestodržiteľstvu.²⁸ Arcivojvoda Albrecht, vojenský a občiansky miestodržiteľ Uhorska, vydal v máji 1854 pokyn pešť-budínskemu policajnému riaditeľovi Josephovi Protmannovi, predstaviteľom dvoch hornouhorských oblastí a veliteľovi 5. žandárskeho pluku, aby „*za súčasných okolností*“ sledovali „*osoby, ktorých slovanské tendencie sú známe*“, aby vo svojich hláseniach venovali tejto téme „*osobitnú pozornosť*“, a policajný veliteľ pristupoval k tejto veci „*mimoriadne pozorne, ale nenápadne*“.²⁹ Naďalej sa najväčší význam pripisoval činnosti slovenských úradníkov a kňazov, okrem Hodžu a Hurbana sa opäť objavili podozrenia voči zástupcovi štátneho prokurátora v trenčianskej súdnej stolici Jánovi Jesenskému a spomínanému Štúrovmu mladšiemu bratovi, asistentovi slúžneho v Bánovciach nad Bebravou Jánovi Štúrovi. Arcivojvoda Albrecht, neskôr aj Kempen navrhli ministrovi spravodlivosti Jesenského premiestnenie, pričom vieme, že Štúrov mladší brat bol skutočne preložený do Filakova.³⁰

²⁷ Porov. AVA OPB Präs. I. 556/1854, 791/1854, 3829/1855; MNL OL D 44 1854:2685.

²⁸ Hlásenie veliteľstva 2. vojenskej oblasti miestodržiteľstvu, Bratislava, 6. marec 1854. MNL OL D 44 1854:849.

²⁹ Koncept listu arcivojvodu Albrechta Protmannovi, grófovi Attemsovi, barónovi Kotzovi (šéfovia oddelení na miestodržiteľstve) a veliteľovi 5. žandárskeho pluku podplukovníkovi Gablerovi, Budín, 19. máj 1854 (v nemčine). MNL OL D 44 1854:1263.

³⁰ Hlásenie Kempenovi z poverenia arcivojvodu Albrechta, Budín, 22. október 1854, koncept Kempenovho listu ministrovi spravodlivosti, Viedeň, 2. november 1854.

Koncom júna 1854 veliteľstvo 2. vojenskej oblasti upozornilo miestodržiteľstvo na spomienkovú slávnosť, ktorá sa 11. a 12. mája konala v Dobrej Vode v Hornonitrianskej župe pri príležitosti odhalenia pamätníka slovanskému básnikovi a kňazovi Jánovi Hollému. V hlásení sa okrem iných medzi účastníkmi slávnosti spomínajú Hurban, katolícky kňaz v Turej Lúke a dekan myjavského dištriktu [Martin] Čunderlík, starobudínsky kaplán Jozef Viktorín, peštiansky kaplán Ján Palárik, chcelnícky katolícky kňaz Juraj Obermayer, Štúr, trnavský občan Tomaskovics (ktorého vraj prezývali „Svatopluk“) a (pravdepodobne Ondrej) Hodža. V hlásení sa uvádza, že na podujatie prišli študentské delegácie z Prahy a Bratislavy, ako aj to, že na omši a slávnostnom obede zazneli „horlivé panslavistické prejavy“. Policajný veliteľ vedel aj to, kam Hurban posielal listy (teda sledovali aj jeho korešpondenciu). Hlásenie sa potom cez Budín dostalo aj na Kempenov písací stôl, ktorý nariadil záležitosť obozretne prešetriť, pričom za hlavného organizátora si očividne vytypoval Hurbana. Prostredníctvom prvého pobočníka ihneď informoval aj panovníka vyhlásiac, že v danom okamihu má udalosť politický význam, keďže prívrženci slovanských hnutí vkladajú svoju dôveru do Ruska. Vyšetrovanie však ukázalo, že spomienka sa konala

→

HHStA IB BM Akten, 5948/1854. Zaujímavosťou je, že arcivojvoda Albrecht sa pri charakteristike Jesenského odvolával aj na memoáre uhorského vládneho splo-mocnenca Lajosa Beniczkyho z roku 1848, ktoré napísal počas svojho zajatia na hrade, no v tlači vyšli až začiatkom 20. storočia. (Beniczky, 1924, s. 514: „*Als die gefährlichsten Individuen in der Turóc bezeichnete er [Sulzer] mir die Pfarrer evangelischer Konfession Horváth, Hodscha und Mescha, den einen jungen Jeszenszky...*“ ([Sulzer] „za najnebezpečnejšie osoby Turčianskej župy označil evanjelického farára Horvátha, Hodžu a Meschu, mladého Jeszenszského.“) Nevieme, akými kanálmi a prečo sa text dostal k arcivojvodovi, no tento fakt napovedá, že Beniczky napísal svoj text na objednávku svojich väzňateľov; preloženie Jána Štúra spomína Demmel, in: Štúr, 2012, s. 560; o iných záležitostiach viď hlásenie o reči farára v Slovenskom Pravne „Franza Petrovicsa“ (Turčianska župa) o jedinečnej a nepokoriteľnej podstate slovanského (slovenského?) národa, august 1854: AVA OPB Präs. I. 1640/1854, 2844/1854, Präs. II. 2972/1854, 3434/1854, 4537/1854. (Farár bol následne sledovaný.)

so súhlasom okresných úradov, a s výnimkou slávnostného obeda sa na nej zúčastnil aj policajný dôstojník. Na podujatí sa skutočne zúčastnili aj študenti, nešlo však o študentské delegácie. Piesne, resp. toasty mali vskutku sčasti politický obsah, ale boli „málo [...] poburujúce“. Miestny sudca uviedol aj to, že Hurban mal počas návštevy obce niekoľko nelojálnych vyhlásení. Hurban bol následne pod prísnyim policajným dohľadom, no aj tentoraz bezvýsledne. Veliteľ 2. vojenskej oblasti opäť predložil návrh, aby Hurban vedenie jeho cirkvi preložilo na miesto, ktoré nie je obývané prevažne Slovákmi.³¹

Polícia/žandárstvo teda doručilo do Bratislavy, Budína a Viedne mnoho informácií o národne angažovaných osobách, pozrime sa, ako sa v týchto spisoch objavuje Štúr.

³¹ Hlásenia o podujatí viď HL II. 9. 1854:1461, MOL D 44 1854:849, AVA, OPB Präs. I. 2161/1854, 2604/1854, 4131/1854, 328/1855. Hurban vraj vyhlásil: „... Russland mit Oesterreich deshalb einen Krieg beginnen wolle, weil Letzteres den Türken geholfen habe; es wäre besser gewesen, wenn Russland zur Zeit der Revolution dem österreichischen Kaiser keine Hilfe geleistet hätte, weil dieser schon längst nicht mehr in Wien wäre. Ubrigens wisse der Himmel, was jetzt geschehen werde, das aber sei gewiß, daß sich wieder etwas herabilde, weil das Volk mit so großen Auflagen belegt wird.“ [„Rusko chce vraj vojnu s Rakúskom preto, lebo pomohlo Turkom; lepšie by bolo bývalo, keby Rusko počas revolúcie neposkytlo pomoc rakúskemu cisárovi, lebo by už dávno nestídlil vo Viedni. Vedia len nebesá, čo sa bude diať, ale iste sa znova čosi stane, lebo ľud má veľmi veľa výdavkov.“] O národnej pôžičke vraj vyhlásil: „...man vom Volke zu viel verlange, und daß dasselbe zu arm sei, um das Geld erlegen zu können; es wäre besser, wenn die Leute etwas zu leben hätten, und die Steuer bezahlen könnten, als dem Kaiser so viel Geld zu borgen, denn man wisse nicht, ob derjenige, der Geld borgt, dieses je wieder sehen werde. Der Kaiser verlange das Geld nicht, dies thuen nur die Herren, um sich schön zu machen. Er [Hurban] habe sich anders gezeigt, als er zur Zeit der Revolution sein Leben zu opfern bereit war.“ [„...od ľudu žiadajú prívela a ten je prichudobný na to, aby získal peniaze; lepšie by bolo, keby ľudia niečo mali a dokázali by platiť dane, než aby cisárovi požičali tak veľa peňazí, ved' nevedno, či ešte niekedy uvidia to, čo poskytl ako pôžičku. Cisár peniaze nežiada, robia tak len páni, aby sa ukázali v lepšom svetle. On sa javil inak, keď bol počas revolúcie pripravený obetovať aj svoj život.“] Hlásenie nadporučíka Mangelbergera (veliteľ 18. policajnej rot) Kempenovi, Bratislava, 15. november 1854. AVA OPB Präs. I. 4131/1854. O slávnosti viď Demmel, 2015, s. 544–545.

Štúr v policajných spisoch

V menných indexoch spisov Informationsbüro sa v rokoch 1851–1854 dvakrát vyskytuje meno Štúr. Z rokov 1849–1850 sa, žiaľ, zachovala len podacia kniha, v ktorej však ani jeden záznam nehovorí o materiáli, ktorý by sa týkal Štúra.³² Aj v zoznamoch spisov či podaciích knihách policajného oddelenia uhorského miestodržiteľstva sa s jeho menom stretneme len sporadicky.³³ V zozname tajných spisov veliteľstva 2. vojenskej oblasti sa jeho meno vyskytlo len raz,³⁴ no, ako uvidíme, napriek tomu sa v niekoľkých spisoch objavuje.

Poznáme len jedno hlásenie, ktoré Štúra spomína ako aktívneho politického činiteľa: vo februári 1851 v Turčianskej a Oravskej župe opäť stúpol počet sťažností a petícií obyvateľov proti úradníkom. Podľa hlásenia veliteľstva bratislavskej vojenskej oblasti za nimi okrem Hodžu, Jána Francisciho, Jána Jesenského a vo všeobecnosti členov bývalých slovenských oddielov stál aj Štúr.³⁵ Uhorské armádne veliteľstvo neskôr počas vyšetrovania skonštatovalo, že akciu spustili súdni úradníci za podpory slovenských farárov a richtárov, no v tom čase už Štúr medzi aktérmi nefiguroval.³⁶

³² 8670/1851, o zázname 4049/1853 vieme len to, že bol zaevidovaný v septembri 1853. HHStA IB A Akten, BM Akten Indices, A Akten, Protokoll 1849–1850.

³³ MNL OL D 44 Zoznamy: 1852: 548: „*Anführer der Slovaken*“; v roku 1853 sa jeho meno nevyskytlo; 1854: 849, 3786: hlásenia o slávnostnom odhalení Hollého pamätníka; 1855: 216: ako bratislavský slovenský novinár a redaktor, v roku 1848 spolu s Hurbanom a Michalom Miloslavom Hodžom ako národný vodca.

³⁴ HL Absolutizmus kori iratok, II. 9. K. k. Militär-Districts-Commando Pressburg, Reservat, 51. r. sz. Register der Reservat-Stücke, 1851. Zoznam prezrádza, že spis súvisí so sťažnosťou obcí z Turčianskej župy, dnes však už nie je k dispozícii.

³⁵ Hlásenie veliteľstva 2. vojenskej oblasti Geringerovi, Bratislava, 6. február 1851. MNL OL D 51 1851:342.

³⁶ Prípis ministra spravodlivosti Karla Kraußa Bachovi, Viedeň, 25. február 1851, koncept Bachovho listu barónovi Karlovi Geringerovi, cisárskemu komisárovi pre uhorské občianske záležitosti, Viedeň, 4. marec 1851. HHStA IB A Akten Nr. 4824.

V lete – na jeseň 1851 sa spolu s Hurbanom objavil v hláseniach aj „Štúr bez zamestnania” („*der geschäftslose Stuhr*”) ako jemu podobný „fanatický pansláv” („*als fanatischer Panslav*”).³⁷ Začiatkom septembra totiž hlavný župan Liptovskej župy nahlásil, že Štúr sa stretol s Michalom Miloslavom Hodžom, čo gróf Attems ihneď spojil s Hurbanovými cestami, a predstaviteľovi župy vydal pokyn, aby bol ostrážitý. Na základe Attemsovej iniciatívy veliteľ 2. vojenskej oblasti nariadil veliteľovi 5. policajného pluku, aby „*presne sledovali*” „*pohyb a činnosť Hurbana, Hodžu, Štúra a ostatných slovanských lídrov*”.³⁸ Vďaka tomu hlavný župan Simon Bossányi koncom mesiaca hlásil, že Štúr odcestoval do kúpeľov Korytnica, a pri tejto príležitosti v Liptovskom Svätom Mikulášovi opäť navštívil Hodžu, pričom detailne informoval o tom, s kým sa Štúr v tomto čase stretol. Nepodarilo sa mu však dozvedieť presný účel jeho návštevy a nedokázal podať správu ani o inom podozrivom momente.³⁹ Nie náhodou sa Štúr v tomto období raz objavil aj v týždennom hlásení veliteľstva vojenskej oblasti: podľa neho sa Štúr „*známy svojimi panslavistickými tendenciami*” („*der wegen panslavistischen Tendenzen bekannt*”) snažil pred blížiacou sa voľbou kňaza obyvateľov Modry presvedčiť, aby volili buď súčasného kaplána Daniel Minicha, alebo Štúrovho brata, Samuela Štúra, s čím však rozhodne nesúhlasil primátor („*Nech Boh ochraňuje mesto pred oboma!*” „*Von beiden behüte Gott die Stadt!*”). Veliteľ vojenskej oblasti sa po dohode s grófom Attemsom chystal podniknúť kroky, aby mu v tom zabránili, pričom uvažovali aj o tom, že v prípade potreby ho jednoducho z mesta odstránia.⁴⁰ Nevieme však, aké konkrétne kroky sa v tejto veci podnikli, keďže dostupné spisy o nich nehovoria.

³⁷ Kempenov prípis ministerstvu vnútra, Viedeň, 11. október 1851. HHStA IB A Akten, Nr. 8670.

³⁸ Korešpondencia medzi grófom Attemsom, veliteľstvom 2. vojenskej oblasti a 5. žandárskym plukom viď: HL II. 9. 1851:311-312.

³⁹ Hlásenie hlavného župana Simona Bossányiho grófovi Attemsovi, Liptovský Svätý Mikuláš, 22. september 1851. HL II. 9. 1851:42.

⁴⁰ Koncept hlásenia veliteľstva 2. vojenskej oblasti uhorskému vojenskému a občianskemu miestodržiteľstvu, Bratislava, 20. október 1851. HL II. 9. 3. škatuľa.

Okrem vyššie menovaných výnimiek je pre hlásenia typické to, že Štúra spomínajú ako účastníka nejakej udalosti, napríklad pri príležitosti spomienky v Dobrej Vode sa o ňom zmiňujú ako o bratislavskom novinárovi a redaktorovi („*der Preßburger Zeitungs-Redacteur Stur*“). No aj v tejto súvislosti sa jeho meno len spomenulo, inou otázkou je, že policajné úrady evidentne nevedeli, že organizátorom a hybnou pákou slávnosti bol Jozef Viktorin, ktorý sa v hláseniach takisto spomína len letmo.⁴¹

Okrem spomínaných príkladov sa Štúrovo meno v policajných spisoch spomína výlučne v súvislosti s jeho aktivitami v rokoch 1848–1849.⁴² Na základe toho môžeme pokojne vyhlásiť, že Štúr nebol v centre pozornosti orgánov zbierajúcich policajné informácie, keďže žil ako súkromná osoba v ústraní, nebol dôvod ho cielene sledovať, v policajných, žandárskych či úradných spisoch sa objavoval skôr v okruhu Hurbanových aktivít.⁴³ Vďaka tomu je dokázateľné, že v jednom období, septembri–októbri 1851, sa o ňom cielene zbierali informácie. Je prekvapujúce a zároveň to vzbudzuje pochybnosti o úspešnosti

⁴¹ Hlásenie policajného kapitána Lambachera, Trnava, 9. jún 1854. AVA, OPB Präs. I. 2161/1854.

⁴² Ako príklad spomenieme hlásenie bratislavského policajného riaditeľa Eduarda Podolskeho z polovice januára 1855, v ktorom informuje o tom, že bývalý banskoštiavnický hlavný notár a sudca József Antalffy, ktorý patril k politicky podozrivým osobám a bol internovaný, odovzdal banskoštiavnickému policajnému komisárovi tri dokumenty zo začiatku apríla 1848. Bol medzi nimi aj list z Bratislavy, ktorý sa dostal k banskoštiavnickému obuvníkovi Mathiasovi Krjenovi, a informovali ho v ňom o tom, že sa očakáva príchod pražských študentov, aby sa, ako to vyhodnotil Antalffy, spustilo „*panslavistické sprisahanie v záujme vytvorenia vlastnej slovanskej ríše*“, ktorú by okrem iných viedol aj Štúr. V tom čase boli o tom informované uhorské úrady, no originál dokumentov zostal u Antalffyho. On teraz považuje za svoju „*poddanskú povinnosť*“ to všetko hlásiť, keďže „*novšia ruská vojnová intervencia pri Dunaji opäť vyniesla na povrch panslavizmus a jeho separatistické túžby*“. V spise niet stopy potom, že by nasledovalo nejaké konkrétne opatrenie. Podolskeho hlásenie miestodržiteľstvu, Bratislava, 17. január 1855 (v nemčine). MNL OL D 44 1854:1263. Viď Beniczky, 1924. 444–4448.

⁴³ Citovaný Kantekov článok spomína ďalší príklad, keď polícia na jeseň 1855 sledovala staršieho brata Kostu Kostíča, ktorý vyrastal v modranskom dome Štúrovcov, keďže ho považovala za ruského emisára. Kantek, 2015, s. 48–49.

úradov zbierajúcich policajné informácie, že cisárske úrady nemali nijaké informácie o rodiacom sa Štúrovom letáku (Slovanstvo a svet budúcnosti) a o jeho skutočne panslavistickom zameraní. V tomto ohľade boli úrady úplne neinformované, Štúr úspešne konšpiroval a podarilo sa mu pred nezasvätenými zrakmi utajiť aj svoju korešpondenciu, napríklad, s profesorom petrohradskej univerzity Izmailom Ivanovičom Sreznevským či farárom ruského veľvyslanectva vo Viedni Michailom Fjodorovičom Rajevským.⁴⁴ Hoci jedine to mohli byť rukolapné dôvody na to, aby bol Štúr považovaný za protivníka, dokonca nepriateľa ríšskej vlády. Toto bol zrejme dôvod jeho opatrnosti, ktorú opísali memoáre modranského debnára, a nie to, že bol pod stálym a intenzívnym policajným/žandárskym dohľadom.

Aj Štúr musel ako každý občan rátať s tým, že jednou z najdôležitejších úloh orgánov verejnej správy a polície bolo sledovanie podriadených. Kým do roku 1848 sa v Uhorsku za iných politických podmienok zber policajných informácií sústreďoval najmä na politicky aktívnu elitu a úradníkov, po masových revolučných pohyboch v rokoch 1848–1849 bolo zámerom ríšskej elity rozšíriť zbieranie informácií na celú spoločnosť. Musel to cítiť aj Štúr, nech sa akokoľvek snažil zostať radšej v úzadí.⁴⁵

Literatúra

Angyal 1925 Angyal Dávid: A magyar hírlapirodalom 1849–1860. In: Falk Miksa és Kecskeméthy Aurél elkobzott levelezése. Szerk., bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Angyal Dávid. Budapest, 1925.

⁴⁴ Viď jeho korešpondenciu, in: Štúr, 2012, s. 548–553., 557.

⁴⁵ Zaujímavým aspektom dejín vzťahov medzi Štúrom a štátnou políciou je to, že v roku 1867 figuroval medzi beneficentmi tajného policajného fondu aj istý Karol Štúr, dôstojník 62. pešiackeho pluku. Na návrh duchovného garnizóny mu policajný minister schválil výplatu siedmich forintov mesačne, nevieme však, za aké služby. Policajné orgány ho mylne považovali za syna Ľudovíta Štúra. HHStA IB Annexe Kt. 21. Porov. Deák, 2015, s. 367.

- Beniczky* 1924 Beniczky Lajos bányavidéki kormánybiztos és honvédezredes visszaemlékezései és jelentései az 1848/49-iki szabadságharcról és a tót mozgalomról. S. a. r. Steier Lajos. Budapest, 1924.
- Deák* 2000 Deák Ágnes: „Nemzeti egyenjogúsítás”. Kormányzati nemzeti-ségpolitika Magyarországon 1849–1860. Budapest, 2000.
- Deák* 2015 Deák Ágnes: „Zsandáros és policzajos idők”. Államrendőrség Magyarországon, 1849–1867. Budapest, 2015.
- Demmel* 2011 Demmel József: A szlovák nemzet születése. Ludovít Štúr és a szlovák társadalom a 19. századi Magyarországon. Pozsony, 2011.
- Demmel* 2015 Demmel József: Kirándulás a magyar nemzeti múltba? Jozef Viktorin szlovák életműve és a visegrádi várromok. Századok, 149. (2015) 3. sz.
- Die Protokolle II/4.* 2011 Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848–1867. II. Abteilung: Das Ministerium Schwarzenberg. Bd. 4. Bearbeitet und eingeleitet von Thomas Kletečka, unter Mitarbeit von Anatol Schmied-Kowarzik. Wien, 2011.
- Kantek* 2015 Kantek, Karol: Čo (zatiaľ) nie je v múzejných expozíciách o Ľudovítovi Štúrovi (a tajnej polícii). In: Múzeum, 3/2015. 44–49.
- Matovčík* 2014 Matovčík, Augustín: Ľudovít Štúr: Kalendárium života a diela. 1815–1856. Martin, 2014.
- Sashegyi* 1979 Sashegyi, Oskar: Ungarns politische Verwaltung in der Ära Bach 1849-1860. (Zur Kunde Südosteuropas II/7.) Graz, 1979.
- Steier* 1937 Steier Lajos: A tót nemzetiségi kérdés 1848–49-ben. Budapest, 1937.
- Štúr* 2012 Štúr, Ľudovít: A szlávok és a jövő világa. Válogatott írások. Szerk.: Demmel József. Pozsony, 2012.
- Szarka* 1993 Szarka László: A szlovákok története. Budapest, 1993.
- Tábori* 1921 Tábori Kornél: Titkosrendőrség és kamarilla. Akták-Adatok a bécsi titkos udvari és rendőrségi levéltárból. Bev. írta Marczali Henrik. Budapest, 1921.

Evanjelik Štúr

Štúrove evanjelické kontakty

Čím je komunita menšia, o to viac registruje svojich veľikánov. V novoveku tvorili evanjelici 6 – 9 percent obyvateľov Uhorska,¹ čo je už pomerne malé číslo, preto bolo pre komunitu dôležité pripomínať si každú známu osobnosť rovnakej konfesie. Evanjelickosť Štúra a jeho súčasníkov z panteónu uhorskej histórie, Lajosa Kossutha, Sándora Petőfiho a Artúra Görgeya, dobre ukazuje, že konfesijná pamäť stojí z času na čas na veľmi slabých nohách. Kým Kossuth udržiaval vzťahy so svojou cirkvou až do konca života,² zatiaľ Petőfi sa skôr hanbil za to, že pochádza „zo slovenskej cirkvi”,³ v súvislosti s Görgeyho náboženským životom však môžeme hovoriť len o (nezanedbateľných) náboženských aktivitách jeho spišských predkov⁴ či jeho mladšieho brata.⁵ Napriek rôznej intenzite ich náboženského života sú všetci traja vysoko váženými členmi uhorského evanjelického panteónu.⁶

Štúrova evanjelickosť je evidentná na prvý pohľad, v porovnaní s Kossuthom je jednoznačnejšia a rukolapnejšia. Jeho otec bol evanjelický učiteľ, navyše slúžil na panstve Zayovcov, ktorí patrili k najstarším evanjelickým aristokratickým rodinám a boli veľmi aktívni aj v náboženskom živote.⁷ V štruktúre vedenia evanjelickej cirkvi, ktorá sa delí na svetských

¹ Balog–Gergely, 1996, s. 149–162.

² Fabiny, 2004, s. 9–37.

³ Tóth-Szöllös, 2002, s. 109.

⁴ Görgey, 1916.

⁵ István Görgey bol v rokoch 1869–1874 notárom resp. prokurátorom (právnym zástupcom) peštianskeho evanjelického zboru. Zászkaliczky, 2011, s. 202–203., 283.

⁶ Tóth-Szöllös, 2002, s. 47., 78., 109.

⁷ Demmel, 2011, s. 52–56.

a cirkevných hodnostárov, boli učitelia nezaraditeľní „polorehoľníci“. Absolvovali rovnaké školy ako kňazi, veď väčšina duchovných predtým, než z poverenia cirkevného spoločenstva zaujala kňazský post, pracovala ako učitelia. V dievčenských zboroch v podstate vykonávali aj kňazskú službu – kňaz materského zboru bol v nich osobne prítomný 3–4 razy do roka. *De iure* a často aj *de facto* boli podriadenými kňaza, čo odzrkadľovala aj ich nižšia materiálna a spoločenská prestíž. Medzi erudíciou a vzdelaním učiteľov boli omnoho väčšie rozdiely než medzi kňazmi: učiteľom mohol byť rovnako vyslúžený vojak či dedinský majster s niekoľkými latinskými triedami,⁸ ako aj intelektuál s vynikajúcimi schopnosťami, ktorý študoval na zahraničnej univerzite. Štúr ako syn učiteľa mohol výrazne pociťovať túto labilnú situáciu. Treba poznamenať aj to, že evanjelickými kňazmi sa stali aj dvaja z Ľudovítových súrodencov, Karol a Samuel, teda vzťah rodiny k evanjelickej cirkvi sa v nasledujúcej generácii ešte posilnil.⁹

Štúr študoval v evanjelických školách. Po elementárnej škole v Uhrovci nasledovali nižšie gymnázium v Győri a bratislavské lýceum, štúdium ukončil v akademickom roku 1838–1839 na univerzite v Halle.¹⁰ Všetko bolo pripravené pre jeho sociálnu mobilitu, aby dostal ponuku od evanjelického zboru, v ktorom by mohol slúžiť ako vysvätený kňaz. Vieme, že si nevybral túto cestu, čo však neznamená, že neskôr nebol s evanjelickou cirkvou existenciálne spojený.

Z výskumov Józsefa Demmela vieme, že existenčné zabezpečenie Štúra vo viacerých obdobiach jeho života zahaľuje hustá či menej hustá hmla, no väčšina z jeho známych „pracovísk“ súvisela s evanjelickou cirkvou. Učil – väčšinou bez platu – na bratislavskom lýceu¹¹ a dlhší či kratší čas bol súkromným učiteľom prevažne v evanjelických rodinách.¹²

⁸ Aj prvým učiteľom neskoršieho biskupa banského dištriktu Jánosa Szeberényiho (1780–1857) bol dedinský obuvník. Kertész, 2014, s. 9.

⁹ Demmel, 2011, s. 57–59.

¹⁰ Demmel, 2011, s. 341–342.

¹¹ Demmel, 2011, s. 81–82.

¹² Demmel, 2011, s. 97–107.

Hoci v evanjelickej cirkevnej hierarchii nikdy nemal pevné pozície, z času na čas sa zúčastnil evanjelických konventov, ak inak nie, tak ako pozorovateľ (keďže konventy boli verejné). V roku 1847 ho však ako svetského zástupcu oravského dekanátu nájdeme aj medzi oficiálnymi delegátmi *Preddunajského dištriktu*.¹³ Nie je náhoda, že jeho najvýraznejšie roly sa v evanjelickej cirkvi spájajú s takými udalosťami – formulácia a príprava žiadostí adresovaných panovníkovi v rokoch 1842 a 1844 –, ktorých legitimitu evanjelické konventy silne spochybni.

„Evanjelič Štúr” je najviac viditeľný vo svojich neformálnych kontaktoch. Hoci sieť jeho kontaktov bola pozoruhodne široká, svoje idey predsa len dokázal najlepšie presadiť prostredníctvom evanjelických „médií”. Najdôležitejší bol okruh jeho žiakov, ktorí ako učitelia či kňazi dokázali v evanjelických zboroch efektívne šíriť „slovanskú myšlienku” a neuveriteľne rýchlo v širokom kruhu presadiť literárny jazyk. V každom čine a prejave slovenského národného hnutia boli počas Štúrovho života výrazne, niekedy výlučne, zastúpení evanjelici. Nie sme ďaleko od reality, keď povieme, že slovenské národné hnutie v rokoch 1840–1850 môžeme považovať za evanjelickú záležitosť.¹⁴ Štúr dokázal realizovať svoj program vďaka cieľavedomému využitiu evanjelickej inteligencie, ktorá bola pomerne nezávislá od svojich nadriadených, a aj vďaka svojmu povolaniu bola citlivá na svoj materinský jazyk.

Aká bola evanjelická cirkev, ktorá, ako sme videli, hlboko určila Štúrov život? Najmenej 40 percent trojjazyčnej evanjelickej náboženskej obce tvorili Slováci, v troch zo štyroch dištriktov bol ich počet ešte vyšší.¹⁵ V polovici 19. storočia bolo podľa Mártona Schwartnera z 451 evanjelických cirkevných zborov 249 slovenských, 79 nemeckých, 57 maďarských, 20 slovensko-nemeckých, 15 nemecko-maďarských, 12 maďarsko-slovenských a 12 trojjazyčných.¹⁶ „Slovenská cirkev” sa však

¹³ EOL, Zápisnice, Preddunajsko, 30. jún 1847, 1.

¹⁴ Demmel, 2011, s. 171–218.

¹⁵ Balogh–Gergely, 1992, s. 163.

¹⁶ Benža, 2011, s. 57. Schwartner 3 zadunajský (slovinský) cirkevný zbor nespočítava.

nedokázala stať národnou cirkvou Slovákov, akou bola ortodoxia v prípade Srbov a Rumunov. Na jednej strane početnú prevahu Slovákov v cirkvi vyvažovala materiálna sila a spoločensko-politický vplyv menšinových Nemcov a Maďarov, na druhej strane nemôžeme zabúdať ani na to, že väčšina Slovákov sa hlásila ku katolíckej cirkvi.¹⁷

Evanjelickí kňazi, cirkevné zbory a školy mali v 19. storočí širokú autonómiu. Cirkevným hodnostárom trvalo pol roka, kým z postu bratislavského zastupujúceho učiteľa zosadili Štúra, ktorého právne postavenie bolo pomerne neisté a spoly „privátne“;¹⁸ Hurbana či Hodžu sa im napriek všetkej snahe nepodarilo vypudiť z ich cirkevných obcí.¹⁹ Dôležitou charakteristikou dobovej cirkvi bola parita, teda rovnomerné zastúpenie cirkevného a svetského prvku vo vedení cirkvi. V tomto období parita fungovala aj v praxi. „Páni“ síce dokázali na rôznych fórach vedenia cirkvi presadiť svoju vôľu, no farári dokázali úspešne sabotovať realizáciu rozhodnutí, ak s nimi nesúhlasili. Ak však bol v cirkevnom zbore veľmi vplyvný dozorca, tak vo všeobecnosti musel farár ustúpiť. Výsledkom parity bolo to, že hoci sa v cirkvi rodili tvrdé nariadenia v záujme jej maďarizácie, v štyridsiatych rokoch 19. storočia sa v praxi presadili len zriedka.

Veľmi dôležitou charakteristikou dobovej evanjelickej cirkvi bola teologická nejednotnosť, ktorá je však ťažšie postihnuteľná a menej sa aj spomína. Maďarskojazyčnú cirkevnú verejnosť charakterizovalo liberálne teologické presvedčenie a častejšie ako evanjelickosť spomínala protestantizmus. Najdôležitejšou úlohou protestantizmu bolo zabezpečiť slobodu najmä na duchovnej a vedeckej úrovni, čoho priamym dôsledkom bola neochvejná viera v pokrok. „Pokrok“ znamenal aj to, že luteránska cirkev nepovažovala za záväzné učenie, ktoré bolo pred štyristo rokmi sformulované v náboženských spisoch.

¹⁷ V roku 1880 tvorili Slováci 19,7 % rímsko-katolíkov. Balogh–Gergely, 1992, s. 163.

¹⁸ Demmel, 2011, s. 345–346.

¹⁹ Preddunajský dištrikt začal v roku 1846 konanie s cieľom suspendovať Hurbana, ten však zotrval na svojej fare v Hlbokom. EOL, Zápisnice, Preddunajsko, 15. júl 1846.

Tichá väčšina členov cirkvi však (vo všeobecnosti) zastávala oveľa konzervatívnejšie stanovisko. Jej pocity najrozhodnejšie sformulovali práve duchovní, ktorí zohrávali dôležitú úlohu aj v slovenskom národnom hnutí. Vo svojich statiach žiadali zachovať nemennú (nimi definovanú) lutherovskú tradíciu a liberálov – najmä svetských „politikov” – obviňovali z toho, že popreli a vysmiali vieru svojich predkov, dokonca aj samotné kresťanské učenie. Jazykovo-národný zápas takmer nedešifrovateľne prerástli teologické nezhody medzi Maďarmi a Slovákmi. Pravidelne zaznievalo aj obvinenie, že svetskí predstavitelia nelegitímne využívajú svoje cirkevné postavenie na politické ciele, teda pomaďarčovanie. Prirodzene, aj druhá strana mala pripravené svoje obvinenie, že aj požiadavka používať slovenčinu má politický cieľ, a to šíriť panslavizmus. Tieto jazykovo-teologické zápasy vzplanuli v štyridsiatych rokoch 19. storočia najmä v súvislosti s plánmi vytvoriť protestantskú úniu. Aj osud únie kopíroval osvedčený model: konventy o nej rozhodli, liberálna cirkevná tlač ju nadšene podporovala, niekoľko konzervatívnych, nemeckých a slovenských brožúr bolo ostro proti nej, kňazi a cirkevné zbory (reformovaní rovnako ako evanjelici) ju zasa potichu odsabotovali.²⁰

Evanjelicke korene Štúrovho myslenia

Vo vyššie načrtnutom systéme teologicko-národnostných koordinát by sme Štúra mali nájsť medzi z teologického hľadiska konzervatívnymi Slovákmi. V jeho statiach nájdeme citáty, ktoré na to poukazujú. „*Prečo sa Slovanom zazlieva, že sa chcú zdokonaľiť vo svojej materinskej reči a usilovne pracujú na dosiahnutí tohto cieľa? Dá sa národ vzdelávať v inom jazyku ako v materinskom?*”²¹ napísal Štúr v roku 1840 a v podobnom duchu sa vyjadril ešte nespočetnekrát. Význam vzdelávania v materin-

²⁰ Kertész, 1999, s. 33–45.

²¹ Slovanský list Mateja Korvína mestskej rade Trnavy. Štúr, 2012, s. 55.

skom jazyku je Lutherova myšlienka. Luther, ktorý prekladom Biblie do nemčiny a svojou bohatou literárnou prácou vytvoril nemecký literárny jazyk, bol rukolapným príkladom pre svojich evanjelických nasledovateľov v národnom hnutí. V evanjelickej cirkvi bolo skutočne ťažké spochybníť pravdivosť tejto argumentácie. Luther vykonal mnoho pre šírenie materinského jazyka, no teoreticky sa jeho významu takmer nevenoval. Z nemnohých výnimiek môžeme citovať z predslovu diela *Nemecká teológia* (mystické kázne Johanna Taulera) z roku 1518: „*Ďakujem Bohu, že ho po nemecky počujem a zažívam tak, ako som ho ani ja a spolu so mnou ani oni nemohol nikdy zažiť, ani po latinsky, ani po grécky, ani po hebrejsky.*”²² Skúmanie Štúrových názorov v zrkadle Lutherových viet môže pôsobiť zavádzajúco, keďže v 19. storočí ešte Luther nepatril k autorom, ktorí boli medzi evanjelickými farármi najčítanejší. Lutherova renesancia sa začala pred 400. výročím reformácie (1917), no skutočný rozmach dosiahla v medzivojnovom období. Myšlienky obsiahnuté v nami citovaných Lutherových vetách však patrili aj v 19. storočí medzi známe učenia evanjelickej cirkvi.

„*Spomenutý duchovný chcel znemožniť predaj slovanských Biblií, a takým činom odvieť ľud od čítania Svätého písma, ktoré je hlavnou bázou evanjelického náboženstva, aby tak ľud, nečítajúci slovanské knihy, ľahšie zabudol materinskú reč,*”²³ opísal Štúr prípad z Kiskőrösu z roku 1843, keď na žiadosť grófa Mailátha menoval sťažnosti Slovanov. Jednou zo základných téz Lutherovej reformácie je „sola scriptura”, teda pre kresťana je autoritatívne len Písmo. Preto bol potrebný preklad Biblie, o ktorom Luther v liste z roku 1521 napísal: „*Medzitým píšem postilu a plánujem preložiť do nemčiny Nový zákon, lebo naši ho odo mňa žiadajú, počul som, že aj Ty pracuješ na tomto diele, pokračuj v tom, do čoho si sa pustil! Kiežby každé mesto malo vlastného prekladateľa Biblie, aby táto kniha bola na*

²² Luther, 2011, s. 93–94.

²³ Sťažnosti a žaloby Slovanov v Uhorsku na protizákonné prechmaty Maďarov. Štúr, 2012, s. 91.

jazyku, v rukách, ušiach a srdci každého človeka!”²⁴ Štúr tu teda ortodoxnou lutherovskou teologickou argumentáciou podčiarkol kritiku jazykovej krivdy. Treba poznamenať aj to, že nepoužil výraz „protestantský”, ale „evanjelický”, ktorý liberálni teológovia používali len zriedka.

Z predošlého textu pochádza aj citát: „*Do Zay-Uhrovca, obce v Trenčianskej stolici, dovedli do školy maďarského učiteľa, a to do školy, v ktorej sa poväčšine učia len deti pospolitého ľudu. Tento učiteľ strávi denne viac hodín v škole, a tým sa vyučovanie náboženstva a ostatných predmetov veľmi ukracuje a zanedbáva.*”²⁵ Je známe, že Luther kládol veľký dôraz na zakladanie a prevádzku škôl, no jeho prioritou nebolo to, aby širili vzdelanosť, ale aby aj deti pochopili a naučili sa podstatu viery. V jednom zo svojich najpopulárnejších náboženských diel, v Malom katechizme, ktorý sa v 19. storočí všeobecne používal aj v Uhorsku, napísal: „*O tomto poučuj tiež najmä vrchnosť a rodičov, aby spravodlivo vládli a priťahovali deti ku škole. Upozorňuj, že sú to povinní robiť, a keby to nerobili, akého veľkého hriechu sa dopúšťajú.*”²⁶ Toto konzervatívne chápanie školy sa odzrkadľuje aj v Štúrovej sťažnosti, keď spomedzi predmetov, ktoré sú pre „zbytočné” vyučovanie maďarčiny ukrátené, vyzdvihol najmä náboženstvo.

„... samo sebou sa rozumie, že každý sa môže vrúcne modliť iba vo svojom materinskom jazyku, každý len v ňom prejaví nadšenie svojej hrude v speve, lebo piesne v cudzom jazyku, aj keď sú mu zrozumiteľné, predsa nemôžu verne vyjadriť hnutia jeho mysle a stavy duše,” formuloval Štúr v spise určenom pre Mailátha.²⁷ Myšlienka, že materinský jazyk je dô-

²⁴ List Martina Luthera Johannovi Langovi (Erfurt). Wartburg, 18. december 1521. Luther, 2013, s. 301.

²⁵ Sťažnosti a žaloby Slovanov v Uhorsku na protizákonné prechmaty Maďarov. Štúr, 2012, s. 89.

²⁶ Luther, 1983, s. 80 (slovenský preklad: http://www.ecav.sk/files/user/m_katechizmus.pdf).

²⁷ Sťažnosti a žaloby Slovanov v Uhorsku na protizákonné prechmaty Maďarov. Štúr, 2012, s. 67.

ležitý pre modlenie a spev, sa takisto odvíja od Luthera. Práve z toho dôvodu Luther vysoko hodnotil piesne, resp. hudbu. „*Hudba je Božím darom, a nie výdobytkom človeka. Hudba odoženie diabla a rozveseľuje ľudí. Pri jej tónoch zabudneme na hnev, smilstvo, pýchu a iné hlavné hriechy. Po teológii pripisujem druhé miesto a najväčšiu slávu hudbe.*”²⁸

V Štúrových statiach však nenájdeme len teologické argumenty lutherovskej ortodoxie, ale aj mnohé príklady teologického liberalizmu. V texte, z ktorého sme citovali vyššie, sa ďalej dočítame: „*Ktože by sa aj chcel odriecť toho jazyka, v ktorom sa každý k bohu povznáša, v ktorom najdokonalejšieho ducha zveľbuje?*” Boh ako najdokonalejší duch – teda nie stvoriteľ a Otec dohliadajúci na stvorenie – má blízko k radikálnejším predstavám liberálnej teológie, oveľa viac sa podobá slobodomurárskym názorom než učeniu tradičnej evanjelickej teológie. „*Murárstvo však jestvuje vo všetkých národoch, aj v tých, ktoré majú odlišné náboženstvá, a dnes je preto jedinou povinnosťou vyznávať náboženstvo, v ktorom sú si všetci ľudia zajedno,*” dočítame sa v „*ústave slobodomurárov*” z roku 1723.²⁹

Štúr v štúdii z roku 1843, ktorú napísal pre grófa Mailátha, argumentoval proti nahradeniu dovtedajších slovenských omší maďarskými takto: „*Ak má človek niečo svätého, je to náboženstvo a nábožnosť, pretože sa v nej strácajú všetky pozemské záujmy, lebo človek, nechajúc bokom všetko ostatné, najhlbšie si uvedomuje svoju duchovnosť, ona sa mu stáva podstatou. Olúpiť ho o toto vedomie a brániť mu, aby sa vznášal k Bohu, k najvyššiemu Duchu, je najväčšia bezbožnosť, ktorej sa možno na ňom dopustiť.*”³⁰ Toto všeobecné, sväté, povznesené „náboženstvo”, ktoré je zbavené všetkých osobných vzťahov s Bohom a Kristom, má vyslovene blízko k tomu, ako chápe náboženstvo liberálna teológia. Podobný názor na „moderné” náboženstvo vyjadril v diele *Dies Buch gehört dem Vaterland* z roku 1845 aj generálny inšpektor evanjelickej cirkvi

²⁸ Luther, 2014, s. 744.

²⁹ http://www.call-of-bratislava.com/index.php?option=com_content&view=article&id=55:partie-g&catid=5:textes-site&Itemid=11&lang=sk

³⁰ Štažnosti a žaloby Slovanov v Uhorsku na protizákonné prechmaty Maďarov. Štúr, 2012, s. 90.

Károly Zay, ktorý v cirkvi najangažovanejšie podporoval maďarizáciu: „... človek musí žiť tak, že ak existuje Raj, tak bránu do neho otvorí jeho nesmrteľná duša, a Boha zazrie v jeho plnej majestátnosti.”³¹

Štúr ako poslanec snemu viackrát rečnil o dôležitosti vzdelávania ľudu, pričom spravidla citoval dobové liberálne „frázy”. „*Darmo sa tu pre vychovávanie ľudu náradý chystajú, kým tieto vzťahy, o ktorých hovorím, sú v úžitku, bo i sám ľud v nich vzdelanosť pre seba potrebnú nedrží, a kto by medzi nami neuznal, že by ona pre zanedbaný a v poverách zamotaný ľud náš potrebná nebola?*”³² povedal Štúr v roku 1847. Podobnú myšlienku o niekoľko mesiacov neskôr sformuloval Mór (Bloch) Ballagi, ktorý bol v tom čase učiteľom gymnázia v Sarvaši: „*Strom rastie zdola hore, koreň a kmeň štátu tvorí takzvaný ľud. Ak chceme, aby strom kvitol a rodil, musíme sa najviac starať o korene a kmene... Preto si vzdelávanie ľudu prajem v takej forme, aby výučba ľudu bola základom celonárodného vzdelávania.*”³³

„*Oslobodený a osvietenejší ľud nemôže slúžiť za podlý prostriedok proti rozvíjajúcej sa slobode,*”³⁴ zaznelo na sneme v januári 1848, keď Štúr upozornil na význam vzdelávania v materinskom jazyku. Korelácia medzi všeobecným vzdelávaním a slobodou bola pre každého liberálneho teológa a politika axióm. Argumentácia je síce podobná, no konklúzia sa diametrálne líši: Štúr považoval za najdôležitejšiu podmienku slobody vzdelávanie v slovenčine, no prevažná väčšina liberálnych politikov zaň považovala vzdelávanie v maďarčine. Učiteľ sopronského lýcea István Hetényi v roku 1842 o vzťahu ľudového vzdelávania a slobody napísal: „*Dokonalú občiansku a politickú slobodu si zaslúži ten, koho rozum a srdce je vzdelané; kto nikdy nezneužije svoju nádhernú samostatnosť, kto verne*

³¹ Zay, 1845, s. 175.

³² Štúrov prejav v sneme 21. decembra 1847. Citovaný úryvok nefiguruje v Országgyűlési Napló, dostupný je len v slovenskom variante, ktorý 18. januára 1848 uverejnili Slovenské národné noviny. Štúr, 2012, s. 438.

³³ PEIL, 25. jún 1848, s. 792–793.

³⁴ Štúrov prejav v sneme 15. januára 1848. Štúr, 2012, s. 444.

naplňa sine qua non slobody (...) nerozvinutému, nevychovanému, hrubému ľudu sloboda neprináleží.”³⁵

Je všeobecne známe, že obdobie po roku 1849 bolo aj pre slovenské národné hnutie časom sklamanie a vytriezvenie. Odkraddľuje to aj Štúrovo najdiskutovanejšie dielo *Slovanstvo a svet budúcnosti*. Text, ktorý argumentoval a presviedčal o príklone k Rusku a ku klasickému panslavizmu, nie je ľahké zaradiť do životného diela Štúra, ktorý vytvoril samostatný slovenský literárny jazyk, teda podstúpil aj mnoho vnútorných konfliktov. Čitateľ sa nedokáže zbaviť myšlienky, že drží v rukách dielo zatrpknutého a rozčarovaného intelektuála, ktorý vidí, že jeho životné dielo vychádza nazmar. V tomto diele sa Štúr najrozsiahlejšie venoval úlohe náboženstva a v porovnaní s jeho predošlým presvedčením sa v ňom dá postihnúť aj istý zvrat. Obratom k pravoslávii sa zdanlivo radikálne rozišiel aj so svojimi evanjelickými koreňmi.

V diele *Slovanstvo a svet budúcnosti* Štúr venoval veľký priestor spoločenskej úlohe cirkvi. Domnieval sa, že pod vplyvom kresťanstva a najmä reformácie sa určujúcou myšlienkou vývinu západnej histórie stala sloboda. „Už po niekoľko storočí, no predovšetkým však od reformácie vidíme vo všetkých pohyboch, ktoré alebo sama vyvolala, alebo s ňou prebiehali paralelne v politickej oblasti, túžbu, nezastaviteľné úsilie po oslobodení a zrovnoprávnení človeka s človekom, nepretržité počujeme prevolať »sloboda«, »rovnosť«, »bratstvo«.” Jeho vzťah k slobode bol však od vytriezvenia v päťdesiatych rokoch 19. storočia ambivalentný. O stranu ďalej sa o slobode dočítame, že „pri tomto obrovskom úsilí, ktoré stojí milióny ľudských životov a ktoré vyvolalo najstrašnejšie otrasy, je hnacou myšlienkou”, resp. ešte ďalej: „Prostredníctvom tohto všetkého sa má ľudský rod stále viac a viac zušľachtovať, oslobodzovať a dospievať k vedomiu samého seba, más a čoraz viac približovať k ideálu ľudského života.”³⁶ Štúr správne vnímal, že po reformácii sa stala sloboda ústrednou otázkou západnej kultúry. Luther svoje myšlienky vyjadril v jednej zo

³⁵ PEIL, 1. september 1842, s. 260.

³⁶ *Slovanstvo a svet budúcnosti*. In: Štúr, 2012, s. 269–271.

svojich najdôležitejších statí *O slobode kresťana*. „*To je veľmi vysoká a vznešená dôstojnosť a pravé všemohúce panstvo, duchovné kráľovstvo, v ktorom nijaká vec nie je taká dobrá alebo taká zlá, takže mi musí slúžiť k dobrému, tak verím a nepotrebujem nič, lebo viera mi stačí. Hľa, aká je to vzácna sloboda a moc kresťanov!*”³⁷ Vidíme, že u Luthera bola sloboda ešte čisto ideologický pojem, individuálna, a nie spoločenská hodnota, duševný, a nie fyzický stav.

Štúr sa však už stretol s interpretáciou slobody, ktorá bola dôsledkom osvietenstva. Toto chápanie slobody sa spája s nezlomnou vierou v pokrok. Stotožnenie pokroku a protestantizmu bolo v 19. storočí základnou tézou liberálnej teológie. Károly Zay v roku 1845 napísal: „*Základnou ideou protestantizmu je večný protest proti duchovnej porobe, slobodné využívanie ducha, neustále zdokonaľovanie sa... Protestantizmus je najkrajší kvet ľudského vývoja, je to spojenie najhlbšej pobožnosti a naj-slobodnejšieho prúdenia myšlienok.*”³⁸ Štúr sa rozhodne postavil proti tomuto obrazu sveta. Domnieval sa, že neobmedzené zdôrazňovanie slobody povedie v konečnom dôsledku k zániku cirkvi, dokonca náboženstva, a dôsledky budú katastrofálne: „*Keď zničíte svoje cirkvi, vy, spoly upadnuté, spoly upadáajúce pokolenia Západu, čo postavíte na ich miesto, keď sa na vás zo všetkých strán valí záhuba?*”³⁹ Zaujímavé je, že tento pesimizmus nájdeme aj v knihe Károly Zaya. Aj on sa domnieval, že ľudstvo stratilo dovtedajšie bezpečné úchytky a smeruje ku skaze. „*Už nie je náboženstvo, už nie je Boh, človek stratil dušu a darmo hľadá liek proti skaze... Aby miesto starého náboženstva nebolo prázdne, našlo sa namiesto neho nové evanjelium, ktoré zodpovedá prázdnoti a bezobsažnosti doby, evanjelium mamonu.*”⁴⁰

Štúrovou odpoveďou na „22 pascí” západnej slobody, ktorá likviduje samu seba, bolo pravoslávie. To sa podľa neho nikdy neusilovalo

³⁷ Luther, 1901, s. 325. (Slovenský preklad: Výber z Lutherových spisov, Liptovský Mikuláš, Transciscus, 1990, s. 25.)

³⁸ Zay, 1845, s. 63.

³⁹ Slovanstvo a svet budúcnosti. In: Štúr, 2012, s. 278.

⁴⁰ Zay, 1845, s. 371.

o svetskú moc, zachovalo si nezávislosť od štátu a predsa ho v duchu svojho presvedčenia podporovalo, čo prinieslo ľudu stabilitu a duchovnú oporu. Podľa neho táto trpezlivá pobožnosť, ktorá pramení z hĺbky slovanskej duše, najlepšie stelesňuje skutočné kresťanské hodnoty. Štúr veľmi názorne porovnal kresťanské konfesie: „*Bola a je [t. j. pravoslávna cirkev] – ak chápeme rímsku cirkev moci ako cirkev Petrovu a protestantizmus ako učenie svätého Pavla – cirkvou Jána, tretieho vynikajúceho apoštola.*” Stotožnenie Petra a Pavla s katolicizmom, resp. protestantizmom je staré, dodnes živé teologické učenie, apoštol Ján je pre kresťanskú tradíciu zasa synonymom lásky. Luther však hlásal syntézu učenia práve týchto troch apoštolov, keď v predslove k prekladu Nového zákona napísal: „*Evanjelium podľa Jána, listy svätého Pavla, najmä listy napísané Rimanom, a prvý list svätého Petra je podstatou a jadrom týchto kníh; preto sa patrí ich pokladať najvyššie.*”⁴¹

Nech sa Štúr akokoľvek prihovára za pravoslávie, základná myšlienka jeho diela o súdržnej sile civilizácie má hlboké protestantské, resp. luthеровské korene. „*Náboženstvo predstavuje obeť, neustále ju pripomína a nabáda k nej. Náboženský rituál predstavuje obeť symbolicky, náboženské učenie k nej podnecuje myseľ zreteľnými, jasnými a oduševnenými slovami. Ani jedno náboženstvo sa nezaobišlo bez obety a aj kresťanstvo sa zakladá predovšetkým na obeti Spasiteľa, ktorú ľudstvo potrebuje.*” Obeta, presnejšie obeť Božieho syna, čo sa stal človekom, na kríži za vykúpenie hriechov je jedným z najdôležitejších učení luthеровskej teológie. „*Ježiša, nášho Boha a Pána, »vydaného pre naše hriechy a vzkrieseného na naše ospravedlnenie«, Rim 4,25; iba on je »Baránok Boží, ktorý sníma hriech sveta« Jn 1,29 a »zasiadla ho nepravosť všetkých nás« Iz 53,6. Ďalej: »Všetci totiž zhrešili a nemajú slávy Božej, ale ospravedlňovaní sú zadarmo z Jeho milosti skrze vykúpenie v Kristovi Ježišovi, ktorého Boh dal ako prostriedok zmierenia skrze vieru, v Jeho krvi... «, Rim 3, 23–25. Takto tomu musíme veriť, nedosiahneme to nijakým dobrým skutkom, zákonom či zá-*

⁴¹ Luther, 2011, s. 290.

sluhou, preto je jasné a nepochybné, že len takáto viera nás usmerní,"⁴² napísal Luther o význame Ježišovej obete na kríži v tzv. statiach zo Schmalkaldenu. Štúr vo svojom diele viackrát zdôraznil význam obete, pričom sa domnieval, že protestantizmus myšlienku obete úplne odmietol.

Ak chceme Štúrove myšlienky zaradiť do evanjelických koordinát, musíme sa venovať aj tomu, o čom nehovoril. Zdá sa, že dobová cirkevná politika ho vôbec nezaujímal, médiá, ktoré viedol, vedome „sekularizoval“. V redakčnom programe Slovenských národných novín nebolo ani o slovo o tom, že by chcel publikovať aj správy z cirkevného života,⁴³ čo bolo pre dobové denníky prirodzené. V stanovách spolku Tatrín zasa vyslovene figurovalo, že sa nevenuje vydávaniu kníh „*cirkevného a napospol náboženského obsahu*“.⁴⁴

Jednou z najdôležitejších tém prerokovaných na sneme v reformnom období bola otázka náboženskej slobody, ktorá bola od roku 1832 neustále na programe. Otázku napokon vyriešil až snem zasadajúci v rokoch 1847/1848, ktorý prijal zákonný článok 20/1848. Štúr o tejto otázke nehovoril ani vo svojich známych prejavoch, ani v hláseniach poslanca. Mohli by sme povedať, že to nebola úloha vyslanca mesta, no tento argument oslabuje fakt, že ani otázka patrimonía sa priamo netýkala občanov Zvolena, a predsa sa k nej obšírne vyjadril. Na význam a hodnotu slobody svedomia sa pol vetou odvolal len raz, keď žiadal zachovať hlasovacie právo menších miest. Ani vtedy však slobodu svedomia nevnímal ako aktuálnu otázku, ale ako historický argument: „... v týchto mestách našli podporu aj tí, ktorí za slobodu svedomia zbroj pozdvihli.“⁴⁵

Štúr bol jedným z autorov prestolného prosbopisu z roku 1842 (hoci jeho meno medzi signatármi nefigurovalo). Žiadosť, ktorá vyvolala

⁴² Luther, 1983, s. 276.

⁴³ Správa zo Slovenských národných novín a Orla tatranského. Štúr, 2012, s. 124–125.

⁴⁴ Stanovy prijaté na ustanovujúcom zasadnutí Tatrína. Štúr, 2012, s. 420.

⁴⁵ Štúrov prejav v sneme, 13. marec 1848. Štúr, 2012, s. 448.

na evanjelickom zhromaždení v roku 1842 búrlivú diskusiu, sa len sčasti venovala cirkevným problémom a – pochopiteľne – len v malej miere siahala k teologickým argumentom. Cirkevných záležitostí sa týkali tieto konkrétne požiadavky: zrušiť povinnosť kňazov ovládať maďarčinu, zachovať bratislavskú slovenskú katedru, ľudové školy vyučujúce v materinskom jazyku a slovenské omše, ako aj latinské matriky a zápisnice. Oveľa väčší dôraz sa však kládol na požiadavky, s ktorými evanjelická cirkev nemala nič do činenia. Ide o zastavenie osočovania v tlači, žiadosť o zamestnanie slovanského cenzora, resp. vytvorenie slovenskej katedry na univerzite, keďže podľa žiadosti boli pre násilnú maďarizáciu zborov porušené humánne, štátne a náboženské záujmy.⁴⁶

Zhrnutie

Aký bol význam Štúrovej evanjelickosti, do akej miery určoval jeho myslenie a život fakt, že sa hlásil k tejto konfesii? Bolo by chybou preceňovať Štúrovu príslušnosť k evanjelickej cirkvi. Ako sme videli, oficiálne cirkevné rámce využíval na realizáciu svojho programu len zriedka. Jeho najvýznamnejšia cirkevná činnosť, účasť na príprave prestolného prosbopisu v roku 1842, prebehla „nelegitímne“, keďže vedome obišiel cirkevné právne fóra. Svoj jazykový program sa nepokúsil popularizovať na cirkevných konventoch (v tomto ohľade situáciu isto odhadol reálne) a nevybral si ani možnosť cirkevnej kariéry. O to viac využíval dobre fungujúce neformálne siete evanjelickej cirkvi. Jeho žiaci, kňazi naklonení jeho názorom, učitelia, svetská inteligencia a evanjelická šľachta neuveriteľne efektívne spolupracovali na tom, aby sa Štúr od štyridsiatych rokov 19. storočia stal jedným z určujúcich aktérov slovenského národného hnutia.

Štúr vo väčšine prípadov lutherovské dedičstvo prehodnotil. Používanie materinského jazyka či rozšírenie ľudového vzdelávania neboli

⁴⁶ Rapant, 1942, s. 337–347.

pre neho nevyhnutné nástroje z hľadiska spásy, ale slúžili na vytvorenie národného spoločenstva. Sme si istí aj v tom, že Štúr nesiahol po luterovskom dedičstve vedome, dokonca, ako sme to videli v prípade diela Slovanstvo a svet budúcnosti, úlohu obety v tradičnom evanjelickom myslení si ani neuvedomoval. Evanjelický kultúrny kód však zasahoval Štúrovo myslenie tak hlboko, že ho aj nevedomky využil pri formulovaní vlastného posolstva. Takto konať sa mu vyplatilo o to viac, že v tejto kultúre žilo aj jeho okolie a najdôležitejší podporovatelia.

Pre Štúra existovalo jediné skutočné spoločenstvo, národ. Náboženstvo a vieru v Boha považoval síce za dôležité, dokonca nevyhnutné, no cirkvi neprispeval hodnotu ako spoločenstvu, ba ju skôr považoval za konkurenciu národa, jedinej a najdôležitejšej sily formujúcej spoločenstvo. Štúr uvažoval v podstate sekulárne. Jeho dielo hlbšie pochopíme, keď preskúmame, zoberieme do úvahy aj jeho evanjelické prostredie, vzdelanie a vieru. Musíme si však byť vedomí toho, že Štúr tieto rámce výrazne prekročil, ťažiská jeho životného diela nájdeme mimo evanjelického, resp. tradičného kresťanského učenia.

Literatúra

- Balogh–Gergely* 1992 Balogh Margit–Gergely Jenő: Egyházak az újkori Magyarországon, 1790-1992, Adattár. Budapest, 1992.
- Benža–Kusendová* 2011 Benža, Mojmír–Kusendová, Dagmar: Historický atlas evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku. Liptovský Mikuláš, 2011.
- Demmel* 2011 Demmel József: A szlovák nemzet születése. Ludovít Štúr és a szlovák társadalom a 19. századi Magyarországon. Pozsony, 2011.
- Fabiny* 2004 Fabiny Tibor: Az evangélikus Kossuth. In: Kossuth és az egyházak. Szerk.: Kertész Botond. Budapest, 2004.
- Görgey* 1916 Görgey Albert: A Görgeyek és a reformáció. Igló, 1916.
- Kertész* 2014 Kertész Botond: Békeidők küzdelmei. Szeberényi Gusztáv Adolf élete. Békéscsaba, 2014.

- Kertész* 1999 Kertész Botond: Protestáns uniókísérlet Magyarországon az 1840-es években. In: Egyház és politika a XIX. századi Magyarországon. Szerk.: Hegedűs András és Bárdos István. Esztergom, 1999.
- Luther* 1905 Luther Márton: A keresztyén ember szabadságáról. In: D. Luther Márton művei II. Szerk.: Masznyik Endre. Pozsony, 1905.
- Luther* 1983 Luther Márton: Négy hitvallása. Budapest, 1983.
- Luther* 2011 Luther Márton: Luther válogatott művei 5. Bibliafordítás, vigasztalás, imádság. Budapest, 2011.
- Luther* 2013 Luther Márton: Luther válogatott művei 7. Levelek. Budapest, 2013.
- Luther* 2014 Luther Márton: Luther válogatott művei 8. Asztali beszélgetések. Budapest, 2014.
- Rapant* 1942 Rapant, Daniel: Slovenský prestolný prosbopis z roku 1842, 2. Dokumenty. Liptovský Sv Mikuláš, 1943.
- Štúr* 2012 Štúr, Ľudovít: A szlávok és a jövő világa. Válogatott írások. Szerk.: Demmel József. Pozsony, 2012.
- Tóth-Szöllős* 2002 Tóth-Szöllős Mihály: Evangélikus arcképcsarnok. Budapest, 2002.
- Zay* 1845 N.N [Zay Károly]: Dies Buch gehört dem Vaterland. Leipzig, 1845.
- Zászkaliczky* 2011 Zászkaliczky Péter: Táguló látóhatár (1860–1876). In: Oltalom a zivatarban. Gyülekezet a világvárossá fejlődő Budapesten. Szerk.: Zászkaliczky Péter. Budapest, 2011.

Moderný národ z družiny, čo porušila normu? Ľudovít Štúr a dejiny slovenského národného hnutia – z antropologického hľadiska¹

Roman Holec v roku 2007 v závažnej štúdii vyslovil názor, že slovensko-maďarské spoločné dejiny sú len mýtus, z ktorého nemôže vzniknúť spoločná historiografia.² Potvrdil to aj bývalý predseda Slovensko-maďarskej komisie historikov Štefan Šutaj, keď napísal, že spoločné dejiny síce existujú, ale ich percepcia nefunguje: „*Trvalým faktom ovplyvňujúcim stanoviská historikov v spoločnej diskusii o dejinách zostane stigmatizácia diskutérov ich etnicitou a niekedy aj nacionálnym videním, ba aj nacionalizmom.*”³ Je nesporné, že obaja historici poukázali na skutočný problém, dokonca na jeden z najväčších problémov spoločnej minulosti, ktorý sa javí ako neriešiteľný. Je to evidentné aj v prípade Ľudovíta Štúra: maďarské a slovenské historické hodnotenia jeho osoby sa ešte aj v predchádzajúcom desaťročí diametrálne rozchádzali v závislosti od toho, ku ktorému národu autor danej práce patrí. Maďarskí historici ho často vykresľovali ako intelektuála so slabou spoločenskou podporou, ktorý chcel narušiť integritu svojej vlasti a postavil sa na stranu rakúskeho cisára, kým slovenskí historici ho zobrazujú ako významného politika, ktorému v dosiahnutí cieľa, teda slovenskej národnej emancipácie, zabránila len protislovenskosť Maďarov. Tento stav sa však mení. Sčasti preto, že od roku 2012 sú aj v maďarčine prístupné Štúrove najdôležitejšie diela, jeho korešpondencia a prejavy, teda maďarskí historici majú informácie nielen od Štúrových maďarských súčasníkov, ale aj z doku-

¹ Autor získal na túto štúdiu Výskumné štipendium Jánosa Bolyaiho Maďarskej akadémie vied.

² Roman Holec: Aké dejiny máme a aké potrebujeme? In: <http://www.forumhistoriae.sk>

³ Šutaj, 2014, s. 9.

mentov, ktoré sa s ním bezprostredne spájajú (v minulosti nebol v maďarčine prístupný prakticky nijaký prameň, ktorého autorom je Štúr).⁴ Zároveň sme svedkami aj toho, že súčasná slovenská historiografia sa ambiciózne pustila do kritického revidovania biografickej naratívy,⁵ ktorá sa vykryštalizovala v päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch minulého storočia a dlhé desaťročia bola kánonom, no dnes je už (aj pre uplynulý čas) značne erodovaná.

Slovenskí dejepisci a literárni historici kánon od začiatku 21. storočia⁶ výrazne korigovali, pričom tento pozitívny proces jednoznačne urýchlili vedecké konferencie,⁷ ktoré sa konali pri príležitosti Roku Ľudovíta Štúra.

Korekcia statického kánonu zároveň nastoľuje otázku, ako sa dá (ak sa vôbec dá) z množstva kritických postrehov, nových prístupov vytvoriť súvislé rozprávanie, životný príbeh? Problémom nie je len to, že stará životopisná naratíva môže pre korekcie jednotlivých tém postupne stratiť platnosť ako celok, alebo to, či sa vedľa seba znesú kritické postrehy založené na rôznych aspektoch, ale aj to, či sa dá starý životopis, ktorý je interpretovateľný najmä v slovenskej národnej naratíve, prepísať tak, aby platil (nestratiac pritom svoju slovenskú národnú platnosť), napríklad, aj v kontexte Uhorska? Podľa môjho názoru je kontext uhorskej spoločnosti v modernej Štúrovej biografii doslova nevyhnutný, preto je potrebný model, vďaka ktorému sa dá Štúr a jeho okruh (teda slovenské národné hnutie transformujúce sa v slovenskú národnú spoločnosť) zasadiť a interpretovať v rámci Uhorska 19. storočia a príbeh bude platný v slovenčine i maďarčine.

⁴ Štúr, 2012a.

⁵ Hučko, 1984.; Štúr, 1956.; Golán, 1956. Bakoš, 1957.; Juriček, 1971.; Mráz, 1948.; Ruttkay, 1971.; Ruttkay, 1982.

⁶ Napr. Kodajová, 2005.; Kodajová, 2007.; Passia, 2009.; Kamenec, 2007.; Chmel, 2007.

⁷ Historický ústav a Ústav slovenskej literatúry Slovenskej akadémie vied usporiadali na túto tému vyslovene vzrušujúcu a podnetnú konferenciu, ktorá priniesla mnoho nových a dôležitých tém.

Domnievam sa, že v štúrovskom projekte sa dajú vybadať modely, ktoré umožňujú uchopiť tento príbeh pomocou antropologickej náuky Victora Turnera, keďže jeho teória sociálnej drámy má široké uplatnenie.

Model

Britský antropológ Victor Turner si pri štúdiu afrických kmeňových rituálov uvedomil, že v každej spoločnosti a v každej etape a úrovni kultúrneho rozvoja sa dajú počas spoločenských konfliktov vybadať podobné modely. Aj samotný Turner rád aplikoval svoje poznatky z pozorovania afrických Ndembuov, napríklad, na katolícke rehoľné rády či komunitu hipisákov, na rockovú hudbu a miléniové hnutia.⁸

Sociálna dráma je podľa Turnera verejná epizóda spoločenských nápatí, teda prejavenie spoločenských konfliktov v štyroch striktne za sebou nasledujúcich fázach (porušenie noriem, kríza, urovnávanie, reintegrácia/definitívny rozkol). V prvej fáze člen či skupina danej society poruší životne dôležité normy, ktoré určujú interakciu rôznych strán, povedané inak, táto skupina sa odpojí od daného, fixovaného bodu spoločenskej štruktúry či od systému daných kultúrnych podmienok, prípadne od oboch. Narušiteľ normy môže byť aj jeden, no sám seba nikdy nevníma ako osihoteného bojovníka, ale ako reprezentanta širších vrstiev. Po otvorení porušení normy rýchlo prichádza fáza hromadiacich sa krízových situácií. V krízových situáciách sa porušené normy multiplikujú, rastie vzdialenosť medzi tými, čo sa odtrhli a tradičnými spoločenskými štruktúrami. Tretia, urovnávacia fáza nastupuje s cieľom obmedziť šírenie krízy prostredníctvom mechanizmov vytvárajúcich súlad a nápravu, ktorú iniciujú predstavitelia či zo štrukturálneho hľadiska reprezentatívni členovia narušeného spoločenského systému. Kľúčovými pojmami krízovej a reintegračnej fázy sú liminalitas a communitas, teda prechod a prechodná spoločnosť. Sociálnu drámu uzatvára

⁸ Turner, 1974. 43.; Turner, 2002, s. 120.

fáza reintegrácie: buď sa skupina narušiteľov vráti do spoločnosti, alebo sa spoločensky akceptuje a legitimizuje nenapraviteľný rozkol medzi rozhádanými stranami.⁹

Myslím, že aplikovanie modelu sociálnej drámy môže byť produktívne ako z hľadiska interpretácie dejín slovenského národného hnutia, tak aj z hľadiska interpretácie životnej cesty Ľudovíta Štúra. Dejiny slovenského národného hnutia (a v rámci nich Štúrovu úlohu) teda chápeme ako spoločenskú drámu, počas ktorej vznikla skupina vymedzujúca sa proti tradičnému, uhorskému spoločenskému poriadku, a okolo nej sa z celouhorskej spoločnosti na základe moderných, národných aspektov vytvorila samostatná slovenská národná spoločnosť. Model sociálnej drámy s veľkým osohom využívajú aj historici. V maďarskej historiografii, napríklad, napísal s využitím Turnerovej teórie významnú monografiu György Kövér, pričom *Dráma v Tiszaeszlári* sa už v okamihu svojho vyjdenia stala klasikou.¹⁰ Tieto výskumy však vo väčšine prípadov skúmali menšiu komunitu, ktorá sa dá dobre ohraničiť.¹¹ Táto štúdia tomu zdanlivo protirečí, keďže model aplikuje na jednotlivé etapy zrodu celej modernej národnej spoločnosti, v skutočnosti však do centra bádania umiestňuje úzku komunitu, Štúra a jeho okruh. Netvrdím, že túto slovenskú spoločenskú drámu treba chápať ako výlučnú, všetko prepisujúcu naratívu slovenských dejín v 19. storočí, alebo že na základe tejto teórie možno interpretovať celú minulosť. Chcem však uviesť argumenty, že aj toto je jedna z možných naratív, ktorá môže poslúžiť nielen ako logický rámec pre opis slovenských dejín v 19. storočí (navyše je prijateľná ako v maďarčine, tak aj v slovenčine), ale v mnohých prípadoch môže vysvetliť aj javy, ktoré sa doteraz vedecky opísať nedali (chýbajú pramene a vychádzajú len z osobných názorov, intuície).

⁹ Turner, 1974, s. 38–42.; Turner, 2002, s. 107.

¹⁰ Kövér, 2011.; Kövér, 2014, s. 69–80.; Katona, 2014, s. 81–88.

¹¹ Nowak, 2008, s. 258–271.; Coman, 2008, s. 94–108.; Cottle, 2008, s. 109–126.; Rowe, 2008, s. 127–148.; St. John, 2008, s. 149–173.; Daly, 1990, s. 70–85.

Extra Hungariam non est vita? Fáza porušenia

Do prvého desaťročia 19. storočia mali obyvatelia Uhorska so slovenskou materinskou rečou prenacionálnu identitu; základným a určujúcim faktorom ich povedomia nebola kultúrna identita viažuca sa k materinskému jazyku a komunite hovoriacej rovnakým jazykom. Ako píše Tibor Pichler: „*slovenská societa v sociologickom zmysle slova ešte nejestvovala. To neznamená, že by neexistovala „spoločnosť” – množina osôb po slovensky hovoriacich so sociálne diferencovanými zvykmi a organizáciami, ale skutočnosť, že neexistovala od uhorskej spoločnosti inštitucionálne odlišená spoločnosť slovenská.*”¹²

Aj v 18. storočí boli pokusy o prehĺbenie jazykovej kultúry a existovali slovenské historické koncepcie, no tieto nikdy nenarúšali existujúce spoločenské konvencie a politické normy – záujmy obyvateľov Uhorska so slovenským materinským jazykom totiž formulovali v súlade s hlavnými spoločensko-politickými cieľmi, nemali ambíciu prekonať existujúce rámce, naopak, v plnej miere ich akceptovali. V rozprávaní Juraja Papánka, Juraja Sklenára či Juraja Fándlyho bolo stáročné obdobie medzi úpadkom stredovekej Veľkomoravskej ríše a ich vlastnou dobou ešte bielym miestom. Títo historici totiž ešte nechceli posilniť národnú identitu spoločnosti a vytvoriť koherentné, nepretržité a neprerušované rozprávanie, ale najmä ochrániť a zlepšiť postavenie ľudí so slovenským materinským jazykom v Uhorsku, pričom v plnej miere brali ohľad na rámce uhorského patriotizmu.¹³ To isté môžeme povedať aj o Antonovi Bernolákovi,¹⁴ dokonca aj o mladšej evanjelickej inteligencii narodenej

¹² Pichler, 1998, s. 10.

¹³ Tibenský, 1958, s. 66.

¹⁴ Napr. Anton Bernolák odôvodnil napísanie svojho slovensko-latinsko-nemecko-maďarského slovníka takto: „*V Panónii je po Maďaroch najviac Slovákov; pri redakcii svojho slovníka som musel aj nechtiac zobrať do úvahy väčšiu časť; aby štedré ovocie tohto dobrého skutku, ktorý svojou prácou činím aj pre obohatenie maďarského jazyka, pocítili viacerí. Keď všetci Slováci v Panónii budú poznať maďarský jazyk, čoskoro sa bude vo všetkých kútoch krajiny ozývať maďarčina.*” Bernolák, 1825, s. 6.

v poslednej tretine 18. storočia (Juraj Palkovič, Pavol Jozeffy či Ján Szeberényi), ktorá bola aktívna aj v roku 1848 a v duchu osvietenstva sa snažila presadiť vzdelávanie ľudí so slovenským materinským jazykom v ich materinčine.¹⁵

Rituál porušenia sa v tejto tradičnej, prenacionálnej spoločnosti založenej na uhorskom patriotizme a osvieteneckom myslení neviaže len na jeden akt: vypracovanie ideologického, symbolického zázemia sa spája s Pavlom Jozefom Šafárikom a Jánom Kollárom, kým samotný verejný akt s Ľudovítom Štúrom a jeho okruhom. Šafárikove a Kollárove diela sú totiž plné symbolických aktov rozodenia sa s tradičným spoločenským poriadkom. Bol to Šafárik, kto na rozdiel od predošlej jezuitskej historiografie už nenechal obdobie medzi Veľkou Moravou a vlastnou dobou prázdne, ale ho premostil šikovným rétorickým riešením, koncepciou „tisícročného sna“. Vyplnením tejto medzery Šafárik vytvoril možnosť, rámec pre prerozprávanie aktu porušenia, teda jedinečnosť Slovákov sa dala vyrozprávať, mohli sa chápať ako kolektívna národná entita, čo sa v pojmových rámcoch uhorského patriotizmu urobiť nedalo.¹⁶ Ján Kollár vytvoril slovanskú/slovenskú národnú charakterológiu, svet národnej symboliky: určil, aká je slovanská/slovenská národná geografia, národná zoológia a botanika, ktoré sú dobré vlastnosti Slovákov. Teóriou slovanskej vzájomnosti zasa vytvoril politickú koncepciu zaodenú do literárneho rúcha, ktorá sa síce nedala preložiť do jazyka politických činov, no pre Slovanov žijúcich v rôznych neslovanských národných štátoch vytvorila možnosť úteku do imaginárnej slovanskej ríše.¹⁷

¹⁵ Demmel, 2014a, s. 60–73.

¹⁶ Šafárikova myšlienka o tisícročnej porobe mala veľký dosah, stačí si pozrieť pramene spájajúce sa s nasledujúcou generáciou. Počas celého života, od prvých zachovaných diel až po posledné, sa na ňu často odvolával aj Štúr, spomínal ju vo svojich verejných prejavoch, článkoch, politických štúdiách, apologetických statiach i súkromnej korešpondencii. Štúr, 2012b. 49.; Štúr, 2012c. 223.; Štúr, 2012d. 229., 231. Štúr, 2012e. 259., 388. Listy Ľudovíta Štúra Jozefovi Miloslavovi Hurbanovi 23. septembra 1849; Izmailovi Ivanovičovi Sreznevskému 15. decembra 1850. In: Štúr, 2012, s. 545., 550.

¹⁷ Kiss, 2007.; Kiss, 2008.; Kiss, 2010.

Chápanie komunity, kolektívne sebaurčenie bolo u Ľudovíta Štúra – napriek tomu, že ho azda najviac ovplyvnil práve Kollár – oveľa vedejšie. „Maďari” už v jeho raných článkoch figurovali ako kolektív, ako tí, čo sú vo všeobecnosti zodpovední za zlý osud Slovanov. Jeho obraz o Maďaroch bol už v mladom veku statický a negatívny. V lete 1837, kedy ako 22-ročný vychovávateľ synov vodcu novohradskej šľachtickej opozície Jánosa Prónayho dôvernejšie spoznal život maďarskej aristokracie, svojmu českému priateľovi napísal: *„V prázdninách sem byl v Novohradské stolici, kde sem příležitost měl Maďary dobře poznati. Výsledky bádání mého jsou: vyjma některé jsou to lidé beze vší mravní síly, jim je sobětnost zásadou, ne všeobecné dobro; o literaturu malou péči vedou, o vzdělání obecného lidu žádnou. Jejich zápal pro něco jest podoben ohni slámy, jak toho na maďaromannii vidíti lze. Oni již ochábla, a byťby i maďarisovati chtěli, nemáme se jich co báti, nebo k tomu prostředky voliti neznají. Kdo poznal Maďarskou a Slovanskou učinlivost a podnikání ten bude s to viděti přebrozný tento rozdíl mezi námi. Jak my pracujeme, o tom tam ani pomyslení není.”*¹⁸ Je jasné, že v myslení Štúra a jeho stúpencov už vznikla skupina „my”, ktorá sa definitívne vyčlenila od skupiny „oni”.

Výlet na Devín v roku 1836, ktorý zorganizoval Ľudovít Štúr a jeho okruh, môžeme chápať ako verejný akt rituálu porušenia, veď tým, že medzi múrmi starej slovanskej pevnosti usporiadali modernú slovenskú národnú slávnosť, spojili starú slovanskú ríšu so súčasnými slovenskými snaženiami, slávnosť bola teda ukončením tisícročnej poroby, symbolom kontinuity medzi Svätoplukovou ríšou a súčasnosťou. Štúr zámerne usporiadal výlet na Devín s nízkym počtom účastníkov, no považoval ho za jedinečný a neopakovateľný národný sviatok celého slovenského národa.¹⁹ Teda aj v tomto prípade, zdá sa, platí Turnerov model, veď Štúr už v tom čase nevnímal členov slovenského národného hnutia ako

¹⁸ Listy 1954, s. 117. Štúr Karolovi Boleslavovi Štorchovi, 18. september 1837.

¹⁹ Štúr, 2012a, s. 466. Ľudovít Štúr Michalovi Godrovi 26. júna 1836.

osamelých bojovníkov, ale ako zástupcov širšej komunity (práve tento postoj vyčíta aj Kollárovi, keď sa v roku 1846 ich cesty rozišli).²⁰

„Aby sa hornouhorské slovenské župy volali Štúria.”

Fáza krízy

Podľa Turnerovho modelu po akte porušenia čoskoro prichádza kríza. Stalo sa to aj v tomto prípade: Štúr čoskoro po devínskej slávnosti odcestoval na štúdiá do Nemecka, a keď sa vrátil domov, vypukol medzi ním vedenou skupinou a ochrancami tradičného spoločenského poriadku boj, ktorý v štyridsiatych rokoch prerástol do širokej siete konfliktov (nezabúdajme, že predtým boli slovensko-maďarské polemiky typicky lokálne, odohrávali sa v uzatvorenej komunite či boli založené na osobných antipatiách, nešlo o konflikty vo verejnom živote).

Je známe, že keď sa Štúr chcel v roku 1840 vrátiť na post zástupcu profesora na československom ústave bratislavského evanjelického lýcea, nový evanjelický dozorca Károly Zay ho v priateľskom liste²¹ upozornil, že to považuje za krok proti maďarskému národu. Konflikt napokon o niekoľko rokov skončil jeho definitívnym vylúčením z ústavu. V roku 1840 sa začala aj prvá moderná slovensko-maďarská polemika na stránkach novín, ktorú vyvolala činnosť slovenskej študentskej spoločnosti v Levoči. V tom istom čase spomínaný Zay predložil návrh na vytvorenie protestantskej únie, ktorej cieľom bolo zatlačiť do úzadia slovenských evanjelikov, keďže v cirkvi tvorili väčšinu.

Vo verejných diskusiách boli štúrovci vždy porazení predstaviteľmi tradičného spoločenského poriadku: Štúr prišiel o svoj post a tým aj o najdôležitejšiu bázu na výchovu mladých stúpencov svojho hnutia. Keď požiadal o vydávanie denníka Slovenskej národnej noviny, dlhé roky nedostal povolenie. Protestantská únia sa napokon nezrealizovala,

²⁰ Štúr Kollárovi 7. februára 1846. Štúr, 2012a, s. 521.

²¹ O neznámych detailoch ich vzťahu viď Demmel, 2011, s. 108–120.

čo však nebol výsledok slovenských protestov, ale skrytých rozporov v rámci cirkvi.

Keďže Štúr bol v tradičnom spoločensko-politicko-verejnom rámci a priori odsúdený na neúspech, siahol k iným prostriedkom. Ich rámcom bol samostatný literárny slovenský jazyk, ktorým od roku 1843 konečne jednoznačne vymedzili komunitu hovoriacu po slovensky.²² Onedlho Štúr začal organizovať literárny spolok (Tatrín), ktorý však nebol dôležitý najmä pre svoju literárnu funkciu, ale pre potenciál vytvárať sieť: v Tatríne sa po prvý raz v dejinách podarilo zoskupiť rozhodujúcu väčšinu evanjelickej a katolíckej inteligencie, ktorej cieľom bolo posilniť slovenskú identitu. Dôležitým prostriedkom bolo aj vytvorenie samostatnej slovenskej spoločenskej verejnosti, veď od jesene 1845 vychádzali Slovenskje národnje novini, v ktorých už nemuseli o verejných veciach písať v rámci tradičného spoločenského poriadku, ale mohli uplatniť vlastnú dikciu.²³ Rok 1848 priniesol aj politický a vojenský konflikt, štúrovcí s juhoslovanskou, resp. cisárskou podporou vytvorili armádu a na jeseň 1848 sa z česko-moravskej hranice neúspešne pokúsili vtrhnúť do krajiny.

V rokoch 1840–1848 teda vznikla medzi tradičnými štruktúrami a skupinou túžiacou po odtrhnutí široká sieť (osobných, politických, verejných, cirkevných, školských, vojenských a štátoprávnych) konfliktov. S týmto obdobím sa viazal rad komunitných zážitkov, ktoré sa dali zovšeobecniť: len málo Slovákov utrpelo krivdy založené výlučne na národnom základe, no napriek tomu o danom období aj dnes často hovoríme ako o dobe, kedy „prenasledovali Slovákov”; na slovenských ozbrojených výpravách sa zúčastnilo len zopár stoviek Slovákov, a predsa o nich hovoríme ako o „národnom” zápase, teda boji celého spoločenstva.²⁴

²² Demmel, 2011, s. 151–170.

²³ Demmel, 2011, s. 171–267.

²⁴ Aj Štúrov bývalý žiak Štefan Launer kritizoval vo svojom letáku štúrovcov pre pokus vytvoriť alternatívnu národnú spoločnosť (v podstate národný štát), a nie

Liminalitas a communitas

Vedecký prínos uplatnenia teórie sociálnej drámy na slovenské národné hnutie je rukulapný vtedy, keď sa pozrieme aj na jedinečnú spoločenskú štruktúru prostredných fáz sociálnej drámy. Tieto dve fázy totiž charakterizuje liminalitas (prechod, na prahu), ktorý značne ozrejmuje vnútorné pomery medzi štúrovcami a dôvody ich niektorých krokov. Liminalitas je totiž „stav medzi dvoma fázami, liminálne osoby nie sú ani tu, ani tam, nachádzajú sa medzi pozíciami určenými a usporiadanými zákonmi, zvykmi, konvenciami či obradmi”.²⁵ Tradičný spoločenský poriadok už opustili, no ešte sa doň nanovo neintegrovali či nevybudovali vlastnú spoločnosť. Liminálne osoby tvoria communitas, v rámci ktorej je síce každý rovnoprávny, no oni sa spolu podriaďujú všeobecnej autorite tých, ktorí sú v rituálnom zmysle starší. Nemajú status, sú uniformizovaní, z čoho vyplýva, že je typická sexuálna abstinencia, veď prejavenie sexualnosti by znížilo ich uniformizovanosť. Členovia liminálnych spoločností sú často rituálne zbavení mien a sú pomenovaní podobnými menami. Pre communitas je typická sakrálnosť, ako aj akceptovanie bolesti a utrpenia. Turner upozorňuje aj na to, že communitas nie je v spoločnosti protištruktúra, ale úplné popieranie spoločenskej štruktúry.

→

pre ich „panslavizmus”, „rusofiliu” či „vlastizradu” atď.: „Aké práva žiadajú títo blúzniaci štúrovci? Nechcú sa uspokojiť s právami, ktoré naša ústava garantuje všetkým obyvateľom a s ktorými sú spokojné všetky iné národnosti, žiadajú a dúfajú v nové práva. No aké práva to môžu byť? Chcú, aby snem zvolil Štúra za slovenského palatína a kráľovského miestodržiteľa? Ejha, aký veľký pán by bol zo Štúra! To by bolo azda prvé základné právo; druhé základné právo by potom možno bolo to, aby sa Štúrov dialekt stal diplomatickým jazykom a maďarčina bola vytesnená zo snemu; tretie základné právo by možno bolo to, aby slovenské župy mali vyslancov rovnako ako Chorváti; [...] štvrté základné právo by možno bolo vysvätenie Štúra za biskupa! No – dobre teda, lebo keď už bude slovenský palatín, nech je aj biskup, keď to tak chce; a napokon piate základné právo by bolo to, aby sa hornouhorské slovenské župy volali Štúria.” Launer, 2012, s. 616–617.

²⁵ Turner, 1969, s. 95.

Môžeme vybadať – prirodzene, sme len v počiatočnej fáze výskumu – že mnohé dôležité charakteristiky liminálnych spoločností a *communitas* nájdeme aj v Štúrom vedenej komunite. Jeho hnutie tvorili takmer výlučne jemu podobní mladí ľudia, ktorí pochádzali z vyslovene nízkych spoločenských vrstiev a ich spoločenská ukotvenosť bola nízka, preto mohli pomerne ľahko opustiť tradičné spoločenské rámce. Je veľmi typické, že Štúrova životná dráha sa už nedá interpretovať v rámci kariérnych modelov dobového Uhorska. V prevažnej časti svojho dospelého života bol totiž súkromný učiteľ/súkromný vychovávateľ,²⁶ čo bolo v danej dobe prechodné, mimosystémové, neformálne (v podstate malo takisto liminálny charakter) povolanie, ktoré vykonávali chudobnejší evanjelickí študenti po ukončení štúdií pred nástupom na univerzitu či do zamestnania. V porovnaní so Štúrovým vzdelaním a schopnosťami bolo toto povolanie slabo platené a malo nízku spoločenskú prestíž, no vybral si ho napriek tomu, že mu ponúkli aj viaceré posty, ktoré teoreticky viac zodpovedali jeho kvalitám. Zaslúži si pozornosť, že tieto príležitosti (na základe toho, kto mu ich ponúkol) odmietol s veľkým pobúrením,²⁷ alebo aspoň so zdvorilou rezolútnosťou.²⁸

Nemôžeme obísť ani fakt, že všetky pokusy zainteresovať do hnutia aj predstaviteľov tradičných spoločenských vrstiev (napr. šľachtu, resp. masy poddaných) skončili neúspechom. Prirodzene, malo to aj veľa objektívnych príčin,²⁹ no samotný jav na teoretickej rovine môžeme vysvetliť aj turnerovskou anti-štruktúrou: Štúrova odtrhávajúca sa skupina nebola uhorská protispoločnosť, ale úplné popieranie tradičných spoločenských štruktúr – neexistovala teda ani teoretická možnosť, že sa k nim tradičné spoločenské skupiny pripoja. Inak povedané: primárnym dôvodom toho, že sa k štúrovcom nepripojili, napríklad, masy aristo-

²⁶ Detailné spracovanie tejto témy viď Demmel, 2011, s. 92–107.

²⁷ Štúr, napríklad, s urazeným posmechom odmietol Augusta Škultétyho, ktorý ho v liste s nadšením informoval, že ho kežmarské lýceum zvolilo za profesora teológie. Listy 1954, s. 177., 478–482. Štúr Augustovi Horislavovi Škultétymu, 25 apríl 1840.

²⁸ Listy, 1956, s. 251–254. Ľudovít Štúr Alžbete Ostroluckej, október 1851.

²⁹ Porov. Demmel, 2014b.; Pichler, 2014.

kratov so slovenským materinským jazykom, nebolo to, že by boli „obmedzení“, „konzervatívni“, alebo to tak diktoval ich materiálny záujem a chceli si zachovať úradnícke posty, ale to, že v imaginárnej štúrovskej spoločnosti nemala šľachta miesto. Úryvok z pamäti Lajosa Haana ukazuje, do akej miery bolo ich uvažovanie v tejto otázke extrémne. Haan ako mladý poslucháč teológie udržiaval v tridsiatych a štyridsiatych rokoch 19. storočia úzke kontakty nielen s maďarskou, ale aj slovenskou duchovnou elitou a vo svojom denníku, ktorý napísal v sedemdesiatych rokoch 19. storočia ako evanjelický farár so silnejšími maďarskými putami, zaznamenal príbeh, ktorý zrejme v mladosti počul v kruhu svojich slovenských priateľov. „*Už v štyridsiatych rokoch povedal Ľudovít Štúr Maďarovi, ktorý s ním polemizoval: Pozri si mapu Európy. Maďarov je päť miliónov, Slovanov 80 miliónov! Rusko je hlava, Poľsko hrud', Srbsko, Chorvátsko a Montenegro nohy,*³⁰ *Uhorsko je bruchó a vy ste v tomto bruchu len červy a hlísty; vykadíte vás, kedy sa nám zachce.*”³¹ Nie je veľmi pravdepodobné, že Štúr sa v polemike takto drsno oboril na svojho maďarského oponenta, skôr sa v najužšom kruhu bratislavskej slovenskej mládeže, s ktorou bol Haan v kontakte, ako bonmot šírila táto o študentský korenistý humor obohatená verzia idey Kollárovej slovanskej vzájomnosti. Drsnosť pointy však jasne ukazuje aj to, že tu nejde o neisté hľadanie cesty, národnej orientácie, ale o definitívny rozchod, o úplné popieranie spoločenského poriadku, ktorý reprezentovala uhorská politická elita.

Aj vnútorné charakteristiky skupiny vedenej Štúrom (ktorý bol v rituálnom zmysle služobne najstarší) zodpovedajú znakom *communitas*,

³⁰ Antropomorfné zobrazenie vybájenej Slávie odkazuje priamo na Kollára, ktorý v 282. sonete Slávy dcéry napísal: „*O, by, dím, když duch můj tak se choulil/naši různí slavští kmenové/byli zlato, stříbro, kovové,/já bych ze všech jednu sochu ulil;/Rusko bych sem v její hlavu skulil,/dřík pak byli by v ní Lechové,/ramena a ruky Čechové,/Serbsko bych sem ve dvě nohy půlil.*”
http://zlatyfond.sme.sk/dielo/142/Kollar_Slavy-dcera/4#ixzz3M9YIymp5

³¹ OSZK Kézirattár, Quart. Hung. 1952. Denník Lajosa Haana, evanjelického farára z Békešskej Čaby, 52.

keďže autorita v rituálnom zmysle služobne najstaršieho je nespochybniteľná. Autorita Štúra v kruhu jeho nasledovníkov bola taká veľká,³² že už aj rovesníci často spomínali diktátorské sklony,³³ hoci toto chápanie roly zrejme pramenilo (aj) z vnútorných charakteristík *communitas*.

Odrhnutie sa od tradičného spoločenského poriadku a spolupatričnosť s novou komunitou vyjadrujú aj slovanské mená (Miroslav, Miloslav, Rastislav, Horislav, Velislav atď.), ktoré účastníci prijali na devínskej slávnosti v roku 1836.

Aj znášanie bolesti a utrpenia bol ústredný princíp, veď podľa Štúrovej myšlienky, ktorú jeho rovesníci citovali azda najčastejšie „*chitili sme sa do služby ducha, a preto preísť musíme cestu života trnistú*“.³⁴

Jednou z najväčších záhad života Ľudovíta Štúra a vnútorných kruhov slovenského národného hnutia je sexuálna abstinencia, ktorá nebola typická pre iné národné hnutia, Štúr sa k nej nehlásil len sám, striktne ju očakával aj od svojich prívržencov. Dobrovoľné rozhodnutie mladých mužov, že sa pre národné záujmy nielenže neoženia, ale nebudú mať ani vzťahy, bolo doteraz ťažké interpretovať; nie je teda náhoda, že z času na čas sa objavila aj otázka Štúrovej homosexuality.³⁵ Ak ich však vnímame ako *communitas*, tento jav hneď získa zmysel, veď v prechodných spoločnostiach to bola normalitas, za ktorou sa skrýva vedomé sebazaprenie, a nie neheterosexuálna orientácia.

Sakrálnosť *communitas* zasa vysvetľuje takú zvláštnosť, prečo niektorí členovia tejto skupiny s hlbokými evanjelickými tradíciami ako katolícku relikviu zachovali kúsky holennej kosti, ktorú si zosnulý Štúr roztrieštil počas nehody na poľovačke.³⁶

³² Napríklad Bohuslava Rajská o Štúrovi píše ako o vynikajúcom mužovi, ktorý požíva v kruhu svojich priateľov veľký vplyv a úctu, keďže jeho slová sú pre nich rozkazom. Rajská, 2012, s. 578.

³³ Napr. Štefanovič, 2012, s. 588.

³⁴ Štúr, 2007, s. 478.; Maróthy, 2012, s. 575.

³⁵ Demmel, 2011, s. 132–147.

³⁶ Lačný, s. 604–605.

Vyššie vymenované príklady poukazujú na to, že sa v budúcnosti oplatí venovať detailnejšiu pozornosť liminálnym charakteristikám slovenského národného hnutia a slovenskej národnej spoločnosti v prostrednej tretine 19. storočia.

Epilóg: fázy urovnávania a definitívneho rozkolu

V zmysle Turnerovej teórie po fáze krízy nasledujú pokusy o opätovné usporiadanie, tzv. fáza urovnávania. V období po ozbrojenom konflikte, kedy podľa bonmotu známeho na oboch stranách dostali národnosti za odmenu to, čo Maďari za trest, nebola možnosť spustiť mechanizmy urovnávania. Po vydaní októbrového diplomu na jeseň 1860 však opäť ožil uhorský verejný život. Jedným z najdôležitejších, otvorene deklarovaných cieľov uhorskej politickej elity bolo usporiadanie národnostnej otázky tak, aby to upokojilo obe strany. Jednoznačným prejavom tohto zámeru bolo to, že politické vedenie Turca a Liptova vyhlásilo za úradný jazyk okrem maďarčiny aj slovenčinu (veď na to na rozdiel od predchádzajúcich a neskorších období malo zákonnú možnosť), ako aj to, že poprední politici týchto dvoch žúp (hlavní župani, podžupani, poslanci, slúžni atď.) sa otvorene prihlásili k Slovákom a aktívne sa zúčastnili memorandového zhromaždenia, ktoré sa 6. a 7. júna konalo v Turčianskom Svätom Martine. Dokonca sformulovali mnohé dôležité body rokovania a spočiatku sa podujali aj na to, že slovenské žiadosti predostrú snemu. Ak toto obdobie chápeme ako rokovanie medzi predstaviteľmi dvoch rovnocenných národov, tak sotva môžeme pochopiť, ako mohla táto politická a spoločenská otvorenosť, nadšenie a elementárna potreba diskutovať a usporiadať konflikty, ktoré boli pre tieto mesiace typické, vyústiť do radikálneho odmietnutia druhou stranou. Ak však aplikujeme Turnerovu teóriu sociálnej drámy, hybné páky udalostí sa ihneď stanú pochopiteľnými. V tomto prípade totiž nejde o zmierenie medzi národmi, ktoré je východiskom predchádzajúcich prístupov,

ale o to, že predstavitelia danej jednotnej spoločnosti, alebo aspoň zo štrukturálneho hľadiska jej reprezentatívni členovia (v tomto prípade vedenie Liptova a Turca), sa pokúsili spustiť mechanizmy, ktoré napravia narušený spoločenský poriadok: pokúsili sa do uhorskej spoločnosti reintegrovať skupinu, ktorá sa na základe (slovenských) národných aspektov od nej už-úž odtrhla.³⁷ Turčiansky hlavný župan Simon Révay, ktorý sa aktívne zúčastnil na memorandovom rokovaní, v hornej komore poznamenal: „*Nedávno som zistil – začína Révay –, že strana, ktorá vznikla pred dvanástimi rokmi na Hornom Uhorsku a bola známa ako slovanská strana, a poddala sa mámeniu úkladov, už viac neexistuje, títo synovia uhorskej vlasti hovoriaci po slovensky už neočakávajú splnenie svojich požiadaviek odinakiaľ, ale – čo je z hľadiska budúcnosti našej vlasti významné – sa s plnou dôverou obracajú na tu zhromaždených poslancov, a som presvedčený, že pokiaľ sú primerané a spravodlivé, snem ich akceptuje a privíta ich naplnenie. Vďaka tomu sa u nich posilní presvedčenie, že sa naprávi to, čo sa doteraz zanedbalo, účelnými komunikačnými prostriedkami sa zvýši ich blahobyť, ktorý im príroda nedopriala, čím sa naplnia nielen materiálne záujmy, ale aj politická potreba našej vlasti, aby Horná zem ešte viac prilhula k srdcu Uhorska.*”³⁸ Maďarskí politici teda chceli, aby sa slovenská strana vzdala svojich snáh o samostatnosť, hoci práve to bol hlavný cieľ Slovákov.

K definitívnemu rozkolu došlo po zmene paradigmy uhorskej politickej elity. Po smrti Józsefa Eötvösa, neskôr Ferencu Deáka národnostnú politiku mierneho liberalizmu nahradilo obdobie mocenského etatizmu, ktoré sa spája s Kálmánom Tiszom a Bélom Grünwaldom. Po silnom tlaku uhorskej vlády, ktorá podporila Grünwaldovu iniciatívu z rokov 1874–1875, boli zatvorené tri slovenské gymnáziá a Matica slovenská.

* * *

³⁷ Demmel, 2014b, s. 167–189.; Demmel, 2013.

³⁸ Főrendiházi napló, 1861, 1. zv., VIII. zasadnutie, 20. jún 1861, 125.

Model sociálnej drámy umožňuje uchopiť proces, počas ktorého na základe moderných národných aspektov vznikla a zároveň sa z jednotnej uhorskej spoločnosti vyčlenila jedna komunita, a vybudovala si vlastnú národnú spoločnosť. Kľúčovou postavou tohto procesu bol Ľudovít Štúr, v rámci ním vedenej *communitas* vznikli dôležité rámce národnej spoločnosti: vlastné, vyrozprávané dejiny s víťazstvami a prehrami, výsledkami a krivdami, vlastnými národnými mýtmi, hrdinami a zradcami, spoločenskými zážitkami a cieľmi. O desaťročie neskôr, niekoľko rokov po Štúrovej smrti už boli výsledky jasne viditeľné. Slovenská *communitas* sa začiatkom šesťdesiatych rokov 19. storočia vydala po ceste transformácie v spoločnosť: vznikla elita slovenskej inteligencie, v ktorej popri kňazoch mali svoju rolu už aj racionálnejšie uvažujúci advokáti, lekári a inžinieri, vznikla skupina majetných slovenských podnikateľov, vďaka trom gymnáziám zasa širšia vzdelaná vrstva, ktorá mala slovenské cítenie, vznikol fragmentárny, hoci nie veľmi silný tlačový trh, v ktorého plodoch nelisoval len úzky okruh inteligencie, ale aj sebavedomí majstri, drobná šľachta, ktorá si ešte zachovala svoje slovenské väzby, a gramotní poľnohospodári. V čase zatvorenia Matice slovenskej a gymnázií v rokoch 1874–1875 už existovala slovenská národná spoločnosť, ktorá bola nezávislá od uhorskej spoločnosti a inštitucionálne sa od nej oddeľila.

Smrteľne zranený Ľudovít Štúr ležal v zime 1855 v prízemnej izbe Emreszovho domu v Modre a vraj opakoval: „*Nerád by som umrel, ešte mám mnoho práce.*”³⁹ Štúr si v okamihu svojej smrti možno naozaj neuvedomoval význam úzkej komunity, ktorú viedol. *Communitas*, ktorú spoluvytváral, je totiž nositeľom rámcových podmienok neskôr zrodenej spoločnosti. Ako píše Turner, *communitas* je „*akási inštitucionálna kapsula alebo vrecko, obsahujúce zárodok budúceho spoločenského vývoja alebo zmeny.*”⁴⁰

³⁹ Ormis, 1955, s. 351.

⁴⁰ Turner, Victor: *From Ritual to theatre: the human seriousness of play*. New York, Performing Arts Journal Publications, 1982, s. 45.

Literatúra

- Bakoš* 1957 Bakoš, Ľudovít: Ľudovít Štúr ako výchovávateľ a bojovník za slovenskú školu. Školské pomery na Slovensku v tridsiatych až päťdesiatych rokoch 19. storočia. Bratislava, 1957.
- Bernolák* 1825 Bernolák, Anton: Slowár Slowenski, cesko, latinsko, nemeco, uherski seu lexicon slavicum bohemicum, latino, germanico, ungaricum. 6. Budae, 1825.
- Chmel* 2007 Chmel, Rudolf: Prvý intelektuál v slovenskej politike. In: Ľudovít Štúr – mŕtvy alebo živý. OS – Občianská spoločnosť, 2007/1.
- Coman* 2008 Coman, Mihai: Liminality in Media Studies: From Everyday Life to Media Events. In: Victor Turner and Contemporary Cultural Performance. Ed.: Graham, St. John. New York, Oxford, 2008. 94–108.
- Cottle* 2008 Cottle, Simon: Social Drama in a Mediatized World: The Racist Murder of Stephen Lawrence. In: Victor Turner and Contemporary Cultural Performance. Ed.: Graham, St. John. New York, Oxford, 2008. 109–126.
- Daly* 1990 Daly, Robert: Liminality and Fiction in Cooper, Hawthorne, Cather, and Fitzgerald. In: Victor Turner and the Construction of Cultural Criticism: Between Literature and Anthropology. Ed.: Kathleen M. Ashley, Bloomington and Indianapolis, 1990. 70–85.
- Demmel* 2011 Demmel József: A szlovák nemzet születése. Ľudovít Štúr és a szlovák társadalom a 19. századi Magyarországon. Pozsony, 2011.
- Demmel* 2013 Demmel, József: Príbeh jedného hlavybôľu. Jozef Justh a martinské memorandum. In Forum Historiae, 2013/2. <http://www.forumhistoriae.sk/documents/10180/326431/demmel.pdf>
- Demmel* 2014a Demmel József: A kettős identitás ára. A békéscsabai Szerényi Gusztáv és a nemzetiségi kérdés a 19. századi evangélikus egyházban. Békéscsaba, 2014.
- Demmel* 2014b Demmel József: Pánszlávok a kastélyban. Justh József és a szlovák nyelvű magyar nemesség elfeledett története. Pozsony, 2014.
- Főrendiházi* 1861 Főrendiházi napló, 1861 1. kötet.
- Golán* 1956 Golán, Karol: Ľudovít Štúr. Bratislava, 1956.
- Holec* 2007 Holec, Roman: Aké dejiny máme a aké potrebujeme? In: <http://www.forumhistoriae.sk/>

- Hučko* 1984 Hučko, Ján: Život a dielo Ľudovíta Štúra. Martin, 1984.
- Juriček* 1971 Juriček, Ján: Ľudovít Štúr. Stručná biografia. Bratislava, 1971.
- Kamenec* 2007 Kamenec, Ivan: Bitka o buditela. In: Ľudovít Štúr – mŕtvy alebo živý. OS – Občianská spoločnosť, 2007/1.
- Katona* 2014 Katona, Csaba: recenzia: Kövér György: A tisztaeszlári dráma. Társadalomtörténeti látószögek. In: Kor/ridor, 2014/4. 81–88.
- Kiss* 2007 Kiss Szemán Róbert: Az emblematikus nemzetrajz: földrajz, néprajz, növény és állatrajz Ján Kollár művében. In: Uő.: Magyarország panasztól Szlavia panaszáig. Irodalmi tanulmányok. Budapest, 2007.
- Kiss* 2008 Kiss Szemán Róbert: Ján Kollár, avagy a szláv nemzet jó tulajdonságai? In: Uő.: „...garázda emberek az Etymológusok”. Irodalmi tanulmányok. Budapest, 2008.
- Kiss* 2010 Kiss Szemán Róbert: Szláv pokol Pesten. Ján Kollár munkássága 1819 és 1849 között. Budapest, 2010.
- Kodajová* 2005 Kodajová, Daniela: Politický testament Ľudovíta Štúra? In: Mýty naše slovenské. Zost. Eduard Krekovič – Elena Mannová – Eva Krekovičová. Bratislava, 2005.
- Kodajová* 2007 Kodajová, Daniela: Posmrtný život. In: Ľudovít Štúr – mŕtvy alebo živý. OS – Občianská spoločnosť, 2007/1.
- Kövé* 2011 Kövé György: A tisztaeszlári dráma. Társadalomtörténeti látószögek. Budapest, 2011.
- Kövé* 2014 Kövé, György: „Po polemike lepšie rozumieme stanovisku toho druhého než pred ňou”. Predstavujeme historika Györgya Kövéra. In: Kor/ridor, 2014/4. 69–80.
- Lačný* 2012 Lačný, Daniel: Adalék Ľudovít Štúr életrajzához. In: Ľudovít Štúr: A szlávok és a jövő világa. Válogatott írások. Szerk.: Demmel József. Pozsony, 2012.
- Launer* 2012 Launer István: A Stúr-féle tótság veszedelmes iránya. In: Ľudovít Štúr: A szlávok és a jövő világa. Válogatott írások. Szerk.: Demmel József. Pozsony, 2012.
- Maróthy* 2012 Maróthy, Daniel: Szép ifjúságom napjainak emléke. In: Ľudovít Štúr: A szlávok és a jövő világa. Válogatott írások. Szerk.: Demmel József. Pozsony, 2012.
- Mráz* 1948 Mráz, Andrej: Ľudovít Štúr. Bratislava, 1948.

- Nowak* 2008 Nowak, Margi: Dramas, Fields, end „Appropriate Education”: The Ritual Process, Contestation, and Communitas for Parents of Special-Needs Children. In: Victor Turner and Contemporary Cultural Performance. Ed.: Graham, St. John. New York, Oxford, 2008. 258–271.
- OSZK Kézirattár, Quart. Hung. 1952. Haan Lajos békéscsabai evang. lelkész naplója.
- Passia* 2009 Passia, Radoslav: „Ako to klokočom vrelo v peknom duchu Štúra...” K „diskusii” o monografickom spracovaní osobnosti L. Štúra. In: Slovenská literatúra, 2009/3.
- Pichler* 1998 Pichler, Tibor: Národovci a občania: o slovenskom politickom myslení v 19. storočí. Bratislava, 1998.
- Pichler* 2014 Pichler, Tibor: A magyarországi politikai kultúra és a szlovák nemzeti gondolkodás. In: Kor/ridor, 2014/3.
- Rajská* 2012 Rajská, Bohuslava: Bohuslava Rajská visszaemlékezései és levelezése 1839-1844-ből. In: Ľudovít Štúr: A szlávok és a jövő világa. Válogatott írások. Szerk.: Demmel József. Pozsony, 2012.
- Rowe* 2008 Rowe, Sharon: Modern Sports: Liminal Ritual or Liminoid Leisure. In: Victor Turner and Contemporary Cultural Performance. Ed.: Graham, St. John. New York, Oxford, 2008. 127–148.
- Ruttkay* 1971 Ruttkay, Fraňo: Ľudovít Štúr (1815–1856). Bratislava, 1971.
- Ruttkay* 1982 Ruttkay, Fraňo: Ľudovít Štúr ako publicista a tvorca slovenskej žurnalistiky. Martin, 1982.
- St. John* 2008 St. John, Graham: Trance Tribes an Dance Vibes: Victor Turner and Electronic Dance Music Culture. In: Victor Turner and Contemporary Cultural Performance. Ed.: Graham, St. John. New York, Oxford, 2008. 149–173.
- Štefanovič* 2012 Štefanovič, Samuel: Az 1848-49-es szlovák felkelés. In: Ľudovít Štúr: A szlávok és a jövő világa. Válogatott írások. Szerk.: Demmel József. Pozsony, 2012.
- Štúr* 1954 Štúr, Ľudovít: Listy Ľudovíta Štúra 1. 1834–1843. Pre tlač pripravil a poznámky napísal dr. Jozef Ambruš. Bratislava, 1954.
- Štúr* 1956 Štúr, Ľudovít: Listy Ľudovíta Štúra 2. 1844–1855. Pre tlač pripravil a poznámky napísal dr. Jozef Ambruš. Bratislava, 1956.
- Štúr* 1956 Ľudovít Štúr. Život a dielo. 1815–1856. Bratislava, 1956.

- Štúr* 2007 Štúr, Ľudovít: Dielo. Ed.: Rudolf Chmel. Bratislava, 2007.
- Štúr* 2012a Ľudovít Štúr: A szlávok és a jövő világa. Válogatott írások. Szerk.: Demmel József. Pozsony, 2012.
- Štúr* 2012b Štúr, Ľudovít: Egy magyarországi szlovák levele a Týgodník literacký szerkesztőségének. In: Ľudovít Štúr: A szlávok és a jövő világa. Válogatott írások. Szerk.: Demmel József. Pozsony, 2012.
- Štúr* 2012c Štúr, Ľudovít: A szlávok megmozdulásai 1848-ban. In: Ľudovít Štúr: A szlávok és a jövő világa. Válogatott írások. Szerk.: Demmel József. Pozsony, 2012.
- Štúr* 2012d Štúr, Ľudovít: Elmélgedések S. Vozár a Tatra hangja című írásáról. In: Ľudovít Štúr: A szlávok és a jövő világa. Válogatott írások. Szerk.: Demmel József. Pozsony, 2012.
- Štúr* 2012e Štúr, Ľudovít: A szlávok és a jövő világa. In: Štúr, Ľudovít: A szlávok és a jövő világa. Válogatott írások. Szerk.: Demmel József. Pozsony, 2012.
- Šutaj* 2014 Šutaj, Štefan: Szlovák–magyar történelmi párhuzamok és konfliktusok (a nemzeti történelmek közép-európai kontextusban) avagy a közös szlovák–magyar szövegek írásáról. In: Kor/ridor 2014/1.
- Tibenský* 1958 Tibenský, Ján: Juraj Papánek – Juraj Sklenár. Obrancovia slovenskej národnosti v XVIII. Storočí. Martin, 1958.
- Turner* 1969 Turner, Victor: The Ritual Process: Structure and Anti-structure. Chicago, 1969.
- Turner* 1974 Turner, Victor: Dramas, Fields and Metaphors. Itaca, 1974.
- Turner* 1982 Turner, Victor: From Ritual to Theatre: the Human Seriousness of Play. New York, 1982.
- Turner* 2002 Turner, Victor: A rituális folyamat. Struktúra és antistruktúra. Budapest, 2002.

„Náše najsvätejšie ciele dosiahneme vtedy, ak
nebudeme len Slováci, ale pan-slávi.”¹

Ludovít Štúr a kmeňový nacionalizmus

V roku 2012 vyšiel reprezentatívny výber Štúrových textov *A szlávok és a jövő világa*.² Názov zbierky sugeruje, že „jav Štúr” najlepšie vyjadruje dielo *Slawenthum und die Welt der Zukunft*, ktoré vyšlo po jeho smrti pôvodne v nemeckom jazyku. Potvrdzuje to aj rozhodnutie, ktoré protirečí editorským princípom zostavovania výberov z diela, keď sa na 165 stranách v plnom rozsahu publikujú Štúrove najdiskutovanejšie state, pre ktoré je typické podhodnocovanie Západu, nadhodnocovanie Východu a Slovanov, deteritoriálne chápanie vlasti a zároveň absolutizovanie cárskej ríše. Nezáleží na tom, či to pripíšeme sklamaniu z revolúcií v roku 1848, rozčarovaniu z habsburskej politiky alebo neúspešnej politickej kariére, prípadne mentálnemu kolapsu, Štúr sa situoval tam, kam sa dopracovalo len nemnoho dobových slavianofilov: k pan-ruskej ideológii založenej na pravosláví, autokracii a národnostnej jednote.³ Neprekvapí, že slovenské vydanie politického pamfletu v roku 1993 vyvolalo živú diskusiu, v ktorej bol Štúr označený aj za prívrženca cárskeho despotizmu, zradcu svojho vierovyznania či chorobného zástancu panslavizmu.⁴

Z maďarského výberu statí však nie je napriek trefnému názvu – ktorým Štúrovo životné dielo reprezentuje panslavizmus – vytesnený ani Štúr ako „národný buditeľ”. V doslove si z pera Rudolfa Chmela

¹ Evangélikus Országos Levéltár, pozostalosť Mihály Zsilinszkého, 332/13. Úryvky zo slovanských rukopisov.

² Štúr, 2012.

³ Pichler, 2011, s. 23–33.

⁴ Sojková, 2006.

prečítame aj tieto vety: „*Ved' Štúr, pripomínajme si to častejšie, si doslova predstavil, vytvoril a vychoval slovenský národ ako politický národ, a to v čase, keď to nebolo také jednoduché, ako si to dnes myslíme. Nešlo len o jazyk a kultúru, ale najmä o spoločné vedomie historickosti, národnú identitu. O skutočné ukončenie zjednotenia národa. [...] Samotný Štúr zasa priamo kanonizoval moderný slovenský nacionalizmus, národnú ideológiu.*”⁵

Viacerí bádatelia sa pokúsili rozriešiť protirečenie medzi Štúrom „panslávom” a Štúrom slovenským „národným buditeľom”, je to v podstate jedna z veľkých dilem slovenskej novovekej histórie. Vladimír Matula venoval významnú časť svojho životného diela tomu, aby potvrdil, že medzi Štúrovými myšlienkami zo štyridsiatych rokov 19. storočia a názormi vyjadrenými v diele Slawenthum nie je rozpor.⁶ Podobný pokus sa zrodil aj z pera Marcely Bednárovej, ktorá sa v zhode s Matulom domnieva, že Štúrovo dielo je pokračovaním tej istej slovanskej koncepcie, ktorú rozoberal už vo svojich prácach zo štyridsiatych rokov, a jej podstatou je ruská hegemonia v slovanskom svete.⁷ Po podobnej ceste napredoval aj Svetoslav Bombík, ktorý vydal pamflet v slovenskom preklade, keď poukázal na to, Štúr špecifikoval Slovákov ako osobitný slovanský kmeň: tvrdil, že Slováci majú vlastnú duchovnú substanciu, ktorá sa líši od českej, teda Slováci sú samostatný národ. Bombík citujúc Francisciho list sa dokonca domnieva, že Štúr ako Slovákov považoval za svoje poslanie viesť Slovanov, lebo to je úloha Slovákov.⁸

Dôležitým ponaučením z týchto štúdií je to, že v slovenskej vede nie je tvrdenie o Štúrovom panslavizme len relevantné, ale aj zdôraznené, avšak s podmienkou, že sa chápe v kontexte národného hnutia. Ide približne o to, že Štúr využil rámce panslavistického hnutia na presadenie slovenských národných cieľov, čo je v podstate ospravedlnenie jeho

⁵ Štúr, 2012, s. 686–688.

⁶ Matula, 2000, napr. 53.

⁷ Bednárová, 2006, s. 120.

⁸ Bombík, 1993, s. 8.

myšlienok z diela Slovanstvo a svet budúcnosti, ktoré pripomínajú kmeňový nacionalizmus sformulovaný Hannah Arendt. V tomto kontexte bádatelia odmietajú inak evidentne prehnanú konklúziu, že Štúr, emblematická postava slovenského národného hnutia, odmietol západnú kultúru a v skutočnosti bol slovanský svetoobčan bez vlasti, ktorý zaprel svoju vieru a materinský jazyk.

Metóda historikov integrovať v Štúrovom životnom diele „*svojbytný a suverénny novodobý národ*” a koncepciu nového slovanstva je problematická, keďže v skutočnosti sa snažia o integritu Štúrovho životného diela v národnej kultúrnej pamäti. Správna otázka podľa mňa znie takto: pamflet sa nehodí do Štúrovho životného diela, alebo sa nehodí k Štúrovmu obrazu, ktorý vytvorila politika národnej pamäte? Myslím tým to, či môže byť Štúr hodnoverný ako nacionalistický agitátor? Štúr bol predsa len politickým aktérom doby, v ktorej rôzne hnutia Slovákov nevedli nacionalisti, teda agitátori, ktorí spomedzi všetkých hodnôt a záujmov prisudzovali absolútnu prioritu národným hodnotám. Alebo popri mnohých iných protirečeniach, zostanúc pri problematike panslavistického hnutia, je autentické si myslieť, že „národovec” Štúr sa okrem iného vzdá „národného” jazyka? Problémy sú aj s premietaním pojmu národ do minulosti, veď v Štúrovom prípade ešte evidentne nemôže byť reč o národe chápanom ako vzťah štátu a štátneho občana, o suverenite založenej na kolektívnej politickej účasti.⁹ V kontexte jeho osoby je však problematické aj etnické chápanie národa so spoločnou kultúrnou identitou, keďže z jeho diel sa nedá jednoznačne vyčítať, navyše existovali aj iné partikulárne, medzi sebou súperiace koncepcie slovenskej kultúrnej identity.¹⁰ Čo okrem prispôsobenia sa politike národnej pamäte spôsobuje, že bádatelia nenastolujú moderné aspekty, alebo tak činia len ojedinele? Napríklad to, že v politickom diskurze používajú niektoré interpretácie „národného” argumentačného systému v záujme takých cieľov, ktoré vskutku nie sú zamerané na veľký projekt

⁹ Hroch, 2000, s. 6.

¹⁰ Verdery, 2004, s. 380.

utvárania národa, ale trebárs na budovanie politickej kariéry.¹¹ V tejto súvislosti sa oplatí zamyslieť nad Hrochovým postrehom, že posilnenie etnonacionalistického slovníka je dôsledkom toho, že elita danej skupiny nemá na mocenskú redistribúciu dostatočne vyvinutú politickú kultúru a politický kapitál.¹²

Z nedávnej odbornej literatúry si pre vyššie spomínané dilemy za-
sluhuje zvýšenú pozornosť nový prístup Alexandra Maxwella, ktorý
priekopníkov slovenského národného hnutia (teda nielen štúrovcov)
označuje za tribalistov s tým rozdielom, že napr. Kollár bol českoslo-
venský, Štúr zasa slovenský tribalista. Jeho iniciatíva, ktorá v slavistike
aktualizovala tento pojem, zostala takmer bez odozvy možno aj preto,
že hoci Maxwell nad rámec viacerých odkazov venoval hungaro-slo-
vanskému tribalizmu štúrovcov celú kapitolu, no pojem tribalizmus
nedefinoval, dokonca ho ani neopísal.¹³ Maxwell jednoducho považoval
za tribalistov tých Slovanov z daného obdobia, ktorí sa považovali za
členov niektorého kmeňa všeslovanského národa. A skutočne, doboví
slovanskí intelektuáli často o sebe hovorili týmto spôsobom.¹⁴ Tým,
že Maxwell nepovažoval pojem etnikum za adekvátny, chcel zrejme
podčiarknuť kvalitatívny jav, ktorý bol pre „západoeurópskeho“ vedca
do očí bijúci, a to etnickú nediferencovanosť. Aký je význam tohto no-
vého prístupu? Maxwell sa domnieva, že nešlo o národné hnutia, tie sú
podľa neho len dielom historikov. Kmeňová atitúda, Maxwellovým
slovníkom hungaro-slovanský tribalizmus, v tomto prípade poukazuje

¹¹ Z tohto hľadiska je poučný fakt, že bol poslancom za Zvolen. Využil politický
vplyv pre individuálny cieľ, alebo získal pozíciu na presadenie zámerov svojho
hnutia? Demmel, 2011, s. 238–239.

¹² Hroch, 2000, s. 14.

¹³ Maxwell prevzal pojem od Tilmanna Bergera. Maxwell, 2009, s. 123. Nediferen-
cované používanie termínu kmeň je typické aj pre najnovšie slovenské diela. Mar-
tinkovič, 2015, s. 108, 118.; Bednárová, 2015, s. 84–85.

¹⁴ Používanie pojmu hungaro-slovanský odzrkadľuje prax dávnejšieho obdobia, keď
v prípade iných slovanských kmeňov slúžil na presné pomenovanie predikát (Bo-
hemo-Slavi, Polono-Slavi, Russo-Slavi). O konfúzii pojmov Slovák – Slovan:
Sýkora, 1992, s. 79–83.

na to, že v národnom hnutí neexistovala podmienka etnicko-teritoriálnej identity.

V moderných spoločenských vedách je však pojem tribalizmus a ešte viac tribalisticko-kmeňový nacionalizmus spochybňovaný. Politológovia a antropológovia ho používajú v podobe postmoderný neotribalizmus, no mimo kontextu kolonizácie je už problematické aj vymedzenie tohto pojmu. Bádatelia dnes kmene označujú ako etnické skupiny, pričom nová terminológia zároveň odzrkadľuje aj zmenu v chápaní. Na jednej strane sa v prípade etník, na rozdiel od kmeňovej izolácie, dostávajú do popredia vzájomné styky, na druhej strane je prekonané chápanie, ktoré stavia do protikladu moderné spoločnosti s tradičnou či primitívnou kmeňovou organizáciou. Najznámejším príkladom je vyššie spomínaná teória Hannah Arendt, ktorá pojem rozoberá v kontexte totalitarizmu, poukazujúc na to, že diktatúry 20. storočia vychádzali z kmeňového nacionalizmu panslavistických hnutí, keďže si nevážili štátne hranice a občianstvo nahrádzali stotožnením sa s národnými spoločenstvami.¹⁵ Teória bola kritizovaná, lebo sa za ňou skrýva – v kruhu funkcionalistov častý – hodnotový úsudok, podľa ktorého bola rasa či kmeň v priemyselných spoločnostiach disfunkčná, lebo reprezentovala erodujúce pozostatky predchádzajúcich období. Podľa kritikov tribalizmom v skutočnosti kolonizátori stigmatizovali národné hnutia multinacionálnych kreácií, ktoré vytvorili.¹⁶ Tento (pan)európsky univerzalizmus v 19. storočí na rozdiel od vnútorných regionálnych a etnických kolónií presvedčivo fungoval aj vo veľkých západných národoch, ktoré sa považovali za avantgardu ľudstva.¹⁷

Keď moderná veda používa pojem etnikum, resp. z neho odvodené slová, distancuje sa od chápania, z času na čas sa objavujúceho v esejistickej publicistike, ktoré degraduje kolektívne, väčšinou vylučujúce emócie označované za kmeňové a tribalistické – a takéto degradujúce bolo

¹⁵ Arendt, 1992.

¹⁶ Berghe (van den), 1987, s. 3. Van den Berghe tvrdí, že *tribes* a *tribalism* sú úplne nepotrebné pojmy, lebo v skutočnosti znamenajú národ a nacionalizmus. C. d., s. 62.

¹⁷ Barša–Strmiska, 1999, s. 66. O pojme kmeň viď aj Eriksen, 2008, s. 36–27.

aj ponímanie Hannah Arendt. Navyše od šesťdesiatych rokov 20. storočia sa v jej spoločenskovednej kritike čoraz viac uplatňoval vývinový asimilacionizmus, že nielen národná, ale aj etnická identita je na rozdiel od kmeňovej identity produktom modernizačných procesov. Pojem „tribalistický“ je preto u Maxwella ťažko obhájitelný, ak ho však nahradíme výrazom etnikum, nesporne sa stratí ďalší významový prvok, ktorý inak aktuálne spochybňuje nacionalistickú naratívu.

Fakt, že Maxwell správne vycítil závažnosť problematiky, potvrdzuje – na rozdiel od neho na domácom ihrisku hrajúci – Miroslav Hroch, ktorý medzi hlavné oporné piliere českého národného hnutia zaradil panslavizmus. Podľa jeho teórie bola idea slovanskej jednoty jednou z alternatív riešenia krízy identity¹⁸, ktorá vznikla počas recesie premodernej spoločnosti, a zrodila sa paralelne s českou, slovenskou, maďarskou či práve rakúskou identitou a do istej miery im aj konkurovala. Na jednej strane tým, že poukazovala na príslušnosť k veľkému slovanskému spoločenstvu, posilňovala slovenské povedomie, na druhej strane sťažovala jasné vymedzenie sa slovenskej identity voči slovanstvu ako nadradenej kolektívnej kategórii. Tento nepriaznivý vplyv sa však uplatňoval len dovtedy, kým bola slovanská identita ospravedlniteľná alternatíva, alebo bola hierarchicky nadradená slovenskej.¹⁹ Panslavizmus teda musel – teoreticky – prekonať nejaký „národovec“, čo však Štúr neurobil, aspoň o tom nemáme dostatočné signály.

Ako sa dá potvrdiť, že Štúrovo hnutie bolo predsa len národné? Vysvetlenia základnej otázky, teda potvrdenia národného charakteru Štúrovho hnutia vychádzajú z faktu, že existuje slovenský národ, dokonca slovenský národný štát, teda evidentne muselo existovať aj slovenské národné hnutie a mobilizácia. Na základe modernej politologickej odbornej literatúry sa však národotvorné procesy nedominantných etnických skupín – nezávisle od toho, či sú úspešné, alebo nie – dajú pochopiť len ako „špecifický produkt určených interakcií“. Kontext týchto interakcií

¹⁸ Viď Hroch, 1999, podkapitola Kam vlastne patríme, s. 236–237.

¹⁹ Hroch, 1999, s. 248–249.

(teda to, kde sa odohrávajú) „charakterizuje kombinované fungovanie partikulárnych konfigurácií rôznych predispozícií a rozličných faktorov”. Tajomstvom naplnenia národotvorného procesu je teda „šťastná” kombinácia vnímavosti miestnej periférnej spoločnosti a daných spoločenských a politických procesov.²⁰ Tvárnosť a eventuálnu podstatu procesu potvrdzujú pozorovania, podľa ktorých jednotlivé dôležité atribúty nového spoločenského kontextu v pôvodnom kontexte prípadne nemali nijakú relevanciu, alebo etnická skupina spojila ľudí, ktorí by v inej situácii patrili do iných skupín.²¹ Je principiálnou chybou vybrať izolovane chápaný faktor či proces, a ešte horšia možnosť je predpokladať nejakú vopred danú esenciu, ktorej naplnenie vedie priamo k štruktúrovanému národnému spoločenstvu a demokratickému národnému štátu.²² Partikulárna či periférna etnická rezistencia totiž nemusí byť bezpodmienečne národotvorná, resp. nemusí bezpodmienečne reprezentovať národné hnutie, veď sa môže obmedzovať na čiastkové aspekty ako, napríklad, nové prerozdelenie majetkov či služieb. Na to, aby bola národotvorná, musí mať vhodnú identitu a všetky podmienky na jej mobilizáciu a politizáciu.²³ Identita je rozhodujúca v procese, keď z čírych etnických kategórií charakterizovaných objektívnymi kultúrnymi špecifikami ako dialekt, kroj, zvyky atď. vzniká s vedomím etnickej spolupatričnosti a túžbou po uznaní etnické spoločenstvo, ktoré presadzuje spoločenské, kultúrne a politické požiadavky. Takéto spoločenstvo, v našom prípade slovenská etnická spoločnosť, nie je v historických prameňoch viditeľné, zjavné sú len elitné skupiny, ktoré spoločenské požiadavky reprezentujú. V našom výskume sa môžeme oprieť len o ne a o nimi sformulované požiadavky. Spôsob formulácie je kardinálna otázka, lebo ak elita bojuje za individuálne práva členov spoločenstva, tak hovoríme len o etnicite, etnickej skupine. Ak je však predmetom politického diskurzu politická realizácia kolektívu, hovoríme o národ-

²⁰ Barša–Strmiska, 1999, s. 181.

²¹ Barša–Strmiska, 1999, s. 67–68.

²² Barša–Strmiska, 1999, s. 182., 205.

²³ Barša–Strmiska, 1999, s. 189.

nosti či etnonacionálnej skupine. Túto kategóriu už považuje moderná politológia za národotvornú, za stupeň úsilia o získanie a uznanie pozície národa, keďže cieľom je kolektívna kontrola nad školstvom a inými oblasťami spoločenského života, budovanie politického systému či teritoriálneho administratívneho podsystemu, prípadne založenie vlastného štátu. Typická je ešte nivelizácia subetnickej kultúrnej pestrosti, selektovanie osobitných dialektov, zvykov, symbolov, náboženských praktík a ich pozdvihnutie – ako všeobecne uznávaných – na úroveň skupiny.²⁴

Najviac z vyššie vymenovaných etnonacionálnych kategórií registrujeme v snaženiach štúrovcov. Z toho dôvodu je Štúrovo hnutie ako politická mobilizácia vytvárajúca identitu potenciálne národotvorné, no integrálnym prvkom identity v nej bola a aj zostala všeslovanská myšlienka. Posledný faktor dovoľuje aj naratívu, podľa ktorej Štúr uvažoval v rámcoch nediferencovaného slovanského spoločenstva, teda namiesto kodifikácie jazyka, ktorá je v slovenskej národnej kultúrnej pamäti považovaná za emblematickú, je v Štúrovom životnom diele vskutku reprezentatívna idea slovanskej jednoty. Ako sa dočítame napr. aj v jeho hlavnom diele, veľkou dilemou nebolo to, či byť Čechoslovákmi či Slovákmi, ale to, ako byť panslávmi.²⁵

Pravda, s panslavizmom ako ideológiou treba, aj pre politické konotácie, narábať opatrne. V pôvodnom zmysle znamenal len toľko, že všetci Slovania budú hovoriť jedným jazykom. Ideológie, ktoré vytvorili či podporovali tento cieľ, nespochybňovali, že spoločný jazyk bude mať (literárne) dialekty. V prípade Slovákov, ktorých dobová literatúra označovala rôznymi, ešte nefixovanými tvarmi, bolo jazykové prostredie mimoriadne určujúce, lebo slovanský jazyk Horného Uhorska bol veľmi rozmanitý. Koľko bolo regiónov, toľko bolo jazykových variácií, ktoré sa navyše miešali s českými, poľskými a rusínskymi prvkami.²⁶ Roztrieštenosť prehlbovali aj religiózne a geografické danosti, a to sme ešte

²⁴ Barša–Strmiska, 1999, s. 79.

²⁵ Štúr, 1846, s. 14–15.

²⁶ Maxwell, 2009, s. 79.

nehovorili o Slovákoch žijúcich mimo Horného Uhorska. V prípade takejto veľkej kultúrnej pestrosti bolo veľkou otázkou, teda Štúrovou otázkou to, či sa podarí v dostatočne veľkej „skupine klientov“ vytvoriť spoločnú identitu, ktorá bude v danom kontexte reprezentatívna, a keď Štúr ako vodca vysloví nejaký názor, tak to nebude jeho súkromná mienka, ale stanovisko hnutia. Podarí sa potom tento kultúrny vplyv konvertovať na politický, vďaka čomu „skupina“ nadobudne charakter novej, alternatívnej spoločenskej elity? Kritériom úspešnosti je na jednej strane pasivita či nerozhodnosť existujúcich elít, keďže sa tak otvára priestor, na druhej strane pripravenosť novej elity vyplniť tento priestor svojou aktivitou.²⁷

Obe otázky sú vzrušujúce, no v kontexte tejto prednášky sa venujem druhému kritériu, presnejšie jeho okolnostiam. Vytvoriť prvky kolektívnej identity v takej pestrosti, aká bola typická pre Slovákov, bolo takmer nespílitelné poslanie. Ťažkosti tohto úsilia pregnantne ukazuje fakt, že nemôžeme hovoriť ešte ani o ustálenom etnonyme. Teraz sa nebudem venovať jazykovedným otázkam, no mnoho príkladov si môžeme prečítať napr. v knihe historika Maxwella či v Sýkorovej štúdii. Ako Maxwell aj ja som si preštudoval Jungmannov slovník a zistil som, že minimálne Jungmann a jeho kruh ešte významovo nerozlišovali medzi slovanským a slovenským. *Slowansko* znamenalo rovnako *Slawenland*, ako aj *'Slowakei' (Stolice hornjch Uhrů, kde Slowáci bydlej)*, ich jazyk sa označoval slowenčina i slowančina. V hesle *Slowan* Jungmann pri vymenovaní slowenských (rozumej slovanských) kmeňov spomína Slovákov ako *Slowanov* a len v zátvorke upresňuje, že *Slowák*. Definícia hesla *Slowák: Slowan Uherskej nad Dunagem, okolo Prešpurku a Nitry* atd., zároveň čirý *Slowák: verus, genuinus Slavus*. Navyše významovým variantom *Slowáka* bol aj *Slowan ze Slawonie*, dnešní Slovinci. Aby to bolo ešte komplikovanejšie, slovo Slowenec okrem Slovincov označovalo aj Slovákov, lebo Slováka a Slovinec (*Slowák, Slowenec*) sa rozlišovali len na východe. Keďže sa ešte nerozdelil význam slov slowensky

²⁷ Štaif, 2009, s. 14–16.

a slowansky, slowenska reč mohla označovať aj slovanský jazyk.²⁸ Rozlišovať pri preklade slov „slovenský” a „slovanský” je moderná tradícia, preto dvojznačnosť musí rozriešiť čitateľ, hoci je to náročná úloha aj pre bádateľov.²⁹

Aj táto pojmová variabilnosť, ktorá sa z dnešného pohľadu javí chaotická, sama osebe spochybňuje, aby sme v prípade štúrovského hnutia predpokladali nejakú diferencovanú etnonacionálnu identitu. Často nie je jasné, či Štúr vystupuje práve v záujme slovanského alebo slovenského hnutia, dokonca neraz je u neho sporné aj to, či medzi oboma vôbec rozlišoval. Na rozdiel od všeobecnej domnienky sa aj jeho ikonické dielo *Nárečja slovenskuo alebo potreba písanja v tomto nárečí* venuje najmä všeslovanskej idey. Samotný autor v liste adresovanom Nikanorovi Grujićovi označil toto svoje dielo za knihu o slovanskej vzájomnosti.³⁰ Môžeme uviesť aj konkrétny príklad z neskorších Štúrových rokov. V liste adresovanom Sreznevskemu, ktorý sa cituje v takmer každej dôležitejšej zbierke prameňov, prezentuje kodifikáciu slovenského jazyka ako jedného zo slovanských nárečí čisto ako slovanskú záležitosť, pričom pri porovnaní Bernolákovho a vlastného jazykového systému vyzdvihuje práve to, že jeho systém je na rozdiel od Bernolákovho slovanský.³¹ Táto časť listu obsahuje aj iné dôležité myšlienky: české a ilýrske hnutie označuje za Slovanom cudzí separatizmus, čo by sme od národovca nečakali.³²

U Štúra však na rozdiel od slovenskej identity pomerne ľahko zozbierame momenty potvrdzujúce existenciu integrálnej všeslovanskej identity. Jedným z najmarkantnejších znakov korešpondencie česko-

²⁸ Jungmann, 1837.

²⁹ Maxwell, 2009, s. 85.

³⁰ Matula, 1998, s. 53.

³¹ Štúr, 2012, s. 549. Lenko uvádza slovenský jazyk (Lenko, 1948, s. 136) a Bokeslovanský jazyk (Bokeš, 1962, s. 130). Avšak diela, ktoré plánoval vydať Tatrin, na rovnakom mieste Bokeš uvádza ako slovanské, Lenko zasa ako slovenské. Maďarský preklad vychádza z Lenkovho chápania.

³² Tamže.

slovanskej spoločnosti je organizácia hnutia slovanskej jednoty. Poznáme aj materiál Štúrových prednášok: prednášal o Slávii. Myšlienka slovanskej jednoty je u neho dominantná aj v roku 1848, veď na slovanskom kongrese v nádeji na akúsi slovanskú spoluprácu torpédoval aj austroslovanskú koncepciu. A keď sa nad tým hlbšie zamyslíme, boli akcie slovenských dobrovoľníkov, ktoré sa začali na jeseň revolučného roka, skutočne slovenské akcie? Zúčastnili sa ich totiž Slováci, Poliaci, Česi, Moravia, ktorí pôsobili ako slovanská cudzinecká légia. Aj vytriezvenie v roku 1849 sa dá interpretovať vo všeslovanskom kontexte: partikulárne ambície boli mobilizujúcejšie ako spoločný slovanský záujem, teda „kmeňové“ záujmy podmiňovali slovanskú spoluprácu. Začiatkom päťdesiatych rokov 19. storočia potom Štúr napísal *Slovanstvo a svet budúcnosti*, v ktorom sa vzdal idey, že slovanský jazyk môže mať literárne dialekty: „*Druhé, na čo sa Slovania pripravovať majú, je spoločný jazyk spisovaný, veď ktože by neuznal, že mnohorakosť literatúr do cesty kladie neobyčajné prekážky porozumeniu, duchovnému vývinu a spoločnému účinkovaniu?*”³³ V tomto období Štúr vydal aj ďalšie dielo, komparatívnu štúdiu o slovanskom folklóre. Keďže nenašiel slovenského vydavateľa, bol nútený ho hľadať u Čechov, pričom použil argument, ktorý potvrdzuje Kollárove argumenty v polemike Hlasové,³⁴ že samotná slovenská literatúra neobstojí: „*Slovákov je v Uhorsku málo, neoplatí sa písať a vydávať knihy len pre nich. Slovenskí autori musia rozšíriť svoj horizont.*”³⁵ Štúr si na základe vyššie povedaného zobral ponaučenie, ktorého symbolickým aktom bolo to, že chcel v roku 1850 v Trnave opäť vydávať politické noviny, ktoré mali síce vychádzať v slovenčine, ale

³³ Štúr, 2012, s. 411. http://zlatyfond.sme.sk/dielo/359/Stur_Slovanstvo-a-svet-buducnosti/2

³⁴ V roku 1846 vyšla v Prahe publikácia Hlasové o potrebe jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Morawany a Slowáky, v ktorej slovenskí a českí intelektuáli argumentovali proti Štúrovej jazykovej reforme. Redaktorom publikácie bol Ján Kollár, prívrženec biblickej češtiny. Publikácia vyvolala živú polemiku v tlači a súkromnej korešpondencii.

³⁵ Maxwell, 2008, s. 60–61.

s názvom *Slovan, národné noviny*. Aj polemika Hlasové, ktorá dokumentuje rozpory okolo zrodu slovenského národného jazyka, a preto je v odbornej literatúre často citovaná, sa dá zasadiť do kontextu idey slovanskej jednoty. Podobne ako Kollár, ani Štúr v skutočnosti nechcel nezávislý slovenský štát a jazyk, veď obaja považovali Slovákov hovoriacich slovanským jazykom za súčasť veľkého slovanského „národa”: polemizovalo sa len o tom, či sú Slováci súčasťou českého kmeňa a hovoria českým dialektom, alebo osobitný kmeň s vlastným slovenským nárečím.³⁶ Okolo panslavistického hnutia sa teda ako okolo integrálneho prvku dá vystavať hodnoverná naratíva.³⁷ Štúr hodnotil partikulárne snaženia na základe toho, či posilňujú alebo oslabujú zrod slovanského „super-národa”.

Vzhľadom na povedané si myslím, že sa dá spochybníť ahistorická prax interpretujúca Štúra, ktorý mal vskutku skôr slovanskú než slovenskú identitu, ako dôsledného národného politika. Je diskutabilné, že by volakedy uvažoval o nezávislom slovenskom národe. S rovnakou zdržanlivosťou však treba pracovať aj s inak podnetným chápaním, ktoré sa venuje tribalistickému charakteru politiky štúrovcov: síce správne odmieta retrospektívnu a esenciálnu národnú interpretáciu, no – podľa mňa – venuje menej pozornosti niektorým dôležitým faktorom, napr. cirkevnej autonómii evanjelikov, ktorá sa dala konvertovať v politickú, a kladie priveľký dôraz na často nekardinálne protirečenia diskurzu. Táto metóda vyvoláva dojem, akoby politické hnutie štúrovcov zamerané na identitu malo pri vzniku slovenského národa a národnej identity len „pomyselnú”, „zle chápanú” rolu.

³⁶ Maxwell, 2008, s. 59.

³⁷ Myšlienka jednoty sama osebe nebola extrémna. Už v okamihu zrodu moderných národov vznikol aj tretí typ spolupatričnosti, ktorý preklenoval etnicko-kmeňovú a etnonacionálnu-národnú spolupatričnosť: reprezentovali ju pan-idey vedúce k všeludskému bratstvu. Okrem slovanskej jednoty bolo jedným z humanistických utopistických projektov aj vedomie o civilizačnom poslaní (západnej) Európy. Barša–Strmiska, 1999, s. 64.

V prípade Štúrovho hnutia môžeme evidentne považovať za adekvátne východisko Hrochov model o hnutiach nedominantných národov, ktorý sa už takmer ako fráza cituje vo všetkých prácach na túto tému, no väčšinou sa aplikuje len mechanicky či povrchné. Model inšpiroval aj teórie modernej politológie, opierajúc sa o ne môžeme slovenskú spoločnosť v prvej polovici 19. storočia opísať ako formujúce sa etnonacionálne spoločenstvo, teda ako veľkú regionálnu etnickú skupinu, ktorej jednotlivé – čiže nie všetky – hnutia politiky identity mobilizuje nádej na autonómiu a nezávislý štát. Tento opis situácie by bolo ťažké obhájiť, keby neexistoval liptovskosvätomikulášsky program z roku 1848, ktorý môžeme považovať za etnonacionálne úsilie smerujúce k nezávislosti/autonómii a je formulovaný typickým etnonacionálnym jazykom. Ak však zoberieme do úvahy, že revolučné obdobie ako obdobie náhlej zmeny neodzrkadľuje práve spoločensko-historickú kontinuitu,³⁸ štúrovské hnutie môžeme opísať aj odbornou kategóriou etnopolitických konfliktov. Do pozornosti odporúčam hnutie elít vystupujúcich v mene etnického či kultúrneho spoločenstva, ktoré je veľmi analogické etnonacionálnej mobilizácii, o to skôr, že sa ešte nepodarilo potvrdiť, že by všeslovanská koncepcia štúrovcov mala silné slovenské zázemie. Tento typ je charakteristický pre mnohonárodnostné štáty, v ktorých prvoradým cieľom nie je autonómia, ale podiel na moci, no hnutie sa môže za istých okolností zradikalizovať. Z hľadiska mobilizácie politiky identity bolo pre štúrovcov ako slavianofilnú skupinu inteligencie s voľnými väzbami, ktorá sa v roku 1848 radikalizovala, po ňahajúcom sa a bezvýslednom secesnom boji najslubnejším dlhodobým strategickým cieľom dosiahnutie riešení zameraných na rozdelenie moci.³⁹ Štúr však k tomuto poznaniu nemohol dospieť, keďže neuvažoval v partikulárnych slovenských národných, ale v slovanských supernárodných rámcoch. Dielo *Slovanstvo a svet budúcnosti* symbolizuje

³⁸ Ukazuje to aj jeho vyslovene konfrontačný charakter. 4. Zhrnutie a záver. Memorandum kontra Žiadosti. Hollý, 2009.

³⁹ Salat, 2001, s. 32–33.

neúspech jeho politickej cesty: v posledných rokoch svojho života dal Štúr košom – ako píše Maxwell – po československom aj slovenskému „tribalizmu“ a stal sa rusofilným prorokom.⁴⁰

Vrátiac sa k úvodnému Chmelovmu citátu, Štúr nekanonizoval moderný nacionalizmus ako národnú ideológiu. Bol jednou z popredných postáv snažení politiky identity založenej na slovanskej jednote, ktoré boli potenciálne národotvorné, no Štúr to nemohol rozpoznať...

Prirodzene, oprávnená je aj otázka, či za rozhodnutiami treba vždy hľadať ideové úvahy? Slovanská jednota mala veľa prívržencov, čo mohlo mať aj praktické príčiny, ktoré potvrdzujú aj niektoré historické pramene: „*Niekoľko prívržencov českého jazyka tak neznášalo Nemcov, že by radšej patrili pod ruskú než nemecko-rakúsku vládu. Toto zhubné myslenie ohrozuje českú literatúru, preto sa budeme musieť snažiť o to, aby sa každý český národovec radšej ponemčil. V tejto súvislosti dostal najvyšší miestodržiteľ od panovníkovej polície prípis, aby ma nabádali vydať staroslovanskú gramatiku, čo ak si naši Slovania tento jazyk obľúbia viac ako ruštinu.*“⁴¹ Takýto citát neraz naznačí o dobových pomeroch viac než mnohé štúdie. Kontext síce nie je slovenský, ale môže byť podnetný aj v Štúrovom prípade. Presluch, ktorý poukazuje na prípadnú vládou iniciovanú jazykovú reformu, nekomentujem.

Literatúra

- Arendt 1992 Arendt, Hannah: A törzsi nacionalizmusról. In: Létünk, 22. (1992.) 2–3. sz. 116–130.
- Barša – Strmiska 1999 Barša, Pavel–Strmiska, Maximilián: Národní stát a etnický konflikt. Politologická perspektiva. Brno, 1999.
- Bednárová 2015 Bednárová, Marcela: Slovania a slovanská integrácia pohľadom Ľudovíta Štúra. In: Macho, Peter–Kodejová, Daniela a kolektív:

⁴⁰ Maxwell, 2009, s. 137.

⁴¹ J. Dobrovský V. Zahradníkovi, 1819. Cituje Hroch, 1999, s. 249.

- Ludovít Štúr na hranici dvoch vekov. Život, dielo, doba verzus historická pamäť. Bratislava 2015. 69–85.
- Bednárová* 2006 Bednárová, Marcela: Slovanský kontext v spoločensko-politických postojoch Ľudovíta Štúra. In: Historický časopis, 54. (2006.) 1. 105–120.
- Berghe (van den)* 1987 van den Berghe, Pierre L.: The ethnic phenomenon. Westport, Connecticut London. 1987.
- Bokes* 1962 Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu v rokoch 1848–1914. I. 1848–1867. Zostavil a poznámkami opatril František Bokes. Bratislava, 1962.
- Bombík* 1993 Bombík, Svetoslav: Das Slawenthum ... ako Štúrovo odmietnutie západu. In: Štúr, Ľudovít: Slovanstvo a svet budúcnosti. Bratislava, 1993.
- Demmel* 2011 Demmel József: A szlovák nemzet születése. Ľudovít Štúr és a szlovák társadalom a 19. századi Magyarországon. Pozsony, 2011.
- Eriksen* 2008 Eriksen, Thomas Hylland: Etnicitás és nacionalizmus. Antropológiai perspektívák. Budapest–Pécs. 2008.
- Hollý* 2009 Holly, Karol: Historická narácia ako politický program. Analýza obrazov minulosti v programových textoch slovenského národného hnutia z rokov 1848 a 1861. In: Forum Historiae, 3. (2009.) 2. sz.
- Hroch* 2000 Hroch, Miroslav: A nemzeti mozgalomtól a nemzet teljes kifejlődéséig: a nemzetépítés folyamata Európában. In: Regio, 11. (2000.) 3. sz. 3–26.
- Hroch* 1999 Hroch, Miroslav: Na prahu národní existence. Touha a skutečnost. Praha, 1999.
- Jungmann* 1837 Slownjik česko-německý Josefa Jungmanna (...) Djl III. P-R. W Praze 1837.
- Lenko* 1948 Zore nad Kriváňom. Sborník o minulosti Liptova z príležitostí stého výročia Žiadostí slovenského národa v Lipt. Sv. Mikuláš 10. mája 1848. Red.: Lenko, Julius. Martin, 1948.
- Martinkovič* 2015 Martinkovič, Marcel: Slovanstvo, Európa a Rusko v myslení Ľudovíta Štúra. In: Macho, Peter–Kodajová, Daniela a kolektív: Ľudovít Štúr na hranici dvoch vekov. Život, dielo, doba verzus historická pamäť. Bratislava, 2015. 100–114.

- Matula* 2000 Matula, Vladimír: Slovanský rozmer slovenskej politiky 1848–1849. In: Slováci v revolúcii 1848–1849. Zost.: Imrich Sedlák. Martin, 2000. 52–67.
- Maxwell* 2009 Maxwell, Alexander: Choosing Slovakia. Slavic Hungary, the Czechoslovak Language and Accidental Nationalism. London, New York, 2009.
- Maxwell* 2008 Maxwell, Alexander: Ján Kollár's Literary Nationalism. In: Kollár, Ján: Reciprocity between the Various Tribes and Dialects of the Slavic Nation. Ed. Alexander Maxwell, Bloomington, Indiana, 2008. 1–67.
- Pichler* 2011 Pichler, Tibor: „Západ” a „Východ” v etnickom romantizme Ludovita Štúra. In: Pichler, Tibor: Etnos a polis. Zo slovenského a uhorského politického myslenia. Bratislava, 2011. 31–47.
- Salat* 2001 Salat Levente: Etnopolitika – a konfliktustól a méltányosságig. Az autentikus kisebbségi lét normatív alapjai. Marosvásárhely, 2001.
- Sojková* 2006 Sojková, Zdenka: K problematice Štúrova spisu Slovanstvo a svet budúcnosti. Elhangzott a 2006. 10. 29-én, Prágában megtartott Štúr-konferencián.) <http://www.litcentrum.sk/36710>
- Sýkora* 1992 Sýkora, Peter: Úvod do mytológie slovenského národa I–II. Literárny týždenník 5 (11–12): 12–13, 1992.
- Štaif* 2009 Štaif, Jiří: František Palacký. Život, dílo, mýtus. Vyšehrad, Praha, 2009.
- Štúr* 2012 Štúr, Ludovít: A szlávok és a jövő világa. Válogatott írások. Szerk.: Demmel József. Pozsony, 2012.
- Štúr* 1846 Štúr, Ludovít: Nářečja slovenskuo alebo potreba písanija v tomto nářečí. V Prešporku 1846.
- Verdery* 2004 Verdery, Katherine: „Nemzet” és „nacionalizmus”. Merre tovább? In: Nacionalizmuselméletek. Szöveggyűjtemény. Szerk.: Kántor Zoltán. Budapest, 2004. 379–386.

Doslov

Od kánonu po kánon. (Re)interpretácie Ľudovíta Štúra

Tento text sa nechce venovať Ľudovítovi Štúrovi, ako osobe, ale jeho pamiatke. Príležitosťou na to je jeho narodenie pred vyše dvesto rokmi, v roku 1815, a skonal pred vyše pol druhu storočím, v roku 1856. Je to dostatočný čas na to, aby sa od človeka oddelila a začala „samostatne žiť“ jeho vlastná pamäť, presnejšie jeho pamäti. Prečo je to tak? Podľa Gábora Gyániho sú prehodnotené historické poznatky dôsledkom permanentnej reinterpretácie.¹ Je všeobecne akceptovanou základnou pravdou, na ktorú okrem iných poukázal aj Tibor Takács, že minulosť sa nedá dokonale rekonštruovať: *„Pramene nehovoria sami za seba, keby to tak bolo, nepotrebovali by sme historikov. Minulé udalosti sa stanú históriou až vtedy, keď im prisúdime význam. Prisudzovať význam je hlavná úloha historikov, ktorí majú vo svojej činnosti obrovskú slobodu, ale zároveň aj veľkú zodpovednosť.”*²

Interpretácie sa rodili a rodia aj v prípade konkrétnych osôb (prvé sú nekrológy, ktoré vychádzajú bezprostredne po smrti) a istý čas, kým žijú rovesníci, čerpajú aj z osobných zážitkov. Postupom času sa však niekdajšia životná dráha dá rekonštruovať len pomocou nepriamych spomienok, stôp a tradícií. Istý čas ju ešte cizelujú rozprávania ľudí, ktorí subjekt osobne poznali, no časom sa tieto „stopy“ vytratia.

Historik sa primárne zaujíma o osobnosť očistenú od ideologických nánosov, nie o osobu transformovanú v sochu či ikonu. Život historickej osobnosti sa „nepatrí“ neodborne vyňať spomedzi dobových pomerov

¹ Gyáni, 2010, s. 14.

² Takács, 2007, s. 24.

a hodnotiť na základe priorít, ktoré sa vykryštalizovali v neskoršom hodnotovom systéme. Bez poznania fyzického a duchovného prostredia, ktoré Štúra obklopovalo, je len malá šanca skutočne ho pochopiť. Nevziať ich do úvahy je odborný prechmat, ak na ne však bádateľ prihliada, motivuje ho to k získavaniu ďalších detailnejších poznatkov.

Zaujímavou oblasťou bádania je aj to, čo meniaci sa pamäť v ukončenom životnom diele zachovala a čo opomenula, dokonca čo chcela zachovať a čo chcela odvrhnúť. Ako sme už uviedli, do istej miery ide o prirodzenú eróziu. Tento jav však môže ovplyvniť mnoho faktorov: okrem blednutia spomienok ho – najmä v prípade verejne činnej osobnosti – ovplyvňuje aktuálna politika a jej ideológia. Osobnosť a dielo sa ľahko môžu stať súčasťou nejakého kánonu, ktorému ich prispôsobia, čím ich nevyhnutne aj deformujú. Tento proces, vznik a prerod, dokonca skôr preformovanie osobnosti a diela, môže byť pre historika rovnako zaujímavý ako skutočná osoba.

V Štúrovom prípade sa stalo toto: V roku 1856 sa jeho život na fyzickej a vedomej rovine skončil. Prakticky paralelne s tým sa však zrodil a osamostatnil mýtus o zapálenom vodcovi slovenského národa, ktorý zatienil a vytesnil skutočnú osobu. Akoby sa objavil Doppelgänger, známy a rozšírený topos nemeckej literatúry 19. storočia. Rozdvojený ja, z ktorých jedno, presnejšie kópia, tieň je silnejšie. Vyjadrené obrazne: Akoby živá osoba vrhla tieň, ktorý sa na ňu podobá, má jej rysy a kontúry, no zánikom „vzoru“ tieň v duchu prírodných zákonov nezmizne bez stopy, ale oddelí sa od svojho „majiteľa“, začne samostatne žiť, vznikne jeho vlastná charakteristika a história.

Určujúci rozdiel je ten, že v minulosti žijúca osobnosť je skutočná entita, no vlastnosti tieňa/legendy určujú druhí, osobe vždy prisudzujú nové obsahy a prispôsobujú ju vlastným predstavám. Podobne ako ruský/sovietsky spisovateľ Jevgenij Švarc (1896–1958) dorozprával príbeh dánskeho rozprávkaru Hansa Christiana Andersena (1805–1875), ktorý sa zrodil pod vplyvom Petra Schlemihla z pera Adalberta von Chamissa (1781–1838). Vo Švarcovom diele *Tieň* (*Тень*) z roku 1940 ožije tieň hlavnej postavy a skutočné myšlienky, vôľa a úmysly vedca nemajú nijaký

vpływ na jeho činy. Novinár a spisovateľ Károly Sándor (1894–1964) z Oradey v súvislosti s Mata Hari/Margarethou Geertruidou Zelle (1876–1917) charakterizoval tento proces necelé desaťročie po poprave tanečnice pre jej neúspešnú špionáž takto: „*Mata Hari dvanásť rokov po smrti stála pred svetom ako mystérium, obeť justičnej vraždy.*”³

Vrátiac sa k Štúrovi: Nedávno vydané diela Józsefa Demmela⁴ mali veľký ohlas v odbornej verejnosti nielen na Slovensku, ale aj v Maďarsku. Nijaký maďarský historik doteraz nebádal Štúra takto hlboko a veľa ich nebolo ani na slovenskej strane. Hlavným dôvodom záujmu o jeho dielo je to, že reinterpretácia/prehodnotenie Štúrovej osobnosti je viac než aktuálne. Kým prevažná väčšina slovenskej spoločnosti vníma Štúra ako najznámejšiu historickú postavu a ikonického hrdinu, Rudolf Chmel, jeden z popredných bádateľov jeho životného diela, právom nadhodil,⁵ že na Slovensku prakticky každý pozná Štúrovo meno, no väčšina nepozná jeho myšlienky, názory či činy.⁶ Existuje síce kanonizovaná podoba Štúra, no navrstvili sa na ňu rôzne ideológie (nacionalistická, komunistická), ktoré ju deformovali na frázy.

Pridal sa k tomu aj takmer spontánny prínos, ktorý sa v maďarskom kontexte azda dá prirovnať k prípadu Lajosa Batthyányho (1807–1849). S Batthyányom „*sa spájajú dve veci, ktoré sú dokonale vhodné na to, aby zakryli jeho osobnosť a činy: Bol prvým uhorským predsedom vlády, resp. bol popravený na základe zinscenovaného procesu. Znalosť týchto dvoch ľahko zapamätateľných faktov zdanlivo vypovedá o tom, že máme o ňom nemalé znalosti, no s jeho menom sa väčšinou spája len opakovanie frázovitých viet, ktoré len omieľajú tieto dva fakty. Ak je niekto v niečom prvý,*

³ Károly, 1929.

⁴ Demmel, 2011.; Štúr, 2012.; Demmel, 2015.

⁵ S Chmelom sa spája aj najnovšie slovenské vydanie Štúrových textov: Štúr, 2007. Po maďarsky o ňom informuje Vesztőrczy, 2009.

⁶ „*Aj taká významná osobnosť ako Ľudovít Štúr je pre nemalú časť Slovákov, hoci nie úplnú väčšinu, skôr školsky formálny, takmer mŕtvu emblém, a nie zmysluplný, inšpiratívny, živý symbol. Je to tak napriek tomu, že na prelome tisícročí ho slovenská verejnosť v istej ankete vyhlásila za najvýznamnejšieho Slováka.*” Chmel, 2009, s. 3.

*dokáže to zatieniť iné, možno oveľa dôležitejšie faktory, v prípade grófa jeho politické pôsobenie v reformnom období. Martýrska smrť zasa vytvára okolo jeho postavy glóriu. Je pomerne groteskné, že nespravodlivý rozsudok a brutálna poprava sa stávajú zásluhou...*⁷ Dva vyššie spomínané fakty teda všetko zakrývajú, naše poznatky môžu vytvárať zdieľané hlbokých vedomostí, no v skutočnosti sú povrchné, lebo o Batthyányovi prakticky nič nehovorila. Nedávne 200. výročie Batthyányovho narodenia (2007) nemalo ani zďaleka taký ohlas ako predošlé bicentenárium Ferenc Deáka (2003).

Aj v súvislosti so Štúrom platí jadrné hodnotenie Batthyánya z pera Ildikó Stéfán: „*Jeho postava je prázdna: Každá doba ho môže naplniť nejakým významom.*”⁸ A skutočne ho aj napĺňa: Rastúci záujem o Štúra, dokonca až drzú, humornú reflexiu signalizuje, napríklad, sieť slovenských krčiem Shtoor (sic!) Pub, alebo krátky ironický film mladého maďarského filmového režiséra Csabu Molnára z Komárna z roku 2010, ktorý však kládol vážne otázky (*Posledné dni Ľudovíta Štúra*).⁹

Nie je teda náhoda, že úmysel prehodnotiť Štúra je zjavný aj v slovenskej a maďarskej historiografii. Slovenský inštitút v Budapešti, napríklad, usporiadal 24. apríla 2012 konferenciu o interpretáciách Štúra, ktorej sa zúčastnili slovenskí a maďarskí historici.¹⁰ Hostiteľka, riaditeľka inštitútu Jana Tomková vo svojom otváracom vystúpení osobitne zdôraznila, že záujem sa sústreďuje na Štúra očisteného od ideologických nánosov, a nie na sochu či ikonu. Zdôraznila, že život historickej postavy sa nedá svojvoľne vytrhnúť z dobového kontextu a hodnotiť na základe priorít, ktoré zodpovedajú neskoršiemu kánonu. Prednášajúci tak vo svojich užšie zameraných témach hovorili o Štúrovi a jeho dobe.

⁷ Katona, 2007, s. 560–561.

⁸ Stéfán, 1993, s. 15.

⁹ *Ľudovít Štúr utolsó napjai*, 2011.

¹⁰ Konferencie sa zúčastnili títo historici (v poradí, v akom vystúpili): László Matus (MÁV Központi Irattár), Peter Macho (Historický ústav Slovenskej akadémie vied), Róbert Hermann (Hadtörténeti Intézet és Múzeum), Daniela Kodajová (Historický ústav Slovenskej akadémie vied), Csaba Katona (Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet).

Demmelova monografia v tomto duchu uvádza aj základné biografické údaje, no autor kladie osobitné dôrazy a vyzdvihuje určujúce prvky, ktorým sa venuje detailnejšie a skúma aj ich pozadie, pričom poukazuje na to, že medzi kánonmi maďarských a slovenských národných naratív je nezmieriteľný protiklad.¹¹ Čo je však tu a teraz najdôležitejšie: Upozorňuje na to, že jednou z najväčších chýb predošlých (česko)slovenských výkladov Štúra a jeho diela bolo to, že „*interpretovali jeho jednotlivé činy, rozhodnutia a ľudské vzťahy vo svetle jeho celoživotného diela, ako aj nespochybniteľného národného historického kánonu.*”¹² Nie náhodou používa aj slovo *hagiografia*. Z hľadiska neskorších udalostí je zaujímavým dodatkom to, že Daniel Lačný, jeden zo Štúrových modranských známych (ktorý sa neskôr snažil vystupovať ako jeho dôverník), si ako relikviu odložil Štúrovi vyvarené kosti. Jednu dal neskôr Štúrovmu mladšiemu bratovi, druhú istému kníhviazačovi Šimekovi a tretiu si ponechal.¹³ Ešte zaujímavejšie je to však v prípade, ak otázku nevnímame z hľadiska už existujúceho Štúrovho kánonu. V čase úmrtia totiž Štúr nebol považovaný za jedinečného národného proroka. Vyššie spomínaný moment je prvým signálom zrodu tohto mýtu (jeden Doppelgänger), a nie prejav už existujúceho kultu.

Demmel sa vo svojom diele pokúsil vytrhnúť Štúra z heroizujúcej slovenskej a zatracujúcej maďarskej národnej historickej naratívy. Namiesto ich retrospektívneho, v krajnom prípade anachronického, nehistorického prístupu, kedy z postavy zasadenej do kánonu spätne vytvárali súvzťažný bod a všetko jej podriaďovali, interpretoval Štúra v dobovom kontexte. Nevychádzal teda z výsledku (zo Štúrovho ukončeného životného diela), ale od počiatkov, viedli ho otázky, na ktoré hľadal odpoveď aj samotný Štúr. Toto úsilie však kolидуje s kanonickým obrazom Štúra: „*Treba však zdôrazniť, že cieľom spochybnenia kánonu nie je vyslovene búranie mýtu, dehonestácia Štúrovej osobnosti, ale nahra-*

¹¹ Demmel, 2011, s. 14.

¹² Demmel, 2011, s. 21.

¹³ Demmel, 2011, s. 33.

denie obrazu, pre ktorý je určujúca pieta a úcta (aj v striktné odborných prácach), portrétom, ktorý má bližšie k realite prameňov.”¹⁴

Kľúčom k tomu sú najmä dobové pramene. Zbierka Štúrových textov, ktorú Demmel redigoval,¹⁵ obsahuje v podstate dvojaké texty: dobové pramene (letáky, prejavy, korešpondenciu atď.), ktoré vznikli vďaka Štúrovi (boli určené pre neho, alebo o ňom hovorili), ako aj dokumenty o Štúrovi z neskoršieho obdobia. Tieto potvrdzujú obraz, ktorý sme načrtli: Štúr ako historická osobnosť (jeho osobu treba z množstva prameňov vyslovene vylúpnuť) sa výrazne líši od Štúra(ov) zo slovenského panteónu a je oveľa komplikovanejší ako nie práve odtienené maďarské chápanie jeho osoby.

Dobre sa dajú sledovať aj zmeny kánona(ov). Kým na maďarskej strane sa táto otázka dala dosť jednostranne „vyriešiť” z hľadiska platných uhorských zákonov a územnej integrity Uhorska, na slovenskej strane skomplikoval „zaobchádzanie” so Štúrovým duchovným dedičstvom vznik Československa. Prvé spomienkové texty jeho rovesníkov ešte nespomínajú prvého a jediného vodcu, neomylného bojovníka, ktorý bez zaváhania ide za svojím cieľom. Rané pramene hovorili o kritike, osobných antipatiách a polemikách. Obraz idealizovaného hrdinu vznikol vo vedomí slovenskej inteligencie v osemdesiatych rokoch 19. storočia, najmä pod vplyvom diela Jozefa Miloslava Hurbana (1817–1888), ktoré vychádzalo na pokračovanie v rokoch 1881–1884.¹⁶ Po vzniku Československa sa tento obraz ďalej transformoval, keďže Štúrove polemiky s Čechmi boli zrazu nepríjemné. Nie je náhoda, že pre slovenského poslanca uhorského snemu Milana Hodžu (1878–1944) bol Štúr v roku 1907 politickým ideálom, no v roku 1920 už ako minister unifikácie Československa Štúrovi vyčítal jeho samostatnú slovenskú cestu, ktorá podľa neho prispela ku konzervovaniu maďarskej šľachtickej

¹⁴ Demmel, 2011, s. 21.

¹⁵ Štúr, 2012.

¹⁶ Je to prvé dielo, ktoré stavia do popredia kanonizovaného Štúra. Po ňom je jeho hlavná úloha už prakticky nespochybniteľná, hoci predtým to tak vôbec nebolo. Hurban, 2016.

nadvlády nad Slovákami. V medzivojnovom Československu bolo skutočne ťažké nakladať so Štúrom, ktorý sa v záujme slovenskej samostatnosti tvrdohlavo postavil proti Čechom, keď jeho činnosť bola v rozpore s ideou československej národnej jednoty.

Na tomto mieste treba spomenúť jedno z najväčších Štúrových diel (*Slovanstvo a svet budúcnosti*). Nie je náhoda, že dielo z roku 1851 dlho nevyšlo po slovensky, hoci bolo prvou politickou koncepciou, ktorá načrtla oddelenie slovenského a maďarského národa. Je totiž ťažké bez uškodenia akejkoľvek ideológie hovoriť o tom, že v zásade liberálne uvažujúci muž sa na národnostnom základe dostane do rozporu s rovnako liberálnym revolučným Uhorskom, pre ktoré je neprijateľné samostatné národné bytie Slovákov, a svoju vieru vkladá v absolutistickú Viedeň. Po hlbokom sklamaní sa obráti smerom k Rusku, ktoré možno označiť za ultrareakčné, a popri svojej predchádzajúcej víziu prídje s víziou zjednoteného slovanstva, slovanského štátu s pravoslávnu vierou a ruským jazykom: Akoby načrtol panslavistické zjednotenie, ktorého sa jeho protivníci v minulosti – ireálne – najviac báli.

Táto predstava bola zo slovenského i československého pohľadu neprijateľná od osobnosti, ktorá je považovaná za prvého bojovníka za slovenskú samostatnosť a nezávislosť. Toto dielo názorne ukazuje rozdiel medzi zapáleným hrdinom vykryštalizovaného mýtu a človekom v kríze, ktorým zmietajú pochybnosti, hľadá cestu a je vytrénovaný sklamaniami.¹⁷ Osobitý osud azda najdiskutovanejšieho Štúrovho diela je príkladom na to, ako dielo po smrti autora začalo samostatne žiť a ocitalo sa v sieti nových a nových ideológií, a ako sa pri vkladaní do rôznych ideových systémov menilo jeho hodnotenie. Podobne ako celého Štúra.

Na základe prameňov je teda zjavné, že aktuálna politika si z bohatého a neraz protirečivého Štúrovho diela osvojila časť, ktorú sa snažila

¹⁷ Nie je náhoda, že historička Daniela Kodajová vystúpila na spomínanej budapeštianskej konferencii s prednáškou *Klukatá cesta Slovanstva a svetú budúcnosti k slovenským čitateľom, alebo ako deformovaná pamäť tohto diela ovplyvnila vzťah generácií Slovákov k Štúrovi*.

vyzdvihnúť na piedestál a prezentovať ju ako celé Štúrovo dielo. Princíp „*Ipsa dixit!*” zasa využívala na to, aby vlastnú ideológiu podporila touto deformovanou Štúrovou pamäťou. Môžeme uviesť aj extrémny príklad na stotožnenie sa so Štúrom. Jozefovi Tisovi (1887–1947) prišla veľmi vhod Štúrova myšlienka slovenskej samostatnosti a v roku 1936 mu dal postaviť prvý pamätník v meste (v Bánovciach nad Bebravou), s ktorým Štúra nespájali nijaké väzby. Tiso však v tomto meste v minulosti pôsobil ako kaplán, neskôr ako farár.

Nič jasnejšie neukazuje, ako sa životné dielo môže degradovať na nástroj. Iná otázka je, že obdiv Tisa, ktorý za svoje činy zaplatil životom, voči Štúrovi sa nedal zladit' s nasledujúcou komunistickou ideológiou, keďže tá mala, prirodzene, úplne iný vzťah k Štúrovi než Tisova a Tukova Slovenská republika či predchádzajúci československý občiansky štátny útvar. Štúr v tom čase v znamení internacionálnej svetovej revolúcie dostal rolu bojovníka za práva utláčaných. Konštatovanie Herfrieda Münklera o nemeckých politických mýtoch má teda širšiu platnosť: „*Po druhej svetovej vojne (...) sa politika mýtov pretvorila tak, že radikálnejšia zmena sa nedá ani len predstaviť.*”¹⁸

Pri skúmaní štúrovského dedičstva sa rysujú tri plastické obrazy. Na jednej strane je dvojaká interpretácia jedného života: Štúra hľadajúceho cestu a kanonického(ých) Štúra(ov) s fragmentárnou siluetou, ktorý sa od svojej reálnej podoby čoraz viac oddeľuje a vzdaluje. V pozadí dvoch (alebo viacerých) postáv sa zasa s čoraz silnejšími kontúrami zjavujú väčšie dimenzie: vznikajúci, formujúci sa slovenský kultúrny a politický národ 19., dokonca 20. storočia. Štúr nemal dlhý život, no niekoľko desaťročí, počas ktorých utváral nielen vlastný osud, ale aj osud svojho národa, prežil v období rozkvetu európskeho nacionalizmu, kedy svoje nevyčerpatelne pôsobiace energie mohol sústrediť na jeden cieľ. Na základe toho vznikol zo Slovákov slovenský národ a viacero mýtov. Jeho vlastných mýtov, ktoré ho zatažujú až tak, že nevnímame jeho skutočnú osobu.

¹⁸ Münkler, 2012, s. 8.

Tretí rysujúci sa obraz je ten, že porovnanie skutočnej osobnosti s kanonizovanými postavami predsa len svedčí o množstve neúspechov. O neúspechoch kanonizácie. Štúr sa totiž nedal nezdeformovane umiestniť do nijakej ideologicky zameranej historiografie. Vždy sa v jeho živote našiel prvok, ktorý rámce pretrhol. Nemusi to bezpodmienečne vyplývať zo Štúrovej osobnosti, je to žánrová osobitosť kanonizácie. Huizinga v Jeseni stredoveku napísal, že úlohou historika je hľadať medzi zaprášenými spismi živého človeka. Živý človek sa však nedá bezo zvyšku vtesnať do nijakého matrixu. Platí to nielen o Štúrovi, ale aj o každom, koho chcú kanonizovať.

Ponaučením je, že historické fakty by sa konečne nemali prispôbovať režimu diktovanému aktuálnou ideológiou, ideou či smerom. Citujúc Józsefa Demmela: „*Dôležitejšie než dôsledné uplatnenie vybranej metodiky je totiž pre mňa to, aby som Ľudovíta Štúra situoval do dobovej spoločenskej reality a odstránil roly, ktoré mu dodatočne prisúdil kánon.*”¹⁹ So svojím úmyslom nie je sám. Čoraz viac slovenských a maďarských historikov považuje za dôležité podľa možnosti skutočné pochopenie zdanlivo protirečivých prvkov a sporných osobností našich spoločných dejín. Štúr môže byť aj v tejto oblasti priekopník, veď ešte nedošlo ku „*krátkodobému splynutiu horizontu očakávania a prežitej reality*”²⁰.

Csaba Katona

Literatúra

Chmel 2009 Chmel, Rudolf: Ľudovít Štúr a szlovákok emlékezetében. In: Fórum, 11. (2009) 1. sz. 3–26.

Demmel 2011 Demmel József: A szlovák nemzet születése. Ľudovít Štúr és szlovák társadalom a 19. századi Magyarországon. Pozsony, 2011.

Demmel 2015 Demmel, József: Ľudovít Štúr. Bratislava, 2015.

¹⁹ Demmel, 2011, s. 24.

²⁰ Münkler, 2012, s. 6.

- Gyáni* 2010 Gyáni Gábor: A történetírás újragondolása. In: Gyáni Gábor: Az elveszített múlt. Budapest, 2010. 12–31.
- Hurban* 2016 Hurban, Jozef Miloslav: Ľudovít Štúr. Rozpomienky. Bratislava, 2016.
- Katona* 2007 Katona Csaba: „Ezen gyászünnepélynek kiválóan városi jelleggel kell bírnia...” Batthyány Lajos miniszterelnök 1870. évi újrateremtésének háttere. In: Kisebbségkutatás, 16. (2007) 3. sz. 539–562.
- Károly* 1929 Károly Sándor: Mata Hari. In: Korunk, 3. (1929) 3. sz. http://epa.oszk.hu/00400/00458/00241/1929_03_4800.html
- Münkler* 2012 Münkler, Herfried: A németek és mítoszaik. Budapest, 2012.
- Noiriel* 2001 Noiriel, Gerald: A történetírás „válsága”. Elméletek és irányzatok a történelemről tudománnyá válásától napjainkig. Budapest, 2001.
- Stéfán* 1993 Stéfán Ildikó: Batthyány Lajos halála és temetése. In: Sic Itur ad Astra, 7. (1993) 2–4. sz. 6–17.
- Štúr* 2012 Štúr, Ľudovít: A szlávok és a jövő világa. Válogatott írások. Szerk.: Demmel József. Pozsony, 2012.
- Štúr* 2007 Ľudovít Štúr: Dielo. Ed. Chmel, Rudolf. Bratislava, 2007.
- Utolsó napjai* 2011 <http://www.bumm.sk/61841/ludovit-stur-utolso-napjai.html> (a letöltés ideje: 2016 áprilisa).
- Vesztróczy* 2009 Vesztróczy Zsolt: Ľudovít Štúr művei. In: Pro Minoritate, (2009) 2. sz. 145–150.

Poznámka redaktora

Štúdie v tejto publikácii sú písomným variantom prednášok z konferencie „Ľudovít Štúr – v maďarskom zrkadle“, ktoré 24. septembra 2015 zazneli v Slovenskom inštitúte v Budapešti pri príležitosti 200. výročia narodenia Ľudovíta Štúra. Hoci všetci autori sú maďarskí historici, koncepciou konferencie a tohto zväzku nie je reprezentácia „maďarských interpretácií“ Štúra či „korekcia“ jeho biografie z maďarského hľadiska, ale to, aby autori, vychádzajúc zo svojej špecializácie, reagovali na vedecký diskurz o Štúrovi, ktorý na Slovensku v jeho pamätnom roku vyslovene ožil. Štúdie vychádzajú v slovenskom a maďarskom jazyku v edícii Kor/ridor s predslovom Evy Kowalskej a doslovom Csabu Katonu.

O autoroch

Ágnes Deák (1960) – historička (Univerzita v Szegede, Filozofická fakulta, Katedra moderných maďarských dejín). Venuje sa výskumu Habsburskej monarchie v 19. storočí.

József Demmel (1982) – historik, vedecký pracovník Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku. Vo výskume sa zameriava na dejiny slovenskej spoločnosti v Uhorsku v 19. storočí.

Csaba Katona (1971) – historik, vedecký pracovník Historického ústavu Filozofického výskumného centra Maďarskej akadémie vied, podpredseda Maďarskej heraldickej a genealogickej spoločnosti, člen výboru Maďarského historického združenia, redaktor viacerých časopisov.

Botond Kertész (1971) – historik, vedecký pracovník Celoštátneho evanjelického múzea. Vo výskume sa sústreďuje na dejiny evanjelickej cirkvi v 19. a 20. storočí.

László Matus (1966) – historik, archivár (Ústredný archív MÁV). Jeho výskumnou oblasťou sú dejiny evanjelickej cirkvi v 19. storočí, v rámci nej sa zameriava na peštianske roky Jána Kollára.

Menný register

- Albrecht, arcivojvoda 21–22
Ambrózy, János 17
Andersen, Hans Christian 82
Angyal, Dávid 12
Arendt, Hannah 67, 69–70, 78
Attems, Heinrich 13, 17–21, 25
Bach, Alexander 11, 16, 18–19, 24, 28
Bakoš, Ľudovít 46, 61
Ballagi, Mór 37
Balogh, Margit 31–32, 43
Barša, Pavel 69, 71–72, 76, 78
Batthyány, Lajos 83–84, 90
Bednárová, Marcela 66, 68, 78
Belcredi, Richard 10
Beniczky, Lajos 22, 26, 28
Benža, Mojmír 31, 43
Berger, Tilmann 68
Berghe (van den), Pierre L. 69, 79
Bernolák, Anton 49, 61
Bokes, František 74, 79
Bokrányi, János 20
Bombík, Svetoslav 66, 79
Bórik, Daniel Jaroslav 13, 17
Bossányi, Simon 25
Chamisso, Adalbert von 82
Chmel, Rudolf 46, 64–65, 78, 83, 89–90
Coman, Mihai 48, 61
Cottle, Simon 48, 61
Čunderlík 22
Daly, Robert 48, 61
de la Motte 12
Deák, Ágnes 5, 8–9, 16, 18, 27–28
Deák, Ferenc 59, 84
Demmel, József 5, 7, 9–10, 13, 22–23, 28–32, 43–45, 50, 52–53, 55, 57, 59, 61–64, 68, 79–80, 83, 85–86, 89–90
Eötvös, József 59
Eriksen, Thomas Hylland 69, 79
Fabiny, Tibor 29, 43
Fándly, Juraj 49
Forgách Antal 17, 20
Francisci, Ján 24, 66
František Jozef 18
Gergely, Jenő 29, 31–32, 43
Geringer, Karl Freiherr von 12, 16–18, 20, 24
Golán, Karol 46, 61
Görgey, Albert 29, 43
Görgey, Artúr 29
Grujić, Nikanor 74

- Grünwald, Béla 59
 Gyáni, Gábor 81, 90
 Haan, Lajos 56, 63
 Hánrich, Fraňo 19
 Hermann, Róbert 84
 Hetényi, István 37
 Hlaváč, Ján 20
 Hodža, Michal Miloslav 9, 18–19,
 21–22, 24–25, 32
 Hodža, Milan 86
 Hodža, Ondrej 17, 22
 Holec, Roman 45, 61
 Hollý, Ján 22, 24
 Holly, Karol 77, 79
 Horváth, Jozef 22
 Hroch, Miroslav 67–68, 70, 77–79
 Hučko, Ján 46, 62
 Hurban, Jozef Miloslav 9, 13,
 15–18, 21–26, 32, 50, 86, 90
 Jesenský, Ján 19, 21–22, 24
 Jozeffy, Pavol 50
 Jungmann, Josef 73–74, 79
 Juriček, Ján 46, 62
 Kamenec, Ivan 46, 62
 Kantek, Karol 13, 26, 28
 Károly, Sándor 83
 Katona, Csaba 5, 48, 62, 84, 89–90
 Kempen 11–12, 18, 21–23, 25
 Kertész, Botond 5, 8, 29–30, 33,
 43–44
 Kiss Szemán, Róbert 50, 62
 Kodajová, Daniela 46, 62, 84, 87
 Kolář, František 4
 Kossuth, Lajos 29, 43
 Kotz 21
 Kováčová, Anna 4
 Kowalská, Eva 5, 8, 91
 Kövér, György 48, 62
 Krauß, Karl 19, 24
 Kusendová, Dagmar 43
 Lačný, Daniel 10, 57, 62, 85
 Lang, Johannes 35
 Launer, Štefan 53–54, 62
 Lenko, Julius 74, 79
 Luther, Martin 34–36, 38–41, 44
 Macho, Peter 78–79, 84
 Mailáth, János 34–36
 Marczali, Henrik 28
 Maróthy, Daniel 57, 62
 Martinkovič, Marcel 68, 79
 Matovčík, Augustín 9, 28–29
 Matula, Vladimír 66, 74, 80
 Matus, László 5, 8, 65, 84
 Maxwell, Alexander 68, 70,
 72–76, 78, 80
 Mescha 22
 Minich, Daniel 25
 Molnár, Csaba 84
 Mráz, Andrej 46, 62
 Münkler, Herfried 88–90
 Nowak, Margi 48, 63
 Obermayer, Juraj 22
 Oross, András 10
 Osztrólczy, Géza 13
 Osztrólczy, Miklós 13
 Osztrólczká, Alžbeta 55
 Palacký, František 80
 Palárik, Ján 22
 Palkovič, Juraj 50
 Papánek, Juraj 49, 64
 Passia, Radoslav 46, 63
 Petőfi, Sándor 29

Pichler, Tibor 49, 55, 63, 65, 80
 Podolsky, Eduard 26
 Protmann, Joseph 21
 Rajevskij, Fjodorovič 27
 Rajská, Bohuslava 57, 63
 Rapant, Daniel 42, 44
 Révay, Simon 59
 Rowe, Sharon 48, 63
 Ruttkay, Fraňo 46, 63
 Salat, Levente 77, 80
 Sashegyi, Oszkár 9, 16, 28
 Sklenár, Juraj 49, 64
 Škultéty, August 55
 Slabey, Matej 19
 Sojková, Zdenka 65, 80
 St. John, Graham 48, 61, 63
 Štaif, Jiří 73, 80
 Stéfán, Ildikó 84, 90
 Štefanovič, Samuel 19, 57, 63
 Steier, Lajos 16–17, 28
 Strmiska, Maximilián 69, 71–72,
 76, 78
 Štúr, Ján 13, 21–22
 Štúr, Karol 27, 30
 Štúr, Samuel 30
 Štúr/Sztur, Daniel 13
 Šutaj, Štefan 45, 64
 Svarc, Jevgenyij 82
 Sýkora, Peter 68, 73, 80
 Szarka, László 16, 28
 Szeberényi, Gusztáv Adolf 43
 Szeberényi, Ján 30, 43, 50, 61
 Sreznevski, Izmail Ivanovič 27, 50,
 74
 Svatopluk 22
 Tábori, Kornél 10, 28
 Tibenský, Ján 49, 64
 Tiso, Jozef 88
 Tisza, Kálmán 59
 Tomaskovics 22
 Tomková, Jana 84
 Tóth-Szöllös, Mihály 29, 44
 Tuka, Vojtech 88
 Turner, Victor 47–48, 51–52,
 54–55, 58, 60–61, 63–64
 Verdery, Katherine 67, 80
 Vesztróczy, Zsolt 83, 90
 Viktorín, Jozef 22, 26, 28
 Zászkaliczky, Péter 29, 44
 Zay, Károly 29, 35, 37, 39, 44
 Zelle, Margaretha
 Geertruida/Mata Hari 83

Kor/ridor Könyvek– Kor/ridor knihy

1. Demmel József: A kettős identitás ára. A békéscsabai Szeberényi Gusztáv és a nemzetiségi kérdés a 19. századi evangélikus egyházban. Országos Szlovák Önkormányzat Kutatóintézete, Békéscsaba, 2014.
2. Korunovácie a pohreby. Mocenské rituály a ceremónie v ranom novoveku. Ed. Tünde Lengyelová – Géza Pálffy. Békéscsaba – Budapest, MTA BTK TTI – Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete, 2016.
3. Miroslav Michela: Trianon labirintusaiban. Történelem, emlékezetpolitika és párhuzamos történetek Szlovákiában és Magyarországon. Békéscsaba – Budapest, Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete – MTA BTK TTI, 2016.
4. Eva Kowalská – Karol Kantek: Magyarországi rapszódia avagy Hajnóczy József tragikus története. Békéscsaba, Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete, 2016.
5. Demmel József: Magyar haza, szlovák nemzet. Alkotmányos szlovák politikai törekvések Magyarországon (1860 – 1872). Békéscsaba, Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete, 2016.
6. Az ismeretlen Lúdvít Štúr. Magyar tanulmányok a legnagyobb szlovákról. Szerk. Demmel József. Békéscsaba, Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete, 2016.
7. Neznámy Lúdvít Štúr. Maďarské štúdie o najväčšom Slovákov. Ed. József Demmel. Békéscsaba, Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete, 2016.

V príprave

8. Ľuboš Kačírek: Národný život Slovákov v Pešťbudíne v rokoch 1850 – 1875. Békéscsaba, MSZKI, 2016.
9. Haan Lajos levelei/Listy Ľudovíta Haana. Békéscsaba, Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete, 2016.